

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Gaziantep Yahudileri

*Jews of Gaziantep
(Antap)*

Naim A. Güleriyüz

GAZİANTEP YAHUDİLERİ JEWS OF GAZİANTEP (ANTAP)

Araştırmacı Yazar / Investigative Writer
Naim Avigdor Güteryüz

GAZİANTEP YAHUDİLERİ / JEWS OF GAZİANTEP (ANTAP)

© 2012 Naim A. Gülerüz

© 2012 Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Kapak Tasarımı / Cover Design Kemal Coşlu

Sayfa Tasarımı / Page Design Semra Öner

Yayına Hazırlayan / Publishing Editor Gıla Erbeş

İngilizceye Çeviri / Translation to English Aylin Yengin

ISBN 978-9944-994-61-3

Sertifika / Certificate No 12211

Ekim 2012 / October 2012

Baskı / Printing

İmaj Matbaacılık Hizmetleri, Ervin Ohan

İstiklal Cad. Tokatlıyan İşhanı, 19/3 Beyoğlu - İstanbul

T / F: (212) 231 44 21

GÖZLEM GAZETECİLİK BASIN ve YAYIN A.Ş.

Atiye Sok. Polar Apt. 12/6 Teşvikiye - İstanbul

T: (0212) 231 92 82 - F: (0212) 231 92 83

www.gozlemkitap.com - kitabevi@salom.com.tr

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü yazarının izni olmadan kayıt, fotokopi ve bilgi depolama dâhil olmak üzere hiçbir elektronik veya mekanik yöntemle yeniden basılamaz veya çoğaltılamaz.

All rights reserved. The information, images, and/or data contained in this book are copyrighted, and may not be distributed, modified, reproduced in whole or in part without prior permission of the author.

GAZİANTEP YAHUDİLERİ JEWS OF GAZİANTEP (ANTAP)

Araştırmacı Yazar / Investigative Writer
Naim Avigdor Güteryüz

Yazarın diğ er eserleri/Books by the author

- *The History of the Turkish Jews* - Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 1991
- *İstanbul Sinagogları* - Ajans Class, İstanbul, 1992
- *Türk Yahudileri Tarihi* - Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 1993
- *500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi* - The Jewish Museum of Turkey, (Etnografya Bölümü: Amalia S. Levi) Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 2004
- *Türkiye Sinagogları* - *Synagogues of Turkey*, (Metinler: Naim A. Güleryüz, Fotoğraflar: İzzet Keribar), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 2008
C.I. - İstanbul Sinagogları (Synagogues of İstanbul)
C.II. - Rumeli ve Anadolu Sinagogları (Synagogues of Thrace and Anatolia)
- *The Turkish Jews, 700 Years of Togetherness*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 2009
- *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 2012
- *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A. ., İstanbul, 2012

İçindekiler

Kısaltmalar	9
Önsöz	10
Birinci Bölüm	
Ayıntap'dan Gaziantep'e	13
1.1.Kent Adının Etimolojisi.....	13
1.2.Kentin Özet Tarihi.....	15
İkinci Bölüm	
Antep Yahudileri	19
2.1.Kökenleri	19
2.2.Aile ve Kişi Adları.....	24
2.3.Meslekler	28
2.4.Eğitim.....	29
2.5.Lisan	31
2.6.Yahudi Mahalleleri.....	32
2.7.Yahudi Evleri	32
Üçüncü Bölüm	
Din ve Cemaat	37
3.1.Antep Yahudilerinde Dine Bağlılık	37
3.2.Gaziantep Sinagogu.....	39
3.3.Din Görevlileri.....	48
3.4.Dua ve Ritüel	50
3.5.Mezarlık.....	52
Dördüncü Bölüm	
Ailede Yaşam	53
4.1.Aile Düzeni	53
4.2.Hafta İçi Günlük Yaşam	57
4.3.Cuma Akşamı	60
4.4.Şabat: Cumartesi	61
4.5.Eğlence.....	63
4.6.Giyim	64
Beşinci Bölüm	
Gelenekler	65
5.1.Kız - Erkek Arkadaşlığı.....	65

5.2.Kız İsteme.....	65
5.3.Draham.....	68
5.4.Nişan.....	69
5.5.Düğün Öncesi.....	70
5.6.Düğün.....	71
5.7.Dinler Arası Evlilik.....	73
5.8.Boşanma.....	74
5.9.Doğum ve <i>Brit Mila</i> (Sünnet).....	74
5.10. <i>Bar Mitzva</i> : Ergenlik Töreni.....	75
5.11.Vefat.....	76
5.12.Yardımlaşma.....	77
Altıncı Bölüm	
Dini Günler ve Bayramlar.....	79
6.1. <i>Pesah</i> : Hamursuz Bayramı.....	80
6.2. <i>Kipur</i> : Kefaret Günü.....	82
Yedinci Bölüm	
Geniş Topluma İlişkiler.....	87
7.1.Fransız İşgali ve Kurtuluş Savaşı.....	87
7.2.İkinci Dünya Savaşı Yılları.....	92
7.3.1950 Sonrası.....	93
7.4.Göçler.....	94
Sonsöz.....	97
Sözlük.....	99
Kaynakça/Select Bibliography.....	109
Ekler	
A. Gaziantep Mutfağından Seçmeler.....	117
B. Soyağaçları/Family Trees (Kohen Bildirici, Franko Bilmen, Nehmad Nihmet, Levi Arkadaş).....	123
Jews of Gaziantep (Antap).....	137
Fotoğraflar/Photo Album.....	241

Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makale
bkz.,	bakınız
C.	cilt
GAP	Güney Anadolu Projesi
hakk.	hakkında
S.	sayı
s.	sayfa
Vol.	volume [cilt]
ve d.	ve devamı
yay.	yayıncı
yay.haz.	yayına hazırlayan

Önsöz

Gaziantep'te artık mevcudu kalmamış, ancak göç ettikleri yurt içi veya yurt dışı yörelerde de gelenek ve göreneklerini sürdürrebilmiş, çocuklarına ve hatta torunlarına dahi ata ocağı kentin değerlerini devredebilmiş bir camianın özelliklerini saptamak için değişik fertleriyle görüştüm.

Gaziantep Yahudileri ile ilgili kaynak yetersizliği karşısında ve yazılı arşivin hemen hemen yok denecek kadar az olduğu bir ortamda, notlarımı ve gözlemlerimi, bir röportaj serisi formatında aktarmaktansa, sözlü tarih çalışmasını andırır bir boyutta tematik olarak irdelemenin daha uygun ve yararlı olacağını düşündüm.

Amacım, ülkemizde yüzyıllar boyu yaşamış ve toplumla bütünleşmiş, ancak değişik sebeplerle göç ettiklerinden bu kentimizde artık mevcudu kalmamış Gaziantep Yahudileri'nin toparlayabildiğim bazı verilerini, geleneklerini, yaşam kültürlerini kayıt altına alarak kaybolmalarını önlemek ve ileriki kuşaklara taşımaktır.

Peşin bir teşekkürüm, tamamlanmış bir eser olduğunu iddia edemeyeceğim bu çalışmada, ileriki yenilemelerinde yararlanmak üzere, ekleyecek belgeleri veya bilgileri olup henüz ulaşamadığım ve kendilerini büyük bir ilgiyle beklediğim herkese...

Büyük ve candan teşekkürüm, yurt içinde ve dışında temas ettiğim, anılarını ve bilgilerini yorulmadan, bıkmadan bana aktaran, kitabın kaynakça bölümünde adlarını belirttiğim değerli Gaziantep'lilere...

Ve şüphesiz, yüzyıllar sürmüş bir Ayıntab-Gaziantep yaşamı mirasının henüz tamamen kaybolmadan yazıya dökülmesine olanak verdikleri için, rahmetli Cabra Bildirici (Gabriel Kohen ben Lea)'nin anısına katkılarını esirgemeyen Eşi ve Oğullarına...

Kitaba, kısa da olsa, dünü bugüne bağlayan bir Fotoğraf Bölümünü hazırlamam için gerekli malzemeyi sağlayan Yusuf Bildirici,

Murat (Nehmad) Nihmet, Yakup Franko Bilmen, Özkul Levi Arkadaş, Yaşar Bildirici ve adlarını tek tek sıralamam mümkün olmayan herkese... Nostaljik anılarını yarınlara taşımama imkân verdikleri için.

Gaziantep yerel gastronomisinin tat ve ruhunun kaybolmamasını sağlayan anlamlı bir yemek kitabının mütevazı yazarı Adel (Adile) Arkadaş Cohen'e ve bu konudaki bilgi ve deneyimini benimle paylaşan Murat (Nehmad) Nihmet'e müteşekkirim.

Sağladıkları ailevi bilgiler sayesinde bazı soyağaçlarını düzenlememe paha biçilmez katkılarını esirgemeyen Adel Arkadaş Cohen, Murat (Nehmad) Nehmat ve Yeşua Franko Bilmen'e de sınırsız şükranlarımı sunarım.

Bir teşekkürüm de, İbranice kitabelerin çevirisinde yardımları için dostlarım Rav Yuda Leon Adoni ile Yusuf Altıntaş'a.

Şüphe yok ki, bir tarih araştırmacısı olarak kalbi teşekkürlerimin en büyüğünü, harabeye dönüşmüş ve yok olmaya aday tarihi Gaziantep Sinagogu'nun restore edilmesini destekleyen Sayın Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan ile bunun fiilen gerçekleşmesini sağlayan Sayın Başbakan Yardımcısı ve Vakıflardan Sorumlu Devlet Bakanı Bülent Arınç'a arz ederim. Destekleri olmasaydı, bu eserin Vatanımızın kültür envanterine katılması kolay olmazdı.

Sinagog restorasyonunun öngörülen takvimde tamamlanmasını yakinen izleyen Sayın Vakıflar Genel Müdürü Dr. Adnan Ertem'e, Sayın Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Asım Güzelbey'e ve bu konuda emeği geçen tüm Devlet ve Hükümet yetkililerine teşekkürlerimi sunmayı bir borç addederim.

Bu eserin toparlanıp zamanında yayınlamasına değerli katkıları için grafiker Kemal Coşlu'ya, dizgi ve sayfa tasarımını üstlenen Semra Öner'e ve kitabı yayına hazırlayan Gila Erbeş'e bir kez daha müteşekkirim.

Naim Avigdor Güleryüz
10 Eylül 2012

BİRİNCİ BÖLÜM

AYNTAP'dan GAZİANTEP'e

1.1 Kent Adının Etimolojisi

Beda, Bida, Daba, Diba, Diva, Doliche, Doluk, Dülük, Hatap, Heba, Hamptan, Hantap, Siba, Telupa, Telük, Tulub sözcüklerinin AynTap ile ortak paydası nedir? Uygarlıkların beşiği Anadolu'da Gaziantep kentinin yüzyıllar süresince anıldığı değişik isimler olması...

Gaziantep yöresinde adı bilinen ilk yerleşim merkezi, kente yaklaşık 10 km. mesafede Dülük köyü yakınlarındaki Dolike (Doliche - Dolikhe) şehridir.¹ Antep kentinin kuruluşu hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, Dülük kalesinin 499 yılı depreminde yıkılmasını takiben Bizanslılar tarafından 527-565 yılları arasında inşa edilmiş kalenin yeni kentin nüvesi olduğu tahmin edilmektedir.²

Kentin, Araplar tarafından “parlak pınar” anlamına gelen AynTap olarak anılmasına rağmen, ilk Arap coğrafyacıların eserlerinde sık sık kullanılan Dülük adının da Bizans kaynaklarında geçen Diba (Daluk) adından geldiği sanılmaktadır.³ Arapça “ayn” pınar, kaynak, suyun gözü; “tab” da güç anlamına gelmekte olup, şehre AynTap adı, yaygın bir söylenceye

¹ www.gaziantep.gov.tr

² Eroğlu, Cengiz - Babuçoğlu, Murat - Köçer, Mehmet, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü TIKV, Ankara, 2007, s.26

³ www.devletonline.com/turkiye/gaziantep

göre, yöre suyunun güzelliğinden ve bolluğundan dolayı verilmiştir.⁴ Halep Vilayetinin suyu içilemediğinden, sırf suyundan faydalanmak için bu yöreye tatile gelenler olurdu.⁵

Haçlı Seferlerine⁶ ilişkin vakayinamelerde Urfalı Mateos ve Papaz Griro, Arapların bu şehirden, Hantap (Hamptan) diye söz ettiğini belirtmektedir.⁷

Yazılı kaynaklarda Antep adına ancak 13. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.⁸ 13. yüzyıl yazarlarından Yakut-el Hamevi'ye göre ise Aynütap, "sağlam kale" demektir.⁹

Gaziantep'li tarihçi Bedrüddin Ayni kentin eski adını, şehrin ortasına oturtulmuş ünlü kalesinin dairesel mimarisinden¹⁰ dolayı "Yüzük Kalesi" anlamında "Kala-i Füsüs" olarak vermektedir.¹¹ Diğer taraftan, bir söylenceye göre kentin Ayıntap adı, yörenin Ayni adındaki kötü bir hâkimi birçok uygunsuz işlere karıştıktan sonra pişmanlık duyup tövbe ettiğinde halkın "Ayni tövbe etti" anlamında Aynitab demesinden kaynaklanmaktadır.¹²

İslam egemenliği sonrasında giderek Ayıntap'a dönüşen kent adı, Ermeni kaynaklarında Anthapt olarak anılmaktadır.¹³

Kent Osmanlı döneminde halk arasında yalnızca Antep olarak anılmasına karşın resmi kayıtlarda Ayntap olarak geçer.

⁴ www.gaziantep.gov.tr

⁵ Adel Arkadaş Cohen

⁶ Birinci Haçlı Seferi (1096-1099), İkinci Haçlı Seferi (1147-1149)

⁷ www.gaziantep.gov.tr

⁸ Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, age., s.26

⁹ www.devletonline.com/turkiye/gaziantep

¹⁰ Kentin kuzeyindeki bu kale Justinianus tarafından 527-555'de onarılmış, bazı kuleleri ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeniden yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre kalede 36 kule ve burç bulunmaktaydı.

¹¹ www.gaziantep.gov.tr

¹² www.gaziantep.gov.tr

¹³ www.gaziantep.gov.tr

Ancak, İcra Vekilleri Heyeti'nin [Bakanlar Kurulu'nun] 2 Şubat 1337 [6 Şubat 1921] tarihli toplantısında kabul edilen ve Fevzi [Çakmak] tarafından Meclis'e sunulan önerge oybirliği ve alkışlarla kabul edilerek 6 Şubat 1921 tarih ve 93 sayılı kanunla, Fransız İşgal Kuvvetlerine karşı savunma ve direnişi dolayısıyla Gazilik unvanına layık görülen “*Ayıntap Livası merkezi olan Ayıntap kasabasının namı* [başına Gazi unvanı eklenerek] *Gaziayıntap'a tahvil edilmiştir.*”

Atatürk'ün “Ben Gaziantep'ileri nasıl gözlerinden öpmem ki... Onlar Antep'i kurtardıkları gibi Türkiye'yi de kurtardılar” diyerek¹⁴ onurlandırdığı Gaziantep bizzat Fransız Komutan Kurmay Yarbay (Colonel) Maurice Abadi tarafından 1921 yılında Halep'te kaleme aldığı hatıratında “Türk Verdünü” olarak tanımlanmıştır.¹⁵

1923 yılında il olan kentin adı 1928'de resmen Gaziantep'e çevrilmiş,¹⁶ 7 Şubat 2008 tarih ve 5734 sayılı kanunla da “*Kurtuluş Savaşı esnasında verdiği destansı mücadele ile büyük kahramanlık gösteren Gaziantep'e İstiklal Madalyası*” verilmiştir.

1.2. Kentin Özet Tarihi

Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Irak ve İran sınırları içinde kalan Güney Doğu Toros Dağlarının güneyinde, Zağros Dağ-

¹⁴ Selahattin Özpallabıyıklar (hazırlayan), *Gaziantep Dört Yanı Bağlar Dağlar*, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 2007, s.7

¹⁵ M[aurice] Abadi - *Türk Verdünü Gaziantep – Antep'in 4 muhasarası*, 1921'de Halep'te yazılan bu kitap Kurmay Yüzbaşı Necmettin tarafından Osmanlıcaya çevrilmiş ve 1339 (1923) yılında Genel Kurmay 10. Şube tarafından Dersaadet Askeri Matbaası'nda basılmıştır. Daha sonra Şakir Sabri Yener, Mustafa Güzelhan, Cemal Güçyetmez, Cemal Cahit Güzel ve Avukat Hulusi Yetkin'in katkılarıyla Osmanlıcadan Türkçeye çevrilerek Gaziantep Kültür Derneği tarafından 1959 yılında Mürüvvet Matbaası'nda basılarak yayımlanmıştır. [Verdun, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Fransa'nın kuzey doğusunda, şiddetli savaflara sahne olmuş ve Alman işgalcilere aylarca direnmiş bir Fransız kentidir.]

¹⁶ [www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in Gazilik Kanunu](http://www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in_Gazilik_Kanunu)

larının batısında, Basra Körfezinin kuzeyinde kalan verimli topraklara sahip, neolitik dönemde tarımın ilk geliştiği bölge olan hilal şeklindeki bu coğrafya ‘Verimli Hilal (Fertile Crescent)’ olarak anılır. GAP’ın tarıma paralel olarak, çimento, tekstil, deri, ayakkabı, sabun, metal ve makine başta olmak üzere sanayi ve ticaret alanında en gelişmiş kenti olan Gaziantep, Güneydoğu Anadolu’da, bağlar ve zeytinliklerle çevrili bir tepe üzerinde kurulmuş modern bir kentimizdir. Yeni Antep, eski Ayıntap’ın yaklaşık 12 km. güneyinde kurulmuştur.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde, “Arabistan’ın gelinciği olarak tavsif”[niteleme] edildiğini naklettiği¹⁷ Ayıntab’ı anlatıktan sonra aşağıdaki şekilde özetler:

*Kısaca bu kenti anlatmaya, ne dil ne kalem yeter. Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları, her yerde aranan eşyası, birçok mezrası, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ırmaklarıyla burası “Şehr-i Ayntab-ı Cihan”, dünyanın gözbebeği kenttir.*¹⁸

İlk uygarlıkların geliştiği Mezopotamya’yı Asya ve Avrupa kıtalarına bağlayan ana ulaşım ve ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan kentin, geniş alanlara yayılmış kültür kalıntıları, tarihten önceki zamanlara kadar uzanan geçmişinin birer belgesi olup bir açık hava müzesi niteliğindedir. Bölgedeki höyüklerde yapılan kazılarda, Alt Paleolitik (Erken Taş Devri), Mesolitik ve Neolitik taş devirleri ile Kalkolitik bronz devrine ait kalıntılara rastlanmıştır.¹⁹ Özellikle Tilmen Höyük’teki kazılarda²⁰ bulunan yapı ve ev kalıntılarından, buranın tarihinin

¹⁷ Hülya Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town: Ayntab in the 17th century*, Brill NV, Leiden, 2007, s.22

¹⁸ www.gaziantep.gov.tr/tarih/evliya-celebinin-goezueyle

¹⁹ www.gaziantep.com.tr/yerel/anteptarihi

²⁰ İslâhiye’nin yaklaşık 10 km. doğusunda bulunan Tilmen höyük veya Güllükhöyük 1958 yılında Prof. Dr. Bahadır Alkım ve Asistanı Refik Duru tarafından tespit edilmiştir. İslâhiye – Yesemek yolunun 10. km.den sola sapan 1 km.lik asfalt yolla gidilebilmektedir.

yaklaşık olarak M.Ö. 4000 yılında başladığı ve en parlak dönemini M.Ö. 18.-15. yüzyıllar arasında yaşadığı anlaşılmaktadır.²¹

M.Ö. 2000 yılına doğru yöreye yerleşen Asur ticaret kolonilerinin ardından sırasıyla Hitit Devleti (M.Ö. 1800-1550), Mitanniler (M.Ö. 1550-1355), Karkamış Devleti (M.Ö. 1355-1200), Bağimsız Eti Şehir Devletleri (M.Ö. 1200-850), Asur Devleti (M.Ö. 850-612), Medler (M.Ö. 612-546), Persler (M.Ö. 546-333), İskender (M.Ö. 333-306), Helenistik Selevkiler (M.Ö. 306-64), Romalılar (M.Ö. 64-M.S. 395), Bizans (395-638), İslam Halifeleri (638-661), Emeviler (661-750), Abbasiler (750-1084), Malazgirt'ten sonra Selçuklular (1077) yörede hâkimiyet kurmuşlar ve kendi kültürlerini yerleştirmişlerdir. Dış ilişkilerinde kent sırası ile Halep ve Şam Atabeyliğine (1086-1150), Musul Atabeyliğine (1150-1210 ve 1243-1260), Maraş Dülkadiroğlu Anadolu Beylerbeyliğine (1430-1515) ve 1515'den itibaren Memluk Devletine bağlı olmuştur.

Yavuz Sultan Selim 1516'da Merc-i Dabık yolunda Ayıntap'a geldiğinde, Memlukların Antep Valisi ve Kale Muhafızı Yunus Bey, Osmanlıların himayesine sığınarak kentin anahtarlarını 21 Recep 922 [20 Ağustos 1516] günü törenle Sultan'a teslim etmiştir.²² Ayıntap önceleri Arap Vilayeti içinde yer almış, 17. yüzyılda Halep Vilayetine bağlanmıştır. Kısa bir süre Maraş Vilayetine bağlı bir sancak olan Ayıntap, 1818'de tekrar Halep Vilayetine bağlanmış, 1839 yazında Nizip savaşından sonra bir süre Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmişse de geri alınmıştır. Osmanlı egemenliğine giren Ayıntap, önce Maraş eyaletine sancak merkezi olarak bağlanmış, 1918'de Halep eyaletinin kaza merkezi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde, Mondros Mütarekesi'ni takiben, İngilizler 15 Ocak 1919 tarihinde bir süvari tugayı ile Ayıntap'a girmişler, ancak 25 Ekim 1919'da kenti Fransızlara

²¹ www.gaziantep.gov.tr/islam öncesi tarih

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C.2, s.284

terk ederek Irak'a çekilmişlerdir. Fransızların ve Ermeni Taburlarının baskı ve zulmü karşısında halk, Antep-Kilis hattında Şahin Bey²³ liderliğinde, işgale karşı büyük bir direnişe geçmiştir. Şahin Bey'in şehit olmasından sonra Kılıç Ali Bey ve onu takiben Yarbey İrfan Bey'in yönettiği mücadele 1 Nisan 1920'den 7 Şubat 1921'e kadar 10 ay dokuz gün sürmüş ve 6.317 şehit verilmiştir.

20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi [Antlaşması] kararlarına göre Fransızlar, 25 Aralık 1921 günü şehri boşalttılar. Bu tarih her yıl, Gaziantep'in Kurtuluş Bayramı olarak kutlanmaktadır.

²³ Halk tarafından Şahin Bey olarak anılan, Antep-Kilis hattı savunmasının efsanevi kahramanının asıl adı Mehmet Sait'tir. 1877'de Antep'in Bostancı Mahallesinde doğan, 1899'da Yemen'e er olarak giderek başçavuşluğa yükselen, Trablusgarp Cephesinde, Balkan Savaşlarında ve Sina cephesinde görev alarak teğmenliğe terfi eden Mehmet Sait, Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaatla vazife talep etmiştir. Kilis-Antep hattında Fransız konvoylarının geçişini uzun süre engellemeyi başaran Şahin Bey, 28 Mart 1920 günü top ve makineli tüfeklerle saldıran düşmana Elmalı köprüsü taşlarını siper alarak sadece tüfekte karşı koymaya çalışmış, mermisi bitince süngü ile düşmana hücum etmiş ve Fransız piyadelerinin süngü darbeleri altında şehit düşmüştür. (www.sahinbey.gov.tr/orta/sahinbey_kimdir.asp)

İKİNCİ BÖLÜM

ANTEP YAHUDİLERİ

2.1. Kökenleri

Yahudilerin Gaziantep'e ne zaman ve nereden geldikleri hakkında herhangi bir somut belgeye sahip değiliz. Kendilerini le görüştüğümüz Gaziantep'li Yahudiler, bu konunun aile meclislerinde genellikle irdelenmediğini ifade etmişler, ancak yöre Yahudilerinin zaman zaman Halep ile Ayıntap arasında mekik dokuduğu, dinî görevlilerin Halep Hahambaşısı tarafından tayin edildiği, *Kaşerut* ve diğer dinî konularda Halep Hahambaşısının görüşünün alındığı konusunda birleşmişlerdir.

*...Ailemiz bildim bileli ve işittiğim kadar hep Antep'te yaşadı. O zamanlar Antep, Halep vilayetine bağlı olduğundan oradan da gelmiş olabiliriz. Daha öncesi hakkında herhangi bir bilgim yok.*²⁴

*...Bize söylenen Halep'ten gelmiş olduğumuz. Bizim süla-lemiz 1492'den sonra İspanya'dan önce Beyrut'a, oradan da Halep'e gitmiş, daha sonraları da Antep'e gelip yerleşmiş...*²⁵

Suriye Yahudilerinin tarihi incelendiğinde, *Tevrat*'ta *Aram Zoba* (*Aram Soba*) olarak belirtilen bölgenin Kral Davud'un kumandanlarından Yoav (*Joab*) tarafından M.Ö. 1000 yılında fet-hini takiben yöreye yerleştikleri, 1492 İspanya sürgününden

²⁴ Hıdır Bildirici

²⁵ Yakup Bilmen

sonra da bir kısım *Sefarad* Yahudisi'nin, Mısır Memlukları egemenliği altındaki bu bölgeye gelerek onlara katıldığı görülmektedir.²⁶ 12. yüzyıl gezginlerinden Regensburg'lu Petahya'nın naklettiği bir efsaneye göre, Avraam Avinu (İbrahim Peygamber) koyun sürülerini bu bölgede otlatmakta ve sütlerini yöredeki fakir halka dağıtmaktaydı.

Halep (Halab) adı da İbranice süt anlamına gelen *halav* sözcüğünden türemiştir.²⁷ 12. yüzyıldan sonraki Musevi dinî edebiyatında, bölge Halab olarak anılmaktadır.

*Sefarad*ların bir kısmı da Antep bölgesine yerleşmişlerdir. Antebi soyadını taşıyan ailenin şeceresinde ve sözlü geleneklerinde (*massorah*), atalarının 1492'de İspanya'dan ayrıldıktan sonra Diyarbakır yakınlarında Ein Tab adlı küçük bir köye yerleştikleri, 16. yüzyılın sonunda aileden Rabbi Rahamim'in (1554-1627), köklü bir Yahudi yaşamın bulunduğu Halep'e göç edip Rahamim Antebi olarak anılmaya başladığı ifade edilmektedir.²⁸

Bir iddia da M.Ö. 8. yüzyılda bu yöreye geldiği tahmin edilen Yeşua Peygamber'in burada bir Yahudi toplumunun var olmasına neden olduğu yönündedir.²⁹

Osmanlı'nın, İstanbul ve Kahire'den sonra en büyük kenti olan Halep, Avrupa ile İran arasındaki ticaret yolunun merkezi

²⁶ Wikipedia, *History of the Jews in Syria*; Abraham Cohen-Tawil, *Yahadut Halab bir'e ha-dorot: al ha-historiah ha-hebratit-tarbutit shel yahadut Halab (Aram Soba) (Aleppo Jewry through the Ages: on the socio-cultural history of Aleppo Jewry)*: Tel Aviv, 1993

²⁷ Hayim J. Cohen, *Aleppo*, Encyclopedia Judaica, C.2, s.562

²⁸ Dr. Eliaz Antebi Hefer, *The Anteby Family and its Descendants-Genealogical Research Combining Farhi Traditions and Historical Records*, Conference on Syrian Jewry, Bar-Ilan University, 08.05 2007; Dr. Eliaz Antebi Hefer, *The Anteby Family History and Heritage*, www.farhi.org/Documents/The%20Antebi%20Family%20Heritage.htm.

²⁹ Zuhal Demirpençe, "Kaderine Terk edilen Sinagog", *Gaziantep Sabah Gazetesi*, 22 Şubat 1991

idi.³⁰ Bu kentte Yahudi tüccarların büyük nüfuzu olmuş, hatta -Ümit Burnu deniz yolunun keşfine rağmen- Batı ile Hindistan arasındaki ticari ilişkileri de geliştirmişlerdir. Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından, özellikle birbirlerine çok yakın olan Ayıntap ile Halep'teki İspanyol göçmeni *Sefaradlar* arasında gelişen ilişkiler, iki kent arasında karşılıklı göçlere yol açmıştır.

16. yüzyıl kaynakları, Halep ve Şam gibi iki büyük kent dışında Ayıntap ve İskenderun'da da küçük cemaatlerin mevcudiyetini kaydetmektedir.³¹

Evliya Çelebi'ye göre, o tarihlerde, Ayıntab'da *hiç kâfir yoktur*.³²

Richard Pococke, 17. yüzyılda Halep'in kuzeyinde yaşayan gayrimüslimlerin yalnızca Ermeniler olduğunu yazmakta, Yahudi yaşamı mevcudiyetinden bahsetmemektedir.³³ Esasen, vergi tahakkuk listelerini belirten 1536 ve 1574 tarihli Kanunnamelerde de bu konuda herhangi bir kayıt olmayıp, ancak H. 1057 (1647-48) tarihli bir fermenda açıkça Yahudilere atıf yapılmaktadır.³⁴

Hasan Demir'in, Prof. Ahmet Akgündüz ile Doç. Dr. Hikmet Özdemir'den naklen anlattığına göre, 1539'da Antep Sancağında Şehreküstü [şehre küstü³⁵] Camii Külliyesi içinde yer

³⁰ Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, age., s.11

³¹ Eliyahu Ashtor - "Syria", *Encyclopedia Judaica*, C.15, s.643

³² Evliya Çelebinin Gözüyle, www.gaziantep.gov.tr

³³ Canbakal, age., s.34; Pococke, Richard, *A Description of the East and Some Other Countries*, Vol. II, Part I, Bowyer, Société de Géographie de Lyon, London, 1745, s.153-156

³⁴ Canbakal, age., s.35; Topkapı Sarayı Arşivi, E.9284/4

³⁵ Rivayet edilir ki, Gaziantep kalesinin yakınlarında oturan bir aile yüzlerce yıl önce, değişik nedenlerden dolayı semt sakinleriyle anlaşmazlığa düşerek merkezden uzak başka bir mahallede yaptırdığı eve taşınmış ve eski semtlerine bir daha hiç uğramadıklarından dolayı da yeni ikamet bölgesine Şehreküstü adı verilmiştir. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=80569> Bu konudaki değişik varsayım veya söylenceler için bkz. Tuğçe Işıksan Erdal, *Hikâye ve Efsaneleriyle Gaziantep Semtleri*,

alan hamamın işletilmesi için açılan ihaleyi Yahudi İshak Efendi kazanır. Ancak Müslüman ahalinin “Cami külliyesine dâhil bir hamamın bir Yahudi tarafından işletilmesinin doğru olmadığı” yolundaki itirazı üzerine Antep kadısı, cemaatin hassasiyetini dikkate alarak, ihaleyi iptal eder. Ne var ki, bu duruma çok üzülen ve bir Osmanlı tebaası olarak haksızlığa uğradığını düşünen İshak Efendi’nin şikâyet ettiği müftü, kadıyı haksız bulur. Maraş Beylerinin başkanlığında toplanan Paşalar Divanı da müftünün kararını onaylayınca İshak Efendi hamamı işletmeye başlar.³⁶ Nakledilen bu olay, 16. yüzyıl ortalarında Antep’te yerleşik bir Yahudi cemaati bulunduğuna işaret sayılabilir.

Yosef Kohen³⁷ 1912-2001 yıllarını kapsayan anı defterinde, atalarının 18. yüzyılda Halep kentinde Aaked ailesi olarak tanındığını ve dedesinin babası Yeşua’nın 19. yüzyılın başında Halep’ten Antep’e göç ettiğini yazmaktadır.³⁸

Gaziantep’i Ocak 1964’de ziyaret eden Dr. İzak de Kordovi’ye göre Antep Yahudilerinin % 97’si *Sefarad*, yani İspanyol kökenli olup çok azı, Asur Kralı Sanheriv tarafından zulme uğrayan ve *Edot Amizrah* olarak anılan doğulu cemaatlere mensuptur.³⁹

Kentin nüfus istatistikleri, yıllara göre değişik idari ve mülki konumları kapsadığından tam bir karşılaştırmaya uygun değilse de, genel bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Halep Vilayet Salnamelerine göre 1871 yılında, Antep Kazası’nın toplam nüfusu 57.976 ve Yahudi sayısı 544 iken, 1889’da kazanın nüfusu 81.040’a, Yahudi sayısı da 714’e yük-

IQ Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s.146-152

³⁶ Hasan Demir, “Müftü ile Yahudi”, *İlk Haber Gazetesi*

³⁷ Adel Cohen’in eşi Yosef Cohen’in amca çocuğu

³⁸ Adel Cohen’in eşi “Raful Cohen Bildirici oğlu Yosef Cohen Bildirici”nin amca çocuğu “Nesim oğlu Yosef Cohen Bildirici”nin 1912-2001 yıllarına ait anı defteri

³⁹ İzak de Kordovi, “La Comunidad Judia de Gaziantep”, *Şalom*, 22 Ocak 1964

selmiştir.⁴⁰ Anadolu'yu karış karış dolaşmış olan ünlü gezgin Vital Cuinet 1891 yılında, Antep Kazası'nın 86.988 olan toplam nüfusunun 857'sinin Yahudi olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Halep Vilayeti 1308 (1892) yılı Salnamesinde ise, Antep Kazası Yahudi nüfusu 350 erkek ve 364 kadın olmak üzere toplam 714 olarak belirtilmektedir.⁴²

20. yüzyılın başında, hemen hemen her kentten olduğu gibi Antep'ten de göçler oldu. Balkan Savaşları ve onları izleyen Birinci Dünya Savaşı öncesindeki kargaşa ve ekonomik buhran döneminde yeni olanaklar ülkesi ABD'ye giden Müslüman, Hristiyan ve Museviler arasında Antepliler de vardı. Bunlardan biri de Nesim Franko idi. Kendisinin peşinden ABD'ye giden kızları Sara ve Cemile ise New York girişindeki Ellis Island göçmen kabul kapısında bir ay bekletilmişler, arka arkaya yapılan sorgulamalarında her defasında farklı cevaplar verdiklerinden ve bir iddiaya göre de, gözlerindeki çapakların trahoma olmasından şüphelenildiğinden, ABD'ye girişlerine izin verilmeyecek Türkiye'ye iade edilmişlerdi. Antep'e dönen kardeşlerden Sara Franko daha sonra kuzeni Hayim Franko ile evlenmiş ve tek kızı Mazal (Nazlı) doğmuştur. Antep'in efsanevi *Hahamlarından* Yakov Yakup Levi (Arkadaş) ile evlenen Mazal halen 96 yaşında olup İsrail'de Bat-Yam kentinde ikamet etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında, Halep vilayeti Ayntap kazasının toplam 105.162 olan nüfusunun dağılımı şöyledi: 89.769 Müslüman, 14.466 Ermeni Ortodoks, 860 Yahudi ve 67 Rum Ortodoks.

Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Gaziantep ili Yahudi nüfusu toplam 742 idi.⁴³

⁴⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, C.4, s.2974

⁴¹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Les Provinces arabes Alep, Mossoul, Bagdad, Bassorah*, İsis Yayınları, İstanbul, s.7

⁴² Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, age., s.192; *Halep Vilayeti Salnamesi*, 1308, s.167

⁴³ T.C. Başvekalet İstatistik Umumi Müdürlüğü, 28 Teşrinevvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Neşriyat No.7, Hüsnütabiat Matbaası-İstanbul, Ankara, 1929

1935 sayımında ise kentin toplam Yahudi nüfusu 246 erkek ve 297 kadın olmak üzere 543 olarak saptanmıştır.⁴⁴ 1935-39 yıllarında yine değişik ekonomik etkenlerle 100 -150 kadar Yahudi aile kentten ayrılıp Halep ve Beyrut'a, Filistin ve Mısır'a göç etmiş veya Mersin ve İstanbul'a yerleşmiştir. 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşunun ardından bu ülkeye yapılan göçler sonucu Gaziantep genelinde Yahudi nüfusu azalarak 1955 sayımında⁴⁵ 74 erkek 77 kadın, toplam 151'e; 1965 sayımında⁴⁶ da 87 erkek 65 kadın, toplam 152'ye düşmüştür. Dr. İzak de Kordovi Gaziantep'i ziyaret anılarında, kentin Yahudi sayısını tahmini 200 kişi kadar vermekte, gençlere ve yaşlılara pek rastlamadığını, nüfusun daha çok orta yaşlılardan oluştuğunu yazmaktadır.⁴⁷

2.2. Aile ve Kişi Adları

Antep ile Halep arası sosyal ilişkiler ve çok kez aile bağları o kadar derin, aynı soyadının değişik zaman ve mekânlarda farklı bir tarzda ve şivede kullanılmış olması o kadar olağan ki, bu nedenle öz be öz Antep kökenli aileleri sağlıklı olarak saptamak pek kolay değil. Değişik kaynaklardan belirleyebildiğimiz bazı Antep kökenli Yahudi ailelerinin soyadlarına bir göz atalım (alfabe sırasıyla): Abadi, Abdo, Abud, Aliç, Amiga, Antebi, Assis, Azuri, Battat, Benun, Duşi, Dayan, Duek, Eskenazi, Franko, Habbaz, Halebi, Halfon, Hayat, Hibbo, Kohen, Levi, Marasi, Mihsol, Mısri, Mizrahi, Mugrabi, Naftali, Nehmat, Saade, Safdieh, Sarfati, Sason, Suved, Şašo, Terbeşelli, Totah.

⁴⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No.75, Cilt 60, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937

⁴⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 412, İstanbul, 1961

⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 568, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969

⁴⁷ İzak de Kordovi, "La Comunidad Judia de Gaziantep", *Şalom*, 22 Ocak 1964

1934 yılında Soyadı Kanunu'nun kabulünün⁴⁸ ardından bazı aileler Türkçe soyadları tescil ettirdiler. Birkaç örnek verelim:

İspanya'yı terk ettikten sonra önce Güney Fransa'ya veya diğerlerinden zayıf olduğu için, Yahudilere ev, arazi ve vergi muafiyeti gibi ayrıcalıklar tanıyan bazı İtalyan Prensliklerine sığınan ve oradan Osmanlı'ya gelenler genellikle "Frenkler" anlamında *Los Frankos* diye anılırlardı. Antep'te yaşayan Franko'lar önce Bilen soyadını aldılar, daha sonra mahkeme kararıyla Bilmen'e çevirdiler.

Musevi dinine göre Kutsal Mabet *Bet Amikdaş*'taki çeşitli ritüelleri düzenlemek ve yerine getirmekle görevli *Koen*'lerin [*Koanim*] soyundan olan ve Kohen – Koen adını taşıyan aileler sayıca çok olduğundan, ayırt edebilmek için mesleklerine veya durumlarına göre bir lakap takılırdı. Örneğin, Yosef Kohen'in ailesi daha 18. yüzyılda Halep'te, Arapça lisanında "iplik ve yün yapımcısı" anlamına gelen Aaked ailesi olarak tanınırdı. Yosef'in dedesinin babası Yeşua, 19. yüzyılın başında Antep'e yerleştiğinde Beyt Yeşua olarak anılmaya başladı. Soyadı kanunu çıktığında aile, "önder veya kent halkını bilgilendiren" anlamında Bildirici soyadını yeğleyip tescil ettirdi.⁴⁹

Nizip'ten gelip Antep'e yerleşen diğer bazı Kohen'lere ise nüfus idaresince Özsezikli soyadı verildi.⁵⁰

Bir diğer Kohen ailesi ise soyadlarını aynen tescil ettirmelerine rağmen, sosyal yaşantılarının paralelinde toplum tarafından Lord lakabıyla anıldılar.⁵¹

Kaympederimin adı Hıdır Eliyahu Kohen. Ancak kendisi ve de dolayısıyla tüm ailesi Lord adıyla bilinir, anılırdı. Ailede anlatıldığına göre, kaympederim iyi yaşamayı

⁴⁸ 21 Haziran 1934'te kabul edilen ve 2 Temmuz 1934 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 2525 sayılı Kanun (Düstur, Tertip 3, C.15, s.506)

⁴⁹ Adel Arkadaş Cohen, adı geçen anı defteri

⁵⁰ Yakup Abut Özsezikli

⁵¹ Yakup Bilmen

severdi. İmkânları da müsait olduğundan, ne kendisinden ne de ailesinden ve çocuklarından herhangi bir şeyi esirgemezdi. Evlenmeden önce özel bir şarap mahzeni vardı. Kendisine “Lord gibi yaşıyorsun” derlerdi. Lakabı oradan kalmış.⁵²

Dedemin zengin yaşama eğilimi vardı. Bu sebeple herkes onu Lord diye anardı.⁵³

Allah Rahmet Eylesin, bu zat çok aksi ve kavgacı biri idi, her Cumartesi sinagogda kavgaya çıkarırdı. Cemaat hazirunu da, Deli Hayim diye anılan babamı, Lord’u kızdırmak için kışkırtırdı.⁵⁴

Levi’ler ise, *Bet Amikdaş*’da Koen’lere hizmet eden Levi kabilesinin mensuplarıdır. Esasen İbranice *levaya* “refakat”, *levi* de “refik, arkadaş, yoldaş” demektir. Levi ailesi de bu anlamdan hareketle Arkadaş soyadını aldı.⁵⁵

Assis sözcüğü Arapça kökenli olup “çölde yetişen bir bitki”ye verilen addır. Assisler daima Halep ve Gaziantep civarında yaşamış *Romaniot*⁵⁶ kökenli bir ailedir. Başlangıçta Helence (Yunanca) konuşan aile, 7. yüzyıldan sonra Arapçayı kullanmaya başlamıştır. Assis soyadına, sinagogun inşaatı için mali yardımında bulunanların arasında rastlanmaktadır.⁵⁷

Nehmad, İbranice “sempatik, şirin, zarif” anlamına gelir. *Tevrat*’a uygun olarak yaşayan, yani dinî açıdan makbul olan, arzulanan kişiye *hamud* denir. Antep’te Acemoğulları olarak da

⁵² Zaliha Kohen

⁵³ Torunu Yusuf Kohen

⁵⁴ Yakup Bilmen

⁵⁵ Özkul Arkadaş

⁵⁶ *Romaniot*: Roma İmparatorluğu coğrafyası Musevileri. Kudüs’te İkinci Tapınak’ın (*Bet Amikdaş*) 69 yılında Romalılar tarafından yıkılmasını takiben esir veya paralı asker olarak Ön Asya’ya (Anadolu) getirilen Yahudilerin kurduğu cemaat topluluklarına verilen ad.

⁵⁷ Yom Tov Assis, 6 Eylül 2010 tarihli e-posta iletisi.

anılan⁵⁸ Nehmadlar da soyadlarını Nihmet olarak kaydettirdiler. Murat Nihmet, soyadının anlamını açıklarken, "Bize *Beemet Nehmat*, yani 'gerçek Nehmat' derler" diye özellikle vurgular.⁵⁹

Nehmad'ların anne tarafından aile adı, İbranice "Tanrının koruduğu" anlamında Saade iken, ailenin İstanbul kolu, soyadı kanunu ile Benzeç olarak tescil edildiler.

Öz isimler de çok önemli olup, Yahudi geleneklerine göre verilirdi. İlk doğan çocukların isim hakkı damat ailesine, ikinci çocukları ise gelin ailesine aitti. Daha sonraki çocuklar ise karşılıklı mutabakata ve aile içindeki anımsanması alışılmış olay veya kişilere göre adlandırılırdı. Örneğin, genç yaşta ölen Abraham Franko'nun oğlu, uzun bir ömür yaşaması dileği ile, "yaşam" anlamına gelen Hayim ismi eklenerek, Abraham Hayim⁶⁰ olarak adlandırılmıştır. Abraham Hayim'in, ikinci eşi Roza Faraç'tan doğan ilk oğluna, Roza'nın Maraş'ta Ermeni ortağı tarafından öldürülen kardeşi İzak'ın anısına Zeki, yine Roza'dan 1945 yılında doğan altıncı çocuğuna İkinci Dünya Savaşı'nın zaferle sonuçlanması anısına Viktorya adı uygun görülmüştür.

Öz isimler genelde geleneksel olarak *Tevrat*'tan alınmışlar, ancak önce Arap, daha sonra Türk diline uyarlanmışlardır. Örneğin: Cabra (Gabriel), Ebhun (Avinu), Yakup (Yaakov), Hıdır (İlyahu), Musa (Moşe), Murat (Mordohay), Zeki (İsak), İbrahim (Abraham), Özkul (Hezkiya), Reful (Rafael), Şuni veya Şua (Yeşua) veya hanımlarda Leyla (Lea), Nazlı (Mazal), Sariye (Sara), Tera (Ester), Sümbül ve diğer çiçek isimleri (Gül anlamındaki Şoşana), Nazire (Mazal, Fortüne), Kiraz (Garaz), Adile (Adel), Şefika, Zaliha veya Saliha (Salha) vs.

Nüfus kayıtlarının düzenli izlenmediği dönemlerde cemaatin doğum ve ölüm bilgileri, cemaat başkanı olarak addedilen

⁵⁸ Yakup Abut Özsezikli

⁵⁹ Murat Nihmet

⁶⁰ Yakup Bilmen ve Adel Arkadaş Cohen'in büyükbabası.

kişi, örneğin Haham Yusef tarafından yılda bir veya iki kez ziyarete gelen 'kütük kâtibi'ne (nüfus memuru) kaydettirilirdi.⁶¹

2.3. Meslekler

Antep Yahudileri genelde ticaretle iştigal ederlerdi. Halep'ten veya İskenderun'dan toplar halinde sarılmış tekstili, balyalar içinde getirip toptan satanlara manifaturacı denirdi. Perakendeciler ise, manifaturacılar tarafından top olarak satın aldıkları ham bez, basma veya çarşaf ve yatak takımı için kullanılan hasseyi (patiskayı) metre ile satarlardı.⁶² Antep 16. yüzyıldan beri "ajami" diye anılan pamuklu bir kumaşın üretim merkezi idi. Özellikle kuşak yapımında pek aranan bu dokumanın büyük bir kısmı Suriyeli Hristiyan satıcılar tarafından Halep'teki Fransız tüccarlara gönderilirken 1770 yılından itibaren bu ticaretin ekseninin Antep Yahudilerinin lehine değiştiği görülmektedir.⁶³ Duşi, Nehmed, Naftali gibi ailelerin toptan ve perakende satış yaptıkları dükkânları vardı. Çerçi denilen bazı kişiler ise hafta boyunca seyyar satıcı olarak köyleri dolaşarak mallarını satar, *Şabat*'ı aileleriyle beraber karşılamak için Cuma öğleden sonra evlerine dönerlerdi.

İleriki yıllarda, Assisler gibi, manifatura ithalatı yapanlar da oldu. Yosef Cohen'in anılarına göre, dedesinin babası Yeşua, bazen "arabayı leyliye" denen kapalı gece arabası ile, bazen de develerle Halep'e kumaş satın almaya giderdi. Yol, araba ile iki gün, develerle bir hafta sürerdi. Suriye, Osmanlı egemenliğinde olduğundan gümrük ödenmezdi ancak yoldaki eşkıyalar yüzünden salimen gidip gelme, biraz da şansa ve kadere bağlı idi. Yeşua, ticarete çok başarılı ve zengin olmuş, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce aile bankacılık ve finans işleriyle uğraşma-

⁶¹ Adel Arkadaş Cohen

⁶² Morris Bildirici'nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

⁶³ André Raymond, "Les Chrétiens d'Alep dans la fabrication et le commerce des tissus aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Rives méditerranéennes*, 29/2008, URL: <http://rives.revues.org/1313>

ya başlamış, ancak 1929 yılı ekonomik krizinden etkilenerek çok para kaybetmişti. Antep'in en zengin ailesi olarak bilinen Assis'ler de finans işleri yapardı.⁶⁴

Tarımla uğraşanlar pek azdı. Adel Arkadaş Cohen'in kayınpederi Rafael Cohen (Reful Bildirici) ise, Kertusa, Çanakçı, Cagut, Ehnes gibi birkaç köyü kapsayan geniş arazilere sahipti. Genelde buralarda fındık yetiştirilirdi. Bazı kimseler tarlaların fındık ürününü deneyimlerine göre takdir ederek belirgin bir bedelle toptan bağlarlar, fındıkları daha sonra kabuklu veya kabuksuz veya işlenmiş olarak dâhilde satar veya yurt dışına ihraç ederlerdi.⁶⁵

60'lı yıllardan sonra ise, eğitim düzeyi yükselen gençler arasında Dış Doktoru, Eczacı, Banka Memuru, Öğretmen gibi mesleklere yönelenlere rastlanmaktadır.

2.4. Eğitim

Gaziantep'te Yahudi erkek çocukların 3 yaşından itibaren, sinagog avlusunda bulunan *Talmud Tora*'ya devam etmesi geleneksel bir zorunluluktur. Esasen Cumhuriyet'ten önce Antep'te devlet okulları yoktu. Medrese sistemli *Talmud Tora*'da verilen bilgiler ise, dinî metinleri okuyabilecek düzeyde İbranice, duaların ezberlenmesi, özet Musevi dinî tarihi ile temel aritmetikten ibaretti. Kimse İbranice harflerden başka okuma bilmezdi. Öğretmen görevi gören din adamının elinde bir sopa bulunur, yaramazlık yapana sopayı fırlatır, çocuk sopayı alıp getirir ve dayığı yerd.⁶⁶

Maarif [Milli Eğitim] okullarının tesisinden sonra, kız çocuklar önceleri pek okula gönderilmezlerdi. *Talmud Tora*'da duaları ve dinin temel icaplarını ezberlemiş olan erkek çocukların çoğu ise, yaşları gelince Maarif İlkokuluna gider, bazıları orta öğreti-

⁶⁴ Adel Arkadaş Cohen, adı geçen anı defteri

⁶⁵ Adel Arkadaş Cohen, 21 Temmuz 2010 tarihli e-posta iletisi.

⁶⁶ Yakup Abut Özsezikli

me bile devam ederdi. Bu öğrencilerin çoğu, okul masraflarını çıkarabilmek için küçük yaştan beri yaz tatillerinde değişik işlerde çalışmak zorunluluğunda idi:

1932 yılında tüm kardeşler okula gitmeye başladık. İlkokulu zor bitirdik, ekmek parası lazımdı. Yaz tatillerinde Türk Hava Kurumu'nun piyango biletlerini satardım. Ayrıca kendime, taşıyabileceğim küçük bir camekân yaptırtmıştım. İçine, sigara ağızlığı, kol düğmesi ve benzeri küçük eşyalar doldurup kahvehaneleri dolaşır, satış yapmaya çalışırdım.⁶⁷

Maarif İlkokuluna ve sonra liseye devam ettim. Lisede tedrisat yarım gündü ve yarım gün de işe giderdim; mecburiyetten değil, işi seviyordum. Üzülürüm; top oynamayı öğrenemedim, çocukluğumu yaşamadım. Bisiklete binmeyi ancak 17 yaşında, tavla oynamayı da 18 yaşında öğrenebildim. İşim hep manifatura oldu: balya aç, balya kapa vs.⁶⁸

1946'lı yıllardan sonra Gaziantep'li Yahudi gençler, az sayıda da olsa, İstanbul ve İzmir'de yüksek tahsillerine devam etmeye başladılar.

1930 yılında, Şua Kohen Bildirici ile Leyla Şašo Bildirici'nin yedinci çocuğu olarak dünyaya gelen Hıdır Bildirici, ilk ve ortaokulu Gaziantep'te okuduktan sonra, bir sınıf arkadaşının telkiniyle İzmir Ticaret Lisesi'ne kaydolarak 1950 yılında mezun oldu ve Gaziantep Yahudi Toplumunun ilk lise mezunu çocuğu olmak onuruna erişti. Hıdır Bildirici o günlere ait bir anısını şöyle nakletmekte:

İzmir'de iken yurttaki kalıyordum. Adım Hıdır, babam Şua ve annem Leyla... Dolayısıyla da okulda herkes beni Müslüman sanıyordu. O yıl Roş Aşana ve Kipur bayramları yaklaştığında bir Cumartesi günü Alsancak'taki sinagoga gittim. Koen olduğum için de bazı özel dualara katıldım.

⁶⁷ Yakup Bilmen

⁶⁸ Murat Nihmet

Çıkışta sinagog Hahamına açıldım. “Bayramda sinagoga gel, yerin hazır” dediği gibi beni Cuma ve bayram akşamları da evine yemeğe ve yatmaya davet etti. Ticaret Lisesini bitirince Yüksek Okul’a kaydolmayı istemekle beraber ailemin maddi durumunu da göz önünde tutarak bu sevdama boş verdim ve 1950’de Gaziantep’e döndüm.

1950’de doğan Ebhun Arkadaş ilk, orta ve liseyi Gaziantep’te okuduktan sonra 17 yaşındayken İstanbul’a giderek doktor oldu. Mezun olunca bir yıl Eskişehir’de kalıp, iki yıl da askerlik görevini tamamladıktan sonra “baba hatırına” 1974’de Gaziantep’e döndü.

Kızlar için eğitim ise, anne-babanın gündemindeki en önemli konu olmaktan çok uzaktı.

Biz dört kız kardeş idik. Ablam 5. sınıfı bitirdi, ben ise 3. sınıfı bitirince “Artık büyüdüün” diyen babam beni okuldan aldırdı. Evde anneme yardım eder, boş bir zaman bulursam sokağa top oynamaya koşardım. Evde dikiş, nakış öğrendim. Ne var ki, o gün zaten biz başka bir seçenek tanımıyor ve yaşamın bu şekilde düzenlendiğini biliyorduk. Sanıyorduk ki, “hayat budur.”⁶⁹

Gaziantep’te liseye giden ilk Yahudi kızı Adile [Adel] Arkadaş, 1961 yılında mezun oldu. Kız kardeşi Rozi Arkadaş (Özbonfil) da Gaziantep öğretmen okulunu bitirerek 6 yıl boyunca Şehit Kamil İlkokulunda görev yaptı.⁷⁰

2.5. Lisan

Yahudiler aile içinde ve kendi aralarında genelde Arapça, yeni nesiller ise Türkçe konuşurdu.⁷¹ Herkesin Türkçeyi bilme-

⁶⁹ Zaliha Kohen

⁷⁰ Adel Arkadaş Cohen; ayrıca Atilla Karaduman’ın notu: www.gaziantephaberler.com, 1 Şubat 2012

⁷¹ Yakup Bilmen

sine ve düzgün bir lehçe ile konuşmasına karşın⁷² Yahudice (Yahudi İspanyolcası) bilinmezdi. Ne var ki, konuşulan Arapçaya zaman zaman, İspanya'dan gelen *Sefaradlar*'dan geçtiği söylenen *meza* (masa), *kuçara* (kaşık), *tova ja* (havlu), *kosuegro* (dünür) gibi Yahudice kelimelerin de karıştığı gözlenirdi.⁷³ İbranice ise yalnızca dualar için kullanılırdı. Yabancı dil bilinmez, bazen Halep'te çok istisnai olarak Fransızca konuşanlara rastlanırdı.⁷⁴

Eğlencelerde dinlenen veya söylenen şarkılar da genellikle Arapça idi. Bunlar Suriye şarkıları olmayıp, hanımlar arası toplantılarda yapıldığı gibi Türkçe şarkılara Arapça sözler, yakıştırmalar, âşık vari taşlama ve atışmalar eklenirdi. Sinagogda okunan duaların da, çoğu kez o dönemin sevilen nağmelerine uyan bir makamı vardı.⁷⁵

2.6. Yahudi Mahalleleri

Gaziantep Yahudileri genellikle, Merkez Şahinbey İlçesi sınırlarında, Suburcu Caddesi üzerindeki Mehmet Paşa Camii karşısında yer alan eski Düğmecî yeni Karagöz Mahallesi ve civarında, bugün Mütercim Asım Caddesi olarak bilinen Tarla-i Atik Caddesi (Eski İş Bankası Caddesi) ve etrafındaki sokaklarda ikamet ederlerdi. Esasen bu mahalle Yahudi Mahallesi olarak anılırdı.⁷⁶ Bir kısım Yahudiler de Kayacak Mahallesinde otururdu.

2.7. Yahudi Evleri

Antep'te de evler, güneydoğuda alışıldığı şekilde taş duvarlı olup, genelde "hayat" denilen müşterek geniş bir iç avlunun etrafında, bazen iki bazen dört bölümlü olur, her birinde birer aile otururdu. Evlerin değişik bölümlerinin çevrelediği bu

⁷² Murat Nihmet

⁷³ İzak de Kordovi, agm., 22 Ocak 1964

⁷⁴ Bildirici'nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

⁷⁵ Murat Nihmet

⁷⁶ Adel Arkadaş Cohen, İbrahim Avram Nahmat

iç avlu aynı zamanda uzun ve sıcak yaz günlerinde bir serinleme mekânı idi. Çoğu kez ortasında bir havuz ve de bir fıstık ağacı bulunur, etrafında toplanılırdı.

Evin konumuna ve düzenine göre bahçelerde bazen tavuk beslenir, bazen sebze-meyve yetiştirilirdi. Bahçenin bir köşesinde inşa edilmiş fosseptik şeklindeki tuvalet, yaz-kış müştereken kullanılırdı.

Evde tüm aile, biraz da aşiret usulü bir düzende beraber yaşardı. Çoluk çocuk ve aile fertleri oda sayısına göre bölüştürülür ve yer yataklarında yatardı.

Doğduğum ev taş bir evdi; 3 komşu 3 aile yaşardı. Her birinin ancak 1,5 odası vardı. Biz 9 kardeş ve anne-baba bu evde yaşardık... Mutfak aşağıdaydı, her ailenin ayrı bir köşesi vardı. Tuvalet ise bahçede ve tek idi... Su ve elektrik vardı.⁷⁷

Biz dört kardeşlik ve aynı odada yatardık tek odada ve anne baba hep aynı odada. Gündüz yataklar toplanır, misafir odası olurdu. Akşam yataklar yeniden açılırdı. Sedirin altı her şey ve erzakla dolardı. Tavan arasında ise kömür, odun, kışlık erzak filan saklanırdı.⁷⁸

Dedem, büyükbabam, nenem, anneler, babalar, amcalar, çocuklar hep beraber 17-18 kişi idik. Her ailenin bir odası vardı. Bir de birkaç basamakla çıkılan küçük bir kiler odası vardı. Mutfak ve tuvalet müşterek idi. Mutfağı evin büyüğü idare ederdi. Büyükannem kör olduğundan annem yönetirdi. Rahmetli yengem de onun yardımcısı idi. Kaynana yapılacak şeylerin talimatını verir, diğerleri de uygulardı. Bir hiyerarşi mevcuttu. Şüphesiz kaynana-gelin geçinmezliği olurdu, ama herkes derdini içine atar, sonda da ikisi de sinir hastası olurdu.⁷⁹

⁷⁷ Murat Nihmet

⁷⁸ Zaliha Kohen

⁷⁹ Adel Arkadaş Cohen

Antep elektriğe ancak 1937’de kavuştu.⁸⁰

*O gece tüm lambalarımızın yanıp arkasından patladığını anımsarım.*⁸¹

Gaziantep’te yazlar çok sıcak geçer ancak kışlar da çok şiddetli olurdu. Isınma genelde mangal ile sağlanırdı. Soba nedir bilinmezdi.

*Tandır denen bir masanın dibinde mangal bulunur, üzerine bir yorgan örtülür, herkes altında otururdu. Şabat yemek ısıtmak için üzerine bir raf konurdu. Ateş Şabat başlama-dan önce yakılırdı. Herkes etrafında yatardı.*⁸²

*Evde sobamız yoktu, Paşa Mangalı yakılırdı. Bir de Tandır denilen bir şey vardı: Tahta bir sandalyenin altına üstü bir teneke ile örtülü bir mangal konurdu. Boşluğa da yemekler konur, fırın gibi ısıtılırdı.*⁸³

Antep su ihtiyacını, Allaben Deresinden, Sof Dağından gelen kaynak suyundan ve ‘liva’ adı verilen toprak altı kanallardan karşılardı. Su kentteki büyük üç havuzda toplanır, orarlardan su kemerleriyle cami, hamam ve evlerin avlularındaki havuzlara sevk edilirdi.⁸⁴ Evlerde eskiden akan su yoktu. İçmek, yemek pişirmek ve yıkanmak için kuyulardan çıkırıla su çekilirdi. Daha sonraları sakaların merkezî çeşmeden getirdikleri ve evde küplere doldurulan sular kullanılmaya başlandı.⁸⁵

⁸⁰ Sevil Atauz, “Cumhuriyetin ilk yıllarında Gaziantep’te gündelik yaşamın dönüşümü: bir sözlü tarih çalışması”, *Türkiye Cumhuriyetinin 75. Yılında Toplu Bakış*, C.II, Ed. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1999

⁸¹ Hıdır Bildirici

⁸² Yakup Bilmen

⁸³ Murat Nihmet

⁸⁴ Ali Yücel, Gaziantep Suburcu Caddesi Tarihi, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayını, No.15, 2004 Gaziantep; Yunus Emre Tansü, “Suburcu Caddesi-1”, *Türkav Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı Gaziantep Şubesi*, <http://turkavgaziantep.org/makaledetay.php?makaleid=106>

⁸⁵ Morris Bildirici’nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

Evlerde, çeşmelerden akan suya ise daha geç yıllarda kavuşuldu. Kuyu ve sonraları küpler, aynı zamanda buzdolabı görevini de görürdü. Henüz buzdolabı olmadığı zamanlarda yemekler büyük sepetler içinde bahçeye konur, üzerleri yine sepetlerle kapatılırdı. Daha sonraları tel dolaplar kullanılmaya başlandı. Bu arada, bazı gıdalar soğuk kalmaları için kuyuya sarkıtılırdı.

*Buzdolabı ve de merdaneli çamaşır makinesine sahip olmak ancak 1950’de nasip oldu. 1950’de beni çağırdılar ve Westinghouse marka buzdolabı ile Miele marka merdaneli çamaşır makinesini gösterdiler. Gelin bunları ilk siz kullanın, ancak siz tanıtırsınız dediler.*⁸⁶

Ev hizmetleri aile fertleri tarafından görülür, hademe⁸⁷ diye anılan gündelikçi kadınlar, ailenin mali durumuna göre haftada iki veya dört kez sabahdan gelir, işleri bitince akşama evlerine köylerine dönerlerdi.

⁸⁶ Yakup Bilmen

⁸⁷ Morris Bildirici’nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN ve CEMAAT

3.1. Antep Yahudilerinde Dine Bağlılık

Antepli aileler, gerek Gaziantep'te gerek daha sonra yerleştikleri kent ve ülkelerde, genelde dinlerine yüzde yüz bağlı bir yaşam sürdürürler ve *Kaşrut*'a dört dörtlük uyarlar. Örneğin Adel Arkadaş Cohen, kayınpederi Rafael [Raful] Cohen'in berbere gittiği bir Cuma günü tıraş işlemi uzayıp da *Şabat*'ın başlama saati geldiğinde, yarı yüzü tıraşlı diğer yarısı sakallı olarak dükkândan ayrıldığını anımsar.⁸⁸ Yakup [Franko] Bilmen de, aşırı dindar olan kayınpederi Shua Kohen'in [Bildirici] *Kipur* gecesi, sinagogda *Ehal*'in önündeki basamakta yattığını nakleder.⁸⁹ Antep'ten sonra gidilen yörelerde, bazı genç kuşaklarda bu geleneksel bağlar son yıllarda biraz gevşemeye başlamışsa da, genelde dinî kural ve geleneklere azami derecede uyulmaktadır.

Şohetin hayvan keseceği gün mezbahadaki kasaplar adeta bayram ederdi, zira zengini ve fakiri ile Yahudilerin gelip kilo larca et alacaklarını bilirlerdi.

*Kasaphanede de babama Deli Hayim derlerdi. Fötr şapka giyerdi, bonkör bir adamdı. Bir seferde en az 20 kg. et alır, eve götürürdü. Tavaşiler de öyleydi.*⁹⁰

⁸⁸ Adel Arkadaş Cohen, adı geçen anı defteri

⁸⁹ Yakup Bilmen

⁹⁰ Yakup Bilmen

Antep'te sığır yoktu, sığır eti nedir bilinmezdi. En çok kuzu-koyun kesilirdi. Eve gelen et tuzlanır, serinlikte veya buzdolabı kullanmaya başlandığında buzlukta saklanırdı. Bu miktardaki et ancak iki kez kullanılmaya yeterdi. Diğer bir mutfak geleneği de, etin kavrulup topaclar haline getirilerek, kışın kullanılmak üzere küplerde saklanması idi.

Tavuk eti de ancak *Haham* tarafından kesilmişse yenilirdi. Ev dışında et veya tavuk yenmesi söz konusu değildi.

Kaşerut'a riayet o kadar önemli ve sıkı idi ki, kentteki hastanelerde, örneğin Amerikan Hastanesi veya Özel Dr. Mecit Barlas Hastanesi'nde yatan Yahudi hastalara çorba ve yemek evden götürülürdü. Hastane yönetimi bu geleneği bilir, göz yummardı.

1920'li yılların sonunda, *Şohetler* üç ay boyunca mezbahaya sokulmadı. Bunun üzerine Gaziantep Yahudi Cemaati, Cumhurbaşkanı Atatürk'e bir telgraf çekerek durumu bildirdi. Ankara'dan gönderilen Veteriner Hekim, *Şoheti* dinledikten ve yerel durumu tetkikten sonra Yahudilerin, hayvan kesimini hem sağlık muayenesi hem de kesim açısından günün en ileri teknolojisi ile yaptıklarına kanaat getirerek olumlu raporunu verince bu yasak kaldırıldı.⁹¹

Peynir, önceleri aile içinde imal edilirdi. Ancak daha sonra sadece peynir imal eden köylerden satın alınmaya başlandı. Şöyle ki, ilkbaharda *Şohet* köye gider, sağlıklı gördüğü kuzuları, koyunları keserdi. Bu arada, hayvanların şirden⁹² denilen bölümlerini alıp iki üç gün suda bırakır, pıhtılaşıp maya haline geldiğinde peynir üretiminde kullanırdı. Dinen *Kaşer* sayılan bu peynirleri küplere veya tenekelere doldurup şehre götürerek satardı. Ailelerin ertesi ilkbahara kadarki yıllık peynir gereksinimleri bu şekilde karşılanırdı. Adel Cohen'e göre peynir

⁹¹ Yakup Bilmen

⁹² Şirden [veya ilmi adıyla Abomasum], geviş getiren hayvanların genelde dört bölümden oluşan midelerinin ilk kesesine verilen addır. (tr. wikipedia.org/wiki/gevişgetirenler)

idareli kullanıldığından, bu sebeple Antepli kadınlarda kemik zayıflığına sıkça rastlanmaktaydı. Etle sütlünün karışmaması için yemekten sonra tatlı olarak baklava yenmezdi. Ancak haftanın belli bir günü, genelde Perşembe günleri, etsiz sofra kurulur, peynir ile diğer sütlüler ve süt ihtiva eden tatlılar yenirdi. Antep Yahudileri arasında yoğurt için herhangi bir kısıtlama yoktu.⁹³

Kadayıf ise, ancak bir Şomer tarafından kontrol edildikten sonra izin verilen bir saç üzerinde kızartılırdı. Ve mutfakta tabiatıyla, sütlü ve etli yemekleri için ayrı ayrı tavalar, bıçaklar ve kesim tahtaları bulunurdu.⁹⁴

3.2. Gaziantep Sinagogu

Gaziantep Sinagogu, Eski Düğmeci yeni Karagöz Mahallesi Çamurcu mevkiinde, Mehmet Paşa Camii'nin karşısındaki Kasap Sokak ile Çamurcu Sokak arasındaki 8 pafta 135 ada 13 parsel'de yaklaşık 957 metre karelik bir alanda bulunmaktadır. Kasap Sokak'ta basık kemerli bir kapıdan girilen, yüksek cephe- li duvarlar arkasındaki zemini taş döşeli, ağaçlık ortak bir avlu etrafına yerleştirilmiş ana ibadet mekânı, *Midraş* ve *Yeşiva*'dan oluşan sinagog kompleksinin ne zaman inşa edildiği, somut belge eksikliğinden dolayı kesin olarak bilinmemektedir. Bir sava göre sinagogun tarihinin 10. yüzyıla kadar uzadığı ifade edilse de, bu hususu teyit etmek mümkün değildir.⁹⁵

İstanbul Hahambaşılığı'nın,

“Halep Vilayetinin 5 Recep 1289 [8 Eylül 1872] tarih ve 62 sayılı mazbatasında ifade edildiği gibi Antep Sinagogu yöre Yahudilerinin ihtiyacına yeterli olmadığı ve yandaki okul binasının eklenmesiyle yeniden inşa edilmesinde bir mahzur olmadığına göre 20 arşın uzunluk, 20 arşın genişlik ve

⁹³ Yakup Bilmen

⁹⁴ Murat Nihmet

⁹⁵ Zuhal Demirpençe, “Kaderine terk edilen sinagog”, *Sabah (Gaziantep) Gazetesi*, 22 Şubat 1991

15 arşın⁹⁶ yükseklik ilavesiyle yeniden inşası için Sadrazamlıktan gerekli iznin alınması”

kararını teminen Hariciye Vekâleti’ne [Dışişleri Bakanlığı] gönderdiği 30 Teşrinisani 1289 [12 Aralık 1873] tarihli bir takrir⁹⁷ mevcuttur.

Ehal kapısı üzerine yerleştirilmiş, 1992’de fotoğraflanabilen⁹⁸ ancak halen kayıp olan 5638 (1878) tarihli diğer kitabenin içeriği ise şöyledir:

*Dürrüst insanlar bu binayı inşa etmeye başladılar. Ancak öyle bir zaman geldi ki, İsrailoğullarının kabile başkanları bunu tanımadılar, bilakis kentimiz yakıldı ve kardeşlerimiz öldürüldü. Mesih gelinceye kadar Moşe el Kayan başımız ve kralımız olduğu için bizim kürsümüzü o inşa edecek. O yüce ada müteşekkiriz. Tüm dünya bu kişinin bizim başımız olduğunu bilmelidir. Bu bina 5638’de tamamlandı.*⁹⁹

1874’de Antep’i ziyaret eden bir yolcu da, kentte yeni inşa edilen bir sinagogun mevcudiyetini nakleder.¹⁰⁰

Shaul Tuval, sinagog kuyusunun kenarında 1866, *Ehal* içinde de 1875 yılı yazısının kazılmış olduğunu gördüğünü; mahal karanlık olduğundan kendisi bizzat görmemekle beraber Haham Musa Arkadaş’tan naklen, *Teva’nın* tabanında da 1866 yazısının bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

⁹⁶ Arşın: Osmanlı döneminde kullanılan 75,774 cm. uzunluğunda zirai-mimari ölçü. Alışverişte kullanılan çarşı arşını’nın ölçüsü ise 68 cm. idi.

⁹⁷ Abraham Galante, *Appendice à l’Histoire des Juifs d’Anatolie*, İstanbul, 1948, s.34

⁹⁸ Ersin Alok – Mili Mitrani, *Anatolian Synagogues*, İstanbul, 1992, s.133-134

⁹⁹ İnci Türkoğlu, *Antik Çağ’dan Günümüze Türkiye’de Sinagog Mimarisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2001, (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.42

¹⁰⁰ Yakup Barokas, *Türkiye’de Yahudi Toplulukları*, Tel Aviv, 1967, s.61

¹⁰¹ *The Jewish Communities in Turkey Today*, 1977 yılı seyahat notları [İngilizceye çeviren: Sally Jacoby], s.26-27, İsrail’de yayımlanan İbranice *Peamin* dergisinden.

Murat Nihmet, Antep Sinagogu'nun Osmanlı Sultanı tarafından verilmiş fermanını, Antep'te iken muhasebecileri olan Haham Musa Arkadaş'ta gördüğünü sandığını, kişilerin göç ederken belgeyi de beraberlerinde götürmüş olabileceklerini ifade etmiştir.

Bazı eski Anteplilerin ifadelerine göre, sinagogun arka sokağında [muhtemelen Çamurcu Sokak, 8 pafta 134 ada 40 parselde] antik bir sinagog mevcuttu ve yanıp harap olduktan sonra yeni sinagogun inşaatına karar verilmiştir. Bu hususu kanıtlayan herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak Shaul Tuval, 1977 yılı seyahat notlarında, açıkça belirtmemekle beraber, muhtemelen yakinen görüştüğü Haham Musa Arkadaş'tan aldığı bilgiye göre, "Bundan önceki sinagogun yıkıntı halinde olduğunu ve ayakta kalan bölümde de Şammasın ikamet ettiğini" ifade etmektedir.¹⁰²

1903 yılı Halep Vilayet Salnamesi'nde Antep'te tek bir sinagog görüldüğü gibi, 1921 yılı Şark Yıllığı'nda da bir sinagog belirtilmekte ve Hahamının Harun Efendi olduğu eklenmektedir.¹⁰³

Çamurcu Sokak'taki konumda bulunan iki katlı evi ve işlevini, Murat Nihmet şöyle anlatmaktadır:

İki katlı evin üst katı Haham lojmanı idi; alt katında ise Talmud Tora bulunurdu. Talmud Tora'nın çimento zemini rutubetli idi. Üzerine serili hasırlara oturur ders yapardık. O zamanlar ben 5-6 yaşlarımda bir çocuktum ve bu durum çok gücüme giderdi. İstanbul'a geldiğimde Talmud Tora'nın seviyesini yükseltmek için çaba gösterdim. Fiziki mekân olarak da Şişli Bet Yaakov Sinagogu'nun arka binasında tefriş ettiğim bölümün hizmete girişini 15 Kasım 2003 Cumar-

¹⁰²Shaul Tuval, a.g. seyahat notları, s.27

¹⁰³*Annuaire Oriental. Commerce, Industrie, Administration, Magistrature, Fondé en 1880. Patronné par les Chambres de Commerce. Adopté par les Administrations. Le meilleur organe de Publicité en Orient, 1921. Editeur-Propriétaire Alfred Rizzo. Imprimerie de l'Annuaire Oriental, s.1260*

*tesî gününü olarak kararlaştırdık ve davetiyeleri gönderdik. Ve, kaderin cilvesi, o gün Sinagog bombalandı,¹⁰⁴ ne yeni Midraş kaldı ne de esamisi...*¹⁰⁵

Halk arasında “eski kilise” olarak anılan bu evin¹⁰⁶ bir bölümünde, yardım amacıyla ücretsiz oturmasına müsaade edilen Haham Nesim Kohen [Tahtacı] yıllar sonra, zilyetlik iddia ederek cemaat aleyhine açtığı hasımlı tescil davasını 1953 yılında kaybetmiştir. Ancak Nesim, dava devam ederken 15 Temmuz 1950’de, ‘resen vadi ferağî havi vekâletname’ başlıklı bir senetle binayı üçüncü bir kişiye devir ve temlik etmiştir. Cemaat ile devralan kişi arasında Gaziantep 2. Asliye Hukuk Hâkimliğinde başlayan hukuk mücadelesi ancak, Yargıtay Yedinci Hukuk Dairesi’nin kararıyla Aralık 1966’da sonuçlanabilmiştir.¹⁰⁷ Yapı 1984 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından teslim alınmış ve bir süre lojman olarak kullanılmıştır.

Kasap Sokak’taki sinagog da, Kilis ve Antakya gibi diğer yerel sinagoglar tarzında, güneydoğuya özgü kesme taş malzemenin inşa edilmiş olup, yöresel özellikler taşır. Döneminin bölge konut mimarisinde de sık rastlanan iki renk, siyah ve beyaz kesme taş işçiliği burada da avlu ve ana giriş kapıları ile

¹⁰⁴ Neve Şalom ve Şişli Bet Yakov Sinagoglarının 15 Kasım 2003 günü uğradıkları bombalı saldırı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 16 Kasım 2003 tarihli basın ve “Teröre yenik düşmeyeceğiz”, *Şalom*, 19 Kasım 2003

¹⁰⁵ Saldırıda büyük hasara uğrayan bina, 2010 yılında çıkan yasa ile yıkılıp yeniden inşa edilince, Bet İsrail Sinagogu bünyesindeki *Talmud Tora Midraşı* da, Murat Nihmet’in değerli katkılarıyla, 22 Eylül 2011 Perşembe sabahı anlamlı bir törenle yeniden ibadete açıldı. Bkz. Ester Büyükabolafya, “Yenilenen Şişli Talmud Tora Sinagogu Açıldı” *Şalom*, 28 Eylül 2011

¹⁰⁶ T.C. Yargıtay Yedinci Hukuk Dairesi’nin E.1966/5284 K.1966/5859 sayılı 7 Ekim 1966 tarihli kararı.

¹⁰⁷ T.C. Yargıtay Yedinci Hukuk Dairesi’nin E.1966/5284 K.1966/5859 sayılı 7 Ekim 1966 tarihli ve E.1966/9169 K.1966/8210 sayılı, 26 Aralık 1966 tarihli kararları.

Ehal'de görülmektedir.¹⁰⁸

Avlunun güneyinde bulunan ana sinagog binası, zemin-den yaklaşık bir metre yüksekte olup beş basamakla çıkılır. Ana hole ise sahanlığın gerisindeki kapıdan girilir. İki yana eğilimli kırma çatı daha sonra Yakup Bilmen tarafından, alaturka kiremitle kaplı ahşap bir beşik çatı ile yenilenmiştir.¹⁰⁹

Ehal basık kemerli bir kapısı bulunan taştan beş yüzlü piramidal şekilli bir odacık olup, arkasındaki duvara dayanmaktadır. *Ehal*'in üzerindeki kitabe kayıptır.¹¹⁰ Beş basamakla çıkılan ahşap sekizgen *Teva* ortada ve sabitti. *Teva* ile *Ehal* ve *Teva* ile ana kapı arasındaki zemin, geometrik desen oluşturan birer taş pano halinde olup diğer zeminler kesme taş ile örtülüdür. Avludan bir merdivenle çıkılan *Azara*, *Midraş*'ın üst kısmına isabet etmekte olup kemer açıklıkları ahşap korkuluk levhaları ve kafeslerle kapatılmıştı. Dört yüksek sütun üzerinde yükselen sinagog binası, kadınlar bölümü dâhil, yaklaşık 500 kişilik kapasitede idi.¹¹¹ Sinagogun duvar diplerinde tahta sıralar bulunur, herkes evinden birer minder getirirdi. Bayramlarda sinagog dolar, o zaman iskemle eklenirdi. Sinagogda herkesin belirgin bir oturma düzeni vardı. *Ehal*'in sağında, sırası ile Kohen, Şašo, Naftali, Franko, Assis ve Lord Kohen, solunda ise Özsezikli, Benzeç, İshak Teke ailelerinin reisleri otururdu.¹¹²

Avlunun solunda bulunan *Midraş* muhtemelen daha sonra, bir duvarı ana sinagog binasına yaslanarak inşa edilmiştir. *Ehal*, güney duvarında yer alan beş nişten ortadaki daha geniş ve basık olanıdır. *Teva* ise portatif bir kürsü şeklindeydi. *Midraş*'ın altında bir de *geniza* bulunmaktaydı.

¹⁰⁸ İnci Türkoğlu, age., s.40-43

¹⁰⁹ Yard. Doç. Mustafa S. Akpolat, "Gaziantep Sinagogu", www.akmb.gov.tr/turkce/books/osmanli/m.akpolat.htm

¹¹⁰ Kitabe yerinin solunda ve sağında ise geleneksel *Evamir-i Aşere* (On Emir) levhaları mevcuttur.

¹¹¹ Shaul Tuval, a.g. seyahat notları, s.26

¹¹² Yakup Bilmen

Yeşiva, ana avlunun sağında, briket bir duvarla ayrılan ikinci avluda olup malzeme ve işçiliğinden, ana binadan sonraki dönemlerde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Avluda, bir zamanlar, bir *Matsa* tesisi mevcuttu. Antep Yahudileri, *Pesah* arifesinde, satın alıp yıkayıp ayıkladıkları ve usulüne uygun bir şekilde değirmende öğüttükleri buğdaydan elde ettikleri unu bu fırına getirirler, ailenin gereksinmesi olan *Matsayı* pişirtirlerdi.

Yine avluda görülen sekizgen havuz ve etrafındaki mermer döşeme 1950 yılında Yakup Bilmen tarafından yaptırılmıştı.

Sinagogun altında, dıştan bir merdivenle inilen bir kuyu ve bodrumunda bir de cenazelik mevcuttu.¹¹³

Tuval, Haziran 1977’de sinagogu ziyaretinde, duvarlardan birinin üst bölümünde İbranice yazılmış ve baş aşağı konmuş bir taş gördüğünü; Haham Musa Arkadaş’ın, “Sinagog 1940’lı savaş yıllarında askeri gereksinmelere tahsis edilince yerleşen askeri birliğin, mekânı terk etmesinden sonra hasar gören yerler tamir edilirken yere düşmüş bu taşın bilinçsizce ters yerleştirilmiş olduğunu” anlattığını ifade eder.¹¹⁴ Bu süre zarfında ibadete Çamurcu sokaktaki binanın alt katında devam edilmmişti.

1940’lı yılların başında sinagogumuz askeriyeğe tahsis edilince biz o küçük yere taşındık ve orada ibadete başladık. Altı ay sonra Mareşal Fevzi Çakmak Antep’e gelince, cemaat yönetimi durumu izah eden ve ibadethane gereksinmesini ifade eden bir dilekçe yazdı. Dilekçeyi, Türkçe telaffuzu iyi olan Sümbül Kohen [ki sonra, ünlü Türk Musikisi Üstadı Mısırlı İbrahim’in yeğeni Abut Hayat ile evlendi ve böylece baldızım oldu] kendisine sunarak durumu izah etti. Bir hafta geçmeden

¹¹³ Sinagog kompleksi ile ilgili mimari detaylar aşağıdaki etüt ve makalelerden derlenerek özetlenmiştir: İnci Türkoğlu, agtez., s.40-43; İnci Türkoğlu – Kemal Nalbant, “Gaziantep Sinagogu, Tarihçe, Koruma, Yeniden İşlevlendirme” *Arredemento Dergisi*, Mart 2002, s.102-106

¹¹⁴ Shaul Tuval’ın a.g.seyahat notları, s.27

*Ankara'dan gelen emirle, içi saman doldurulmuş sinagog tahliye edilerek cemaatin ibadet hizmetine iade edildi.*¹¹⁵

Ocak 1964'de Gaziantep cemaatini ziyaret eden Dr. İzak de Kordovi, ana sinagogun bakımsız ve yıkıntı halinde olduğunu, ibadetin küçük sinagogda yani *Midraş*'ta yapıldığını, burada kadınlara ayrılmış bir mahal bulunmadığını, ana sinagogun tamiri için en az 300.000 - 400.000 Lira gerektiğini, Gaziantep Yahudilerinin de bu parayı bulamadıkları gibi tamir edilse de cemaat azlığı dolayısıyla bakımının nasıl sürdürülebileceğini bilemediklerini nakletmiştir.¹¹⁶

Ağustos 1975'de taşınmazın 50m²'lik kısmı, Encümenin 23 Mayıs 1975 tarih ve 2523 sayılı kararıyla yola katılmak üzere, Gaziantep Belediyesi tarafından 2.250 Lira bedelle istimlâk edilmiş ve karar *Yahudi milleti adına*¹¹⁷ Musa Arkadaş'a tebliğ edilmiştir.

II. A-1 derecesinde 27.00.0 (1.3)78 envanter numarası ile tescilli bir yapı olan sinagog, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 387 sayı ve 397 numaralı kararıyla Yahudi Cemaat Vakfı'na ait mazbut hayrat olarak tescil edilmiştir. Gaziantep'teki cemaatin tamamen göç etmesinden sonra kaderine terk edilen ve restorasyon amaçlı müracaatlar kabul edilmeyen sinagog yavaş yavaş yıkılmaya yüz tutmuştur. Şahinbey İlçe Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü 10 Eylül 1996 tarihinde 96/595/1271 sayılı bir maili inhidam raporu hazırlamıştır.¹¹⁸ Gaziantep Turizm Müdürlüğü'nün, "Gaziantep Musevi Havrasını turizm amaçlı olarak kullanmak istemesi" Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 062-27.00/9635 (90) sayılı yazısıyla "memnuniyetle karşılanmış" ise de, herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Bakımsızlıktan harabeye dönüşmekte olan sinagog

¹¹⁵ Yakup Bilmen

¹¹⁶ İzak de Kordovi, "La Comunidad Judia de Gaziantep, Şabat a la Kehila de Antep", *Şalom*, 29 Ocak 1964

¹¹⁷ Osmanlı döneminden kalan bir ifade.

¹¹⁸ İnci Türkoğlu, *agtez*, s.42

külliyesinin tamamen çökmesini engellemek için dönemin Valisi Muammer Güler ve Belediye Başkanı Celal Doğan'a yapılan başvurular üzerine önlemler alınması kararlaştırılmış, 18 Nisan 2000 tarihli yazısıyla *Havra'nın 2000 yılı İnanç Turizmi programı çerçevesinde rölöve planlarının hazırlanmasına* başlanmış ve restorasyon çalışmaları etüdü için bir komisyon görevlendirilmiş; bu arada Valilik emriyle sinagogun içi ve etrafı temizlenmiştir.¹¹⁹ Ancak Muammer Güler'in İstanbul Valiliği'ne tayini üzerine kentten ayrılması sonrasında projeye devam edilmemiştir.¹²⁰

Avluya giriş için kullanılan basık kemerli geniş kapı 4 Nisan 2005 tarihinde hırsızlar tarafından çalınmak istenmiş, yakalanan zanlıların yargılanmasına 3. Ağır Ceza Mahkemesinde devam edilirken tarihî demir kapı Gaziantep Müzesi Müdürlüğüne teslim edilerek yük taşıma aracında muhafazaya alınmıştır. Bir süre sonra Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarihî kapıyı yeniden yerine takmak istediğinde kapının ancak bir kanadı bulunmuş, diğer kanadın hurda olarak satıldığı anlaşılmıştır. Yetkililerin ifadesine göre müzedeki inşa ve teşhir düzenlemeleri sonunda bina içindeki hurda eşyalar dışarıya taşınınca demir kapının da yanlışlıkla hurda olarak satılarak eritmek üzere İskenderun Demir Çelik Fabrikasına gönderildiği anlaşılmıştır.¹²¹

Ancak Sinagogun, yüzyıllardan beri bu kentte yaşamış Yahudilerin son ailelerinin de kenti terk etmesinden günümüze kadar geçen yaklaşık 40 yıllık nispeten kısa sürede bir harabeye dönüşmesinden rahatsız olan (Gaziantep kökenli Yahudi ailelerinin çocukluk arkadaşı) şimdiki Belediye Başkanı Dr. Asım Güzelbey, bu işin peşini hiç bırakmadı. Son dört yıldır, kentteki semavi dinlere ait eski eserlerin yeniden topluma kazandırılması yönündeki çalışmalar kapsamında proje tekrar gündeme

¹¹⁹ "Havra temizlendi, sıra restorasyonda", *Sabah (Gaziantep) Gazetesi*, 25 Nisan 2000

¹²⁰ Adil Turnalar, Şalom gazetesine yolladığı 3 Mayıs 2001 tarihli e-posta iletisi.

¹²¹ "Gaziantep Sinagogu'nun kapısı hurdacıya satıldı", *Şalom*, 19 Ekim 2005

geldi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Başbakan Yardımcısı ve Vakıflardan da sorumlu Devlet Bakanı Bülent Arınç'ın da desteğiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü Gaziantep Bölge Müdürlüğü tarafından gerekli çalışmalara başlandı. Gaziantep Sinagogu'nun tamir ve restorasyon işi, 2011 yılında açılan ihale sonucu 15 Nisan 2011 tarihinde imzalanan sözleşme ile, Özel İdare Bütçesinden finanse edilmek üzere 685.908,97 TL bedelle Demars İnşaat Turizm Tic. Ltd. Şti.'ne ihale edildi.¹²² Mukaveleye göre 20 Mayıs 2011'de başlayıp 23 Haziran 2012'de sonuçlandırılması planlanan restorasyonun, iç bölümlerin de düzenlenmesini takiben Ekim 2012'de açılmaya hazır hale gelmesi beklenmektedir.

Yenilenen Sinagoga tanınacak işlev, bu kitabın yazıldığı sıralarda henüz belli olmamıştı. Başkan Asım Güzelbey, kendisiyle yapılan bir söyleşide durumu şöyle özetliyordu:

*Antep'te bir Yahudi nüfusu olmadığını hepimiz biliyoruz. Mekâna, cemaati incitici bir fonksiyon vermeyi de asla düşünmüyoruz. Orası yine bir kültürel mekân olarak, belki bir üniversitenin kültür merkezi gibi, belki vilayetin bir kültür merkezi gibi hizmet edecektir. Gaziantep'ten gitmiş olan Yahudi hemşerilerimizin gelip orayı ziyaret etmesi bizleri son derece mutlu edecektir.*¹²³

İsrail'e göç eden Gaziantep'li, Tel Aviv'in merkezinde Rehov ha Kovsim'de kurdukları sinagoga *Knis il Antebim* adını verdiler. Sinagogun *Gabayı*, vefatına kadar, Lion Abud¹²⁴ idi. Antep'in ünlü *Hahamı* Yusef Levi Arkadaş'ın da İsrail'e göç ettikten sonra 1958-1962 yılları arasında müdavimi olduğu bu sinagogun cemaati halen çok az olup özellikle *Yeşiva* ola-

¹²² <http://www.ihaleciler.com/gaziantep-sinagogu-2011-2012-yillari-restorasyonu-212040-sonuclar.htm>

¹²³ Yaşar Bildirici, "Gaziantep Sinagogu Yeniden" (Asım Güzelbey ile şehrin tarihine anılarla gezi), *Şalom*, 14 Mart 2012

¹²⁴ Lion Abud: Hayim Franko Bilmen'in anne-bir üvey kardeşi.

rak işlev görmektedir.¹²⁵ Gaziantep'li bir başka, Ramat Aviv'de, Buhara ve Suriye kökenlilerle beraber kurdukları *Ehal Hayim Sinagogu*'na da devam etmektedir.¹²⁶

3.3. Din Görevlileri

Dinî bakımdan Halep Hahambaşılığına bağlı olan Antep Yahudilerinin ayrı bir cemaat hükmi şahsiyeti olmamakla beraber, kentin Yahudi toplumunu temsil eden, sinagogu ve hayır işlerini yöneten dinî görevliler dışında bazı kimseler vardı. As-sis, Yusuf Şaşo, Şaul Kohen, Naftali daha sonraları Franko (Bilmen) ve Nehmat gibi belirli ailelerin reisleri bir bakıma Antep cemaatinin temsilcileriydi.

Gaziantep cemaatine hizmette bulunmuş olan din görevlileriyle ilgili kesin bir kayıt bulunmamakla beraber eldeki bazı belgelerden ve eski Antep'li Yahudilerin ifadelerinden tespit edebildiklerimizi özetleyelim:

Antep'in (Ein Tab) Halep vilayetinin bir kazası olduğu dönemlerde kentin *Hahamı* ve *Bet Din* başkanı, Aram Soba'dan, yani Halep'ten atanırdı. Halep doğumlu Rav Şalom Şaski, 19. yüzyılın ortalarında uzun yıllar Antep'de görev yaptıktan sonra Halep'e dönerek değişik dinî görevler ifa etti ve 1872 yılında öldü. 'Dinin emrettiği kurallara harfiyen bağlı' bu zatın bazı kararları *Kapei Aharon* kitabında yer aldı. *Tevrat* ile ilgili el yazılı yorumlarının bir kısmı ölümünden sonra kitap halinde basıldı, diğerleri bir antolojide toplandı.¹²⁷ Rav Şaski'den sonra yerine Rav Haim Eskenazi atandı. Görev süresini tamamladığında Halep'e dönen ve 1890 yılında bu kentte vefat eden Eskenazi, 'Halep'te ilk kitabın basımına onay veren belgeyi imzalayanlar-

¹²⁵ Adel Arkadaş Cohen'in 21 Temmuz 2010 tarihli e-posta iletisi.

¹²⁶ Morris Bildirici'nin 12 Ağustos 2009 tarihli e-posta iletisi.

¹²⁷ Rabbi David Sutton, (yay.haz.), *Aleppo - City of Scholars*, Mesorah Publications (Artscroll), Brooklyn, New York, Mart 2005, Mayıs 2006, Haham David Laniado'nun *LiKedoshim Asher Ba' Aretz* eserine istinaden, s.147

dan' biridir. Şiirsel bir üslupta kaleme aldığı *Tevrat* yorumları, 1942 yılında New York'da *Ginzei Haim* başlıklı bir kitapta toplanarak yayınlandı.¹²⁸

1921 tarihli Şark Yıllığı'nda Aintab (Antep) Sinagogu *Hahamı* Harun Efendi olarak belirtilmektedir.¹²⁹

Yusef Kohen'in anı defterinde adı geçen Haham Samuel Abut'un 1930'lu yıllarda, sinagogun karşısında Yakup Bilmen'in büyükannesinin evinde oturduğu, hem *Şohet* hem de *Moel* (sünnetçi) olduğu şeklinde yer almaktadır.

Aynı anı defterinde adı geçen bir diğer isim de Haham Moşe Mizrahi'dir.

Çanakkale Savaşı'na katılan ve cephede kolunu kaybeden bir gazi olan Haham Nesim Kohen [Tahtacı], Çolak Gazi diye anılırdı. 1948 yılında göç ettiği İsrail'den gazi maaşını almak üzere 1954-55 yılında Gaziantep'e döndüğünde vefat etti ve doğduğu bu kentte gömüldü.¹³⁰

1961 tarihli mahkeme kararlarında *Haham* olarak, İshak oğlu Yusuf Arkadaş'ın adına rastlanmaktadır. Haham Yusef diye bilinen bu zat cemaat arasında Hahambaşı olarak adedilirdi. Hem *Hazan* hem *Şohet* olan Haham Yusef, karı-koca ihtilaflarını halletmekte becerikliydi. Çok kez Halep'ten bile kendisine danışılır ve bazı konularda görüşü sorulurdu. 1958 yılında İsrail'e göç eden Haham Yusef, 4 yıl sonra 85 yaşında orada vefat etti.¹³¹

*Dedem gidince Hazanlığı oğlu Yakup'a bıraktı. Amcam da Şohet ve Sefer Tora okuması ile devam etti.*¹³²

Gaziantep Yahudilerinin "bir ruhaniye olan ihtiyaçlarını na-

¹²⁸ Rabbi David Sutton , (yay.haz.), *age.*, s.126

¹²⁹ *Annuaire Oriental 1921: commerce, industrie, administration, magistrature*, Yayınlayan Alfred Rizzo, Constantinople, 1921, s.1260

¹³⁰ Murat Nihmet

¹³¹ Adel Arkadaş Cohen

¹³² Adel Arkadaş Cohen

zarı itibara alan” Türkiye Musevileri Hahambaşılığı Ruhani Meclisinin, 16 Aralık 1964 tarihli 370/M/265 sayılı kararı ile, “1337 doğumlu Haham Yusuf oğlu Musa Arkadaş... Gaziantep cemaatine, bilcümle dinî hususatı tedvire mezun olmak üzere oybirliğiyle Haham olarak” tayin edildi.

1975 tarihli istimlâk kararı da Musa Arkadaş tarafından tebellüğ edildi.

Vatani görevini 1962/63 döneminde yedek subay olarak Gaziantep’te yapan İstanbullu Haham Avram Palti, izinli olduğu günler çocukları toplayıp onlara *Tevrat* öğretir ve aynı zamanda eğlenceler düzenlerdi. 1962 yılı *Purim* Bayramında sahneye koyduğu *Purim* gösterisini o günün gençleri hala heyecanla anımsarlar.¹³³

Cumhuriyet dönemine kadar dinî bakımdan bağlı olunan Halep Hahambaşılığı ile ilgili bilinen isimler: Halep Hahambaşısı Musa Efendi (1872-1874), İbrahim Devik [Duek] Efendi (1889-1896), Hahambaşı Vekili Salamon Safdi Efendi (1897-1906), Hahambaşı Vekili Yakup Derik [Duek] Efendi (1906) ve Hezkiya Sabetay Efendi’dir (1910).¹³⁴

3.4. Dua ve Ritüel

Gaziantep’te gerek iş, gerek ev içi ve sosyal yaşam dinsel kalıplara göre düzenlenmişti.¹³⁵ Güneş doğarken önce *Tikun Hasot* ve sabah duası okunur, akşam üstü *Minha* ve daha sonra *Arvit* ile devam edilirdi.

Dualar geleneksel *Sefarad* ritinde idi. Ancak *Şema* duası sessiz, kalpten okunurdu. *Teva’ya* yedi kişi çağrılırdı.¹³⁶ Hafta içinde köylere giderek çerçilik yapan ve Cuma günü evlerine dönen erkekler de Cumartesi sabah sinagoga gelir, yaklaşık

¹³³ Murat Nihmet

¹³⁴ Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, “Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep”, *Global Strateji Enstitüsü TİKV*, Ankara, 2007, s.517

¹³⁵ Yusuf Bilmen

¹³⁶ İzak de Kordovi, agm., 29 Ocak 1964

200-300 kişilik bir cemaat toplanırdı.

Her Cumartesi günü öğleden sonra *Minha* duasından önce Arapça *Tora* dersi yapılır, *Deraşa* [vaaz] irad edilirdi.¹³⁷

Sefer Tora'lar ise geleneksel *Sefarad* usulünden farklı olarak, doğu Yahudilerinin geleneklerine uygun *tik* adı verilen bir kutunun içinde muhafaza edilirdi.¹³⁸ Silindir veya bazen sekizgen şeklinde olan bu kutu, dikey olarak ortadan açılır ve kapanır. *Sefarad* cemaatlerinde muhafaza örtüsünden çıkarılarak okunan *Tora*, burada *tik* içinde kalır ve kürsünün üzerinde dikey durumda okunur. *Tik* genelde ahşaptan yapılır, üstü ise kadife, gümüş aksamalar veya tümü gümüşle kaplanır: Üst kısmı bazen kubbe şeklinde olup *keter*, *rimonim* veya madalyon takılmaz. İsim ve tarih gibi bilgiler *tik*'in üstüne dikilen gümüş plakalara yazılır. *Tik*'in içi *Tora*'nın muhafaza edildiği bir boşluktan ibaret iken, kubbe kısmında genellikle cam altında suluboya ile yazılmış dinî metinler bulunur.¹³⁹

Sinagogda yaşlılar ve yönetici durumunda bulunanlar fötr şapka, diğerleri ise *kipa* giyerlerdi.

*Sinagogda taraflar birbirlerini çekemez, Gabaylarla Hazanlar kavga ederlerdi. Kaynpederim Şua çok sofı idi ve sinagogda en ufak aykırılık görse kavga ederdi. Hatta bir Roş Aşana günü Şaşo, Naftali ve babam arasında ciddi tartışmalar çıktığını hatırlarım.*¹⁴⁰

Kadınlar daha çok Cumartesi günü, *Sefer Tora*'yı görmek için sinagoga gelmeyi arzularlardı. Onlar, yukarıda kendilerine ayrılmış bölmede aşağıdan görülemeyecek şekilde bir cumba

¹³⁷ Yakup Bilmen

¹³⁸ Urfa, Antakya vs gibi Güney Anadolu cemaatlerinde görülen bu geleneğe, Yunanistan'ın *Romaniot* cemaatlerinde, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika ülkelerinden Hindistan'a kadar uzanan bir bölgede rastlanır.

¹³⁹ Urfa ve Halep Sinagoglarına ait iki adet *Tik*, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesinde sergilenmektedir.

¹⁴⁰ Yakup Bilmen

arkasında koyu renkli tahta sıralar üzerine minder sererek otururlar, ibadeti izlerlerdi.¹⁴¹ Kadınların ayın muayyen günlerinde ve doğumdan sonraki 40 günlük loğusa süresinde sinagoga gelmesi söz konusu dahi olmazdı. *Avel*'ler (yasta olanlar) ise sinagogun arka tarafında otururdu.

3.5. Mezarlık

Düztepe'de mevcut eski mezarlık 1950'li yıllarda iskâna açılınca, Nizip yolundaki Asri Mezarlığın batı yönünde bulunan bir bölüm Belediye tarafından Yahudi cemaatine tahsis edildi. Mezarlığın bakımı ile Belediye meşgul olurdu. Mezar taşları ise yaklaşık 2m.x1m.x0,80m. boyutunda ağır kayalar olup çalınması, kırılması mümkün değildi. Genelde, üzerlerinde herhangi bir yazı veya şekil bulunmaz, bazen numaralanır veya işaretlenirdi.¹⁴² 2000 yılında, çevre düzenlemesi çalışmaları sırasında bazı taşlar iş makineleri tarafından kırıldı, mezar kitabeleri ters çevrildi.¹⁴³ Yakın bir tarihte mezarlığın çevre duvarları Yakup Bilmen tarafından yaptırıldı ve kalan mezar ve taşların korunması amacıyla kapısına kilit kondu.¹⁴⁴ İstanbul'da mukim Gaziantep'li, halen mevcut mezarlarda yatanların adlarının toplu olarak bir mezar taşına kazılarak yazılmasını planlanmaktadır.

¹⁴¹ Murat Nihmet

¹⁴² Yakup Bilmen ve Murat Nihmet

¹⁴³ Ramazan Toprak, "Yahudi Mezarlığını kim talan etti?" *Gaziantep Metropol Gazetesi*, 20 Mart 2000

¹⁴⁴ Ester Yannier, "Gaziantep'te unutulmuş Yahudi mirası" (ÖzkulArkadaş'la bir söyleşi), *Şalom*, 1 Şubat 2012

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AİLEDE YAŞAM

4.1. Aile Düzeni

Birkaç kuşağın aynı çatı altında bir arada yaşadıkları bir düzende aile fertleri arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği şüphesiz merak konusudur. Ancak, adeta aşireti andırır bir yapı içinde her bireyin aile yaşamındaki durumunun açıkça ve baştan belirlendiği bir ortamda, düşünülenin aksine sakin bir yaşam mevcuttu. Belki de beklentiler sınırlı, huzur anlayışı bambaşkaydı.

Kaç kuşak beraber yaşırdık. [Franko Bilmen Ailesi] Evde iki hanım vardı. Üç erkek çocuk evlendi ve eşleriyle beraber aynı evde yaşadı. Ayrıca üç bekâr kız ve iki yardımcı. Biz üç gelin aynı evde, yan yana yaşamamıza rağmen aramızda ne bir kavga ne bir tartışma olurdu. Babam imparatordu; ne yeneceğinin ne giyileceğinin direktiflerini overir, biz uygulardık.¹⁴⁵

O zaman huzur başkaydı, bambaşkaydı... Onunla yetiniyordu insanlar.

Erkekler evden çok mutlu çıkıyor, çok mutlu dönüyordu. Kadınlar keza güllücüklerle uğurlardı eşlerini, güllücüklerle karşılardı.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Leyla Tavaşi (Doğuşu Franko [Bilmen])

¹⁴⁶ Özkul Arkadaş

Bence geçmiş dönemin gerek hayat şartları, gerek hayat standardı daha yüksekti. Belki televizyon yoktu, kristal avize yoktu, ama inanın hayat standardı daha yüksekti. Çok basit bir şey: Evde, etin 1-2 kilo alındığını ben hatırlamıyorum. Et alındığında en az 15-20 kg gelirdi. Domates ve sebzeler hamallarla taşınırdı. ‘Aman bir misafir gelecek’ korkusu yoktu. Diyelim ki, kapı çalındı ve 20 kişi birden geldi. Evdeki kadınlar 1-1,5 saat içinde 20 kişiye dört başı mamur ziyafet hazırlayabilirdi, çünkü turşusundan pekmezine kadar her şey tenekelerle hazırды.¹⁴⁷

İnsanlar mutluydu. Birbirlerini adla çağırılmaz; ‘ağabey’, ‘baba’, ‘amca’, ‘hala’ gibi sıfatlarıyla hitap ederdi...¹⁴⁸

Bu ataerkil aile yapısında durumun en veciz özetini belki de aşağıdaki ifadelerde buluyoruz:

Herkes birbirini tanırды; aile içinde tanırды. Baba çocuğun ne tepki vereceğini bilirdi, çocuk babanın tepkisini bilirdi. Şimdi çocuk da bilmiyor, anne-baba da bilmiyor; çünkü biz çocuklarımızı tanımıyoruz.¹⁴⁹

Çocukların anne ve baba ile ilişkileri genelde mesafeli idi. Erkek çocuklar çocukluklarını daha belirgin bir şekilde, boş zamanlarında sokakta top ve bilye oynayarak geçirirken kızlar evde annelerine yardım eder, adeta yakın gelecekteki aile içi işlevlerinin stajını yapmakla meşgul olurlardı. Anne baba arasında fark yoktu, ama yine de babadan daha çok korkulurdu...

Ama şu da var ki, bizim eğlencelerimiz de başkaydı ve bugünkü çocuklardan daha şendik.¹⁵⁰

Babanın, hislerini ve şefkatini açığa vurmeyen sert görünüşüne ve tüm otoritesine karşın müsamaha dolu anlayışı aşağı-

¹⁴⁷ Zaliha Kohen

¹⁴⁸ Özkul Arkadaş

¹⁴⁹ Zaliha Kohen

¹⁵⁰ Zaliha Kohen

daki ifadelerde çok açık görölmekte:

*Babam dinî bütüin, dinî akidelere ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir insandı. Sinagoga girdiğinde herkes saygıyla ve çekinerek ayağa kalkardı. Dua esnasında uygunsuz bir harekette bulunamı da tereddüt etmeden tokatlayabilirdi. Biz çocukları isteklerimizi kendisine annemiz vasıtasıyla bildirirdik. Buna rağmen, belirgin bir yaşa geldiğimizde, yanımda içki sigara içmemize hiç bir zaman karşı çıkmadı, herkesi kendisi ve inancıyla baş başa bıraktı.*¹⁵¹

*Kardeşler, anne ve babaya saygılı idik. Evde çıt çıkmazdı; baba korkusundan ziyade, karakter icabı. Bırakın lafışitmeyi, baba bir baktı mı utancımızdan yemeğe bile çıkamazdık. Anne daha sert ve disiplinliydi. Disiplin ve terbiye açısından “Baba kızıyor, bana söyledi” dedi mi akan sular dururdu. Ama buna mukabil, henüz 12-13 yaşında iken babamla beraber rakı masasına otururduk. O zamanki 12 yaş şimdiki gibi değildi; ben 7 yaşında iş ve dükkân idare ettim.*¹⁵²

*Baba otoriter ama despot değil, kendisine korku ile değil saygı ile yaklaşılan ve “karşı gelinmez” bir kimse durumunda idi. Kendisinden istenecekler doğrudan değil, anne vasıtası ile iletilirdi.*¹⁵³

*Dışarıdan bakınca ilişkiler gergin ve sert sanılır ama hiç de öyle değildi. Anne babalar çocuklarla sırası gelince şakalaşır, dertlerini dinlerdi. Hiçbir çocuk annesinden bir şey saklamazdı, daima dertleşecek biri vardı.*¹⁵⁴

Dünün Gaziantep’li kızları veya gelinleri, bugünün büyükanneleeri; annelerinin veya birer genç gelin olarak bir kadının

¹⁵¹ Hıdır Bildirici

¹⁵² Murat Nihmet

¹⁵³ Ebhun Arkadaş

¹⁵⁴ Özkul Arkadaş

o dönemlerde Gaziantep'teki yaşamını, bugün İstanbul, İsrail, ABD veya herhangi bir yerdeki hayat tarzıyla karşılaştırdıklarında ne hissediyorlar acaba?

Bizim gençliğimizde gençlik diye bir kavram yoktu. Biz şimdiki gençlerin yaşadığının yüzde beşini bile yaşamıyor-duk, rüyamızda bile göremezdik.¹⁵⁵

Ama buna rağmen insanlar anormal mutluydu. Annemi-zin babamızın başı sakindi, biliyorlardı ki doğru yoldayız. Ama şimdiki hayata göre biz gün görmedik; arkadaşla çık-ma yok, çıksak bile ne olacağı belli (nasıl olsa küçük kardeş ortada): Arkadaş evinde yatmak yok. Onun için diyoruz ki, hayatımız boşa geçti, ama yine de diyoruz ki, iyi günlerimiz vardı.¹⁵⁶

Bugün seç derlerse, o günkü hayatı seçerdim. Çünkü mut-luluk vardı, huzur vardı, terbiye ve büyüğe saygı vardı. Anne baba çocuğun yüzüne baktı mı, çocuk ne kabahat yap-tığını anlar, kızarırdı.¹⁵⁷

Ne var ki, Antep dışından gelen gelinler her zaman o ka-dar “olumlu” değillerdi. Örneğin, Lord Kohen’in torunu Yu-suf Kohen’in annesi Suzan Sinyora, Edirne’nin Filozof ailesin-dendi. Fransızca okumuş, Edirne’nin çok farklı ve liberal bir aile çevresinde yetişmişti. Antep’in yaşam tarzına ısınamıyor, bu kentte yaşamak istemiyordu. Antep’in belli başlı ailelerin-den Barlaslar’a gider, çocuklarına Fransızca ders verirdi. Evde Arapça, çocuklarıyla Yahudi İspanyolcası, öğrencileriyle Fran-sızca konuşurdu.¹⁵⁸

Annem Nazlı Harari, 18 yaşında ve Halep’in en güzel kız-larından biri idi. Bunu öğrenen babam Halep’e giderek 100

¹⁵⁵ Zaliha Kohen

¹⁵⁶ Özkul Arkadaş

¹⁵⁷ Zaliha Kohen

¹⁵⁸ Yusuf Kohen

*altın başlık vermiş ve onu Antep'e getirerek nikâh kıymış. Annemin her şeyi vardı, ama mesut değildi. O, Halep'in serbest yaşamını arıyor, onu özliyordu.*¹⁵⁹

4.2. Hafta İçi Günlük Yaşam

Erkekler günlük yaşamlarını namaz ve dua saatlerine göre düzenlerdi. Sabah erkenden önce sinagoga, oradan da işe giderlerdi.

Kadınlar hafta içi günlerinde yeter derecede meşguldüler. Sabah erken kalkar, çocukları okula gönderir, yemek pişirir, çamaşır yıkar, ev işlerini tamamlarlardı. Genelde genç hanımlar temizlik işlerine, diğerleri mutfak işlerine bakardı.¹⁶⁰ Bazı erkekler öğle yemeği için eve geldiğinden, diğerlerine ise küfelerle iş yerlerine yemek gönderildiğinden, yemeğin öğleden evvel hazır olması gerekirdi.¹⁶¹ İşlerin geliştiği 55'li yıllardan sonra erkekler öğlen eve gelmez oldular. Çocuklar genelde baba ile aynı işte çalıştığından, evli olanların eşleri her gün sıra ile yemeği hazırlar ve dükkâna gönderirdi.¹⁶²

Yazın hafta içi günleri, genelde kış için zahire hazırlamakla geçerdi. Evin bütçesi erkeğin elinde idi; alışverişi kendisi yapar, eve göndertirdi. Gelen çuvallar dolusu sebze yıkanır ve domates salçası, biber salçası, kabak dolması, domates kurutması, salatalık, biber, acur, yeşil domates turşuları gibi bütün kış kullanılacak duruma getirilerek büyük küplere doldurulurdu. Kırmızı fıstıklar soyulur, tuzlanır ve güneşte kurutulurdu. Bazı evlerde etten kavurma yapılır, soğuk yerlerde saklanırdı.

Koyun sütü lop lop kaynatılıp yağ tabakası çıkarılır, bu yağla çubuklar ve *biskoços* denen kurabiyeler yapılırdı. Bazı yemeklere, örneğin bulgur pilavı pişirilirken içine koyun peyniri

¹⁵⁹ Nadide Şaşıo Saltiel

¹⁶⁰ Adel Arkadaş Cohen

¹⁶¹ Zaliha Kohen

¹⁶² Adel Arkadaş Cohen

katılırdı.¹⁶³ Yemeklerde genellikle zeytinyağı ve koyun sütünden elde edilen yağ kullanılırdı. Bu yağ, baklava yapımında da kullanılırdı.

Ayrıca, kenti çevreleyen yamaçlardaki bağlardan sağlanan üzümler yıkanır, kaynatılır ve *Kaşer* şarap hazırlanırdı. İnhisarlar İdaresi'nden (Tekel) önceki dönemlerde, rakı da evde imbibiklenir ve şişelenirdi. Tekel kurulunca evde rakı yapımı yasaklandı. Gaziantep'te Tekel'in bir rakı fabrikası vardı ve rakısı bölgede çok ünlüydü.

Şilteler, yorganlar ve yastıklar koyunyünü ile doldurulurdu. Bunlar yılda iki kez, *Pesah* ve *Roş Aşana* öncesi açılır ve yünler araba ile Alleben¹⁶⁴ Deresi veya suyu bol olan Oğuzeli kasabasına götürülerek köylü kadınlar tarafından zeytinyağlı kalıp sabun, kostik soda ve çamaşır tozu ile yıkanarak eve geri getirilir, bahçede kurutulur, hallaçlanır ve tekrar doldurulurdu. Ancak yıkanmış takımlar bayram gecesinden önce kullanılmaz, o akşama kadar doğrudan şilte üzerinde yatılırdı.¹⁶⁵ Nevresimler kılıf olmayıp, yorgan etrafına dikilirdi. Onları sökmek ve dikmek genç hanımların göreviydi.¹⁶⁶

Komşular arası dayanışma çerçevesinde kadınlar birbirlerinin evine gider, imece usulü birbirlerine yardımcı olurlardı.¹⁶⁷

Pazartesi genelde misafir ve kabul günü, Salı alış veriş günü, Çarşamba ise temizlik, çamaşır, ütü vs. günü olarak gelenekselleşmişti.

Şabat hazırlığı da Çarşambadan başlar, evin gereksinimleri tespit edilirdi. Perşembe eksikler giderilir, köfteler yoğrulurdu. Perşembe gecesinin klasik yemeklerinden biri de mercimekli

¹⁶³ Özkul Arkadaş

¹⁶⁴ Asıl adı Aynü'l Leben olup, Antep'in suyunu sağlayan Sacur Nehrinin bir koludur.

¹⁶⁵ Adel Arkadaş Cohen

¹⁶⁶ Adel Arkadaş Cohen

¹⁶⁷ Yakup Bilmen, Zaliha Kohen

bulgur idi.¹⁶⁸

Ekmek evde hazırlanırdı. Toptan satın alınan buğday eve getirilip ayıklanır, yıkanır, kurutulur ve çuvalarla değirmene götürülüp öğütülürdü. Elde edilen undan, *Beraha'sı* yapıldıktan sonra haftada iki kez, Pazartesi veya Salı ve de Cuma günleri ekmek hamuru yoğrularak pide şeklinde hazırlanır, ertesi gün de pişirilmek üzere fırına götürülürdü.¹⁶⁹

Perşembe gündüzleri ayrıca hanımların hamam günüydü. Mahallede bulunan 4-5 hamamın her birinde Antep lehçesinde *kulleytin* denen bir *tevila* mevcuttu. *Tevila'nın* suyu da şehir suyu kaynağından gelirdi. Belirli günlerde hamam sadece Yahudi hanımlara tahsis edilirdi.¹⁷⁰ En popüler hamamlar Paşa Hamamı ve Zincir Hamamı idi.¹⁷¹ Perşembe akşamları ise hamam sırası bu kez erkeklerindi.¹⁷²

Çoğu zaman misafirliğe pek vakit kalmasa da, fırsat bulurlarsa, kadınlar aralarında toplanıp bir taraftan örgü işler, diğer taraftan dedikodu kaynatır ve şarkı söylerlerdi. Pazartesi öğleden sonraları genelde kabul günü idi. 50'li yıllardan önce kadınlarda kart oyunu yoktu. Misafirlikte şeker, badem ve fındık ezmesi, greyfurt kabuğundan tatlı, çerez ve kahve ikram edilirdi.¹⁷³

Sinema kültürü Gaziantep'e 30'lu yıllarda gelmeye başladı. 1930-60 arası en büyük üç sinema, Suburcu Caddesi üzerinde Asri Sinema, Şehir Sineması ve Baydar Sineması idi.¹⁷⁴ 50'li yıllardan itibaren kadınlar artık sık sık sinemaya¹⁷⁵ gitmeye başla-

¹⁶⁸ Leyla Tavaşi

¹⁶⁹ Murat Nihmet

¹⁷⁰ Yakup Bilmen

¹⁷¹ Zaliha Kohen

¹⁷² Morris Bildirici'nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

¹⁷³ Zaliha Kohen

¹⁷⁴ Ali Yücel, age., s.27

¹⁷⁵ Zaliha Kohen

dılar. Aralarında anlaşp, biletler bir iki gün öncesinden alınrdı. Seyredilen filmler genelde yerli yapımlar veya Türkçe dublajlı yabancı filmlerdi.¹⁷⁶ Bazen alışverişe çıkılır veya terziye gidilirdi. Hazır giyim sanayi, konfeksiyon henüz bilinmediğinden elbiseler terziye diktirilirdi. Gaziantepi kadınların, günümüzde herhalde kesinlikle kabul edilemeyecek, ilginç bir adetleri vardı. Bir kadının elbisesi bir diğerrinin veya diğerrlerinin hoşuna gitmişse modelini alırlar ve kendi terzilerine götürüp aynısını diktirirlerdi. Sonuçta birçok kadın üniforma gibi aynı elbiseyi taşırdı. Şüphe yok ki, o modeli ilk giyen ve kendisinden kopya alınan kadın özel bir gurur duyardı.

Hafta arası günlerde erkekler yaklaşık saat 18.00 sularında eve dönerlerdi. Yemek ve biraz sohbetten sonra, zaman zaman komşular arası kısa ziyaretler yapılır, ancak geceleri erken yatılırdı. Yemek servisini genelde büyük kızlar veya gelinler yapardı.¹⁷⁷

4.3. Cuma Akşamı

Cuma akşamı ise erkekler işten erken gelir, yıkanıp sinagoga giderler, bu arada evin kadınları masayı kurar, *Şabat* mumlarını yakardı. Sinagog dönüşü okunan *Kiduş* duasını takiben aile efradı topluca, bazen 30 kişi, masaya otururdu.

Bazı ailelerde Cuma gecesini herkes kendi evinde geçirirken,¹⁷⁸ bazı ailelerde ise, bayram gecelerinde olduğu gibi, ailenin tüm efradı aile büyüğünün evinde toplanır, yemek hep beraber yenirdi. Kadın erkek ayırımı yapılmaksızın herkes aynı masanın etrafına oturur, çocuklar fazla gürültü yaptıklarında büyükbaba onlara ters ters bakardı. Henüz masa düzeni olmayan dönemlerde herkes *sini* denilen daire bir sehpanın etrafında toplanır ve aynı tencereden yemek yerdı.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Zaliha Kohen

¹⁷⁷ Yakup Abut Özsezikli

¹⁷⁸ Zaliha Kohen

¹⁷⁹ Hıdır Bildirici

Cuma geceleri masayı özel yemekler süslerdi. Örneğin, kuzu tandır, patatesli tavuk, dolma, tavuklu makarna, ece dolma, pazılı börek bunlardan bir kaçısı olarak halen anımsanmaktadır. Yemekte *Kaşer* şarap ve muhakkak rakı içilirdi.

Gelen misafirler, genelde kendi yemeklerini beraberlerinde getirir, hep beraber yenirdi.

Taze meyve bir lükstü, azdı ve özellikle kışın bulunmazdı. Yemek sonunda, Antep usulü cevizli veya fıstıklı pestil sucuğu, cevizli muska, çekirdek, leblebi, *menengiş* (fıstığın piçi) ve kendir tohumu, tatlı niyetine de evde siyah üzümünden yapılan *harosi* sunulurdu.¹⁸⁰ Etle sütlü karışmasın diye baklava yenmezdi.

Yemekten sonra soğukluk (dessert) olarak yeşil marul ve soyulmuş salatalık, bilhassa siyah üzümle beraber ikram edilir, bu arada biraz yarenlik edilir, genelde dinî konular üzerinde sohbet geçilirdi.¹⁸¹ Moşe Rabenu'nun (Musa Peygamber) yaşamı, *Tevrat*'tan bazı bölümlerin anlatımı, aile düzeni konusunda öğütler gibi dinî konuları kapsayan bu sohbetler adeta birer din dersi formatında idi.¹⁸² Bu arada hep beraber şarkılar söylenir, bazen parasız kâğıt oyunları veya tavla ile vakit geçirilirdi.

Yemek masası gece saat 23.00'e doğru kalkar, daha sonra herkes odasına çekilirdi. Aile büyüğü yatmadan oğullarının eşleri kocalarının yanlarına gelmezdi.¹⁸³

4.4. Şabat: Cumartesi

Cumartesi sabahları 6.00-7.00 sularında kalkılır, yaklaşık 7.30-8.00 gibi tüm erkekler muhakkak sinagoga gider, isteyen kadınlar ise sinagogun üst katındaki aşağıdan yukarıya görülemeyen cumba kafesli bölüme oturup özellikle *Sefer Tora*'nın Sinagog içinde gezdirilmesini ve ibadeti oradan izlerdi.

¹⁸⁰ Zaliha Kohen

¹⁸¹ Adel Arkadaş Cohen, 31 Ağustos 2012 tarihli e-posta iletisi

¹⁸² Yakup Bilmen

¹⁸³ Yakup Bilmen

İbadet sonrası sinagogda *seuda* düzenlenmez, herkes en kısa yoldan evine dönerdi. Sinagog *Hahamı* genelde evlere misafir edilirdi. Erkekler eve gelince yemeğe oturulurdu.

Cumartesi günleri sigara içmek, araba kullanmak, ateş yakmak hayalden bile geçemezdi.

*Hayatımda ilk tokadı, Cumartesi günü araba ile beş metre kadar gittim diye, amcamdan yedim.*¹⁸⁴

Kadınlar evde, bazı Müslüman komşularından yardım ister, ateşi veya ışığı yakmalarını onlardan rica ederlerdi. Sinagoga gitmeyen kadınlar *seuda'yı* hazırlardı. Masa, Cumadan pişirilen ve sıcak kalmaları için maltızda muhafaza edilen yemekler, salatalar, haşlandıktan sonra biber salçası ile domates salçası karışımı ve fıstık, ceviz, yağ, limon, nane, kimyon ile tatlandırılmış tavuk *muhammara*,¹⁸⁵ iç pilav ile kıyma ve baharatla doldurulmuş kuzu olan *ecce* gibi yemeklerle donatılırdı.¹⁸⁶ Yaklaşık 12.00'ye kadar, bazen şarkılarla uzayarak 13.30'a kadar süren bu yemek hem kahvaltı hem de öğle yemeği yerine geçerd.

Yemeği takiben erkekler biraz yatıp istirahat eder, *Minha* saatinden önce *Teilim* okuma ve *Tora* sohbeti için *Midraş'a* gider, *Arvit* duasını takiben eve dönerlerdi. Hanımlar ise evde otururdu. 50'li yıllardan sonra kadınlar öğleden sonra, dinen Cumartesi günleri para harcanamayacağından, dolaşmaya veya arkadaşlarına çıkarlardı. Komşular birbirlerine kahve çay içmeye gider, tatlılar, kadayıf, ceviz vs. yenerek ve tatlı dedikodu yaparak zaman geçirirlerdi.¹⁸⁷ O yıllarda gençler de artık sokağa çıkmaya başlamıştı.

Bu arada, akşam misafir gelecek diye odaları sıcak tutması

¹⁸⁴ Yakup Abut Özsezikli

¹⁸⁵ Birkaç yıl, Yeniköy Sinagogunda *seuda'da* ikram edildi: Yusef Levi, 25 Temmuz 2010 tarihli e-iletisi.

¹⁸⁶ Leyla Tavaşi

¹⁸⁷ Leyla Tavaşi

için mangallara kömür doldurulurdu.

Pazar günlerinin klasik yemekleri ise, kırmızı mercimek ve bulgurdan yapılan ve piştiğinde yağda kızartılmış soğan eklenen *mahlûta* çorbası,¹⁸⁸ *ades* (mercimek) ve *irmik* (sulu mercimek) idi.

4.5. Eğlence

Yazın gezinti için tercih edilen yerler Alleben Deresi, Kırkayak Aile Bahçesi, Kavaklık Mevkii, Başpınar, Değirmenbaşı idi. Yazın Cumartesi günleri, kadınlar ve çocuklar öğle yemeğinden sonra erkenden toplanır, yürüyerek oralara gider, erkekler de sinagog çıkışı onlara katılırdı.¹⁸⁹

Yazın senede bir kez, kalabalık olmasın diye hafta arası bir gün için söylenilir, aileler arası sabahtan akşama toplu bir piknik düzenlenirdi. Akşamüstü iş çıkışı erkekler de onlara katılırdı. Her aile kendi yemeğini getirir, *mücedre* (mercimek pilavı) eksik olmazdı. *Kaşerut* kuralları yüzünden ev dışından herhangi bir yiyecek maddesi satın alınmaz, her şey evde hazırlanırdı.

Gezinti için gidilen uzakça yerlerin arasında Bebirge ve Marvene köyleri de vardı. Buralara hafta arasında veya Cuma gününden gidilirdi.¹⁹⁰ Yiyecekler beraber götürülür, çok kez müşterilerin evlerinde yatılır, hep beraber eğlenilirdi.¹⁹¹ Yeşil manzara ortamında genç kızlar ve erkekler dans eder, günün moda dansı olan çarliston yaparlardı, salıncaklarda sallanırlardı.¹⁹²

Şabat bitiminde 11-12 yaşındaki çocuklar toplanır, hep beraber sinemaya giderdi. Pazar günü, filmi bazen arka arkaya 3-4 kez seyrederdilerdi. 60'lı yıllarda yazlık sinemalar vardı. Ayrıca, tiyatro ve müzik grupları kente gelir, bir veya iki gece gösteri yaparlardı.

¹⁸⁸ Yusef Levi, 25 Temmuz 2010 tarihli e-posta iletisi.

¹⁸⁹ Adel Arkadaş Cohen

¹⁹⁰ Adel Arkadaş Cohen'in 21 Temmuz 2010 tarihli e-posta iletisi.

¹⁹¹ Yusuf Kohen

¹⁹² Özkul www.facebook.com

Mazal Arkadaş Levy, gençliğinde, yeni evli çiftlerin haftada bir toplanıp sazlı sözlü içkili toplantılar yaptıklarını, ancak dedikodulara neden olması sebebiyle daha sonra aile büyükleri tarafından bu tür beraberliklerin yasaklandığını nakletmektedir.¹⁹³

4.6. Giyim

Erkekler genelde *maslah* denilen yörenin geleneksel giysisi şalvar giyer, fes takar, elbise altında da *tsitsit*'lerini giyerlerdi. 1934 Kıyafet Kanunu'ndan¹⁹⁴ sonra pantolon giymeye, maddi durumlarına göre de kasket veya fötr şapka takmaya başladılar. Kadınlar ise geleneksel doğu kıyafetleri, uzun etekli elbiseler giyer, sokağa çıktıklarında ise peçesiz çarşaf örtünürlerdi. 1934'den sonra onlar da modern giyinmeye başladılar.¹⁹⁵ Ancak, 1914-15 tarihli birçok fotoğrafta da görüldüğü gibi, aile içi tören ve toplantılarında giyilen kıyafetler, daha o dönemde bile, çok modern idi.¹⁹⁶ Cumartesi veya bayram günleri sinagoga gittiklerinde ise düğüne gider gibi makyaj yapılır, saçlar özel olarak taranırdı.¹⁹⁷

Erkeklerde sakal nadir, bıyık ise çokça idi. Kadınlar saçlarını kestirtmeyip eşarp takarak örterdi. 30'lu yıllardan sonra ise adım adım kuaför modası ve değişik saç taramaları dönemi başladı.

¹⁹³ www.facebook.com/groups/120687707810/

¹⁹⁴ Kanun No. 2596, "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun", 3 Kanunievvel [Aralık] 1934, RG., 13 Kanunievvel [Aralık] 1934, Sayı 2879, Düstur Tertip3, Cilt 16, s.24

¹⁹⁵ Yakup Bilmen

¹⁹⁶ Murat Nihmet

¹⁹⁷ Özkul Arkadaş

BEŞİNCİ BÖLÜM

GELENEKLER

5.1. Kız - Erkek Arkadaşlığı

Antep'te, günümüzde anladığımız anlamda kız-erkek arkadaşlığı yoktu. Nişanlıların dahi, "Tanrı korusun, belki eline dokunur" diye ancak küçük kız kardeşlerinin refakatinde dolaşması uygun görülürdü.¹⁹⁸ Buna rağmen, saklıdan dahi olsa, karşılaşmak için fırsat yaratılır, Kırkayak adıyla anılan bahçeye veya kente sinema geldikten sonra sinemaya gidilir, beraber oturulurdu.¹⁹⁹

60'lı yıllarda, vatani görevini ifa için Gaziantep'e gelen Haham Avram Paltı'nın izin günlerinde başlayan *Talmud Tora* toplantıları, kızlarla erkeklerin beraber olmaları, haftada bir gün de olsa kızlı-erkekli öğle yemekleri ve 66'dan sonra Pazar günleri danslı eğlence partileri geliştirmelerine vesile oldu.²⁰⁰

Bu arada, eskiden beri Antep'te kentin merkezi bir yeri olan Eblahan mevkii civarında genelev olduğunu, kaçak olarak bazı randevu evlerinin de işletildiğini ekleyelim.²⁰¹

5.2. Kız İsteme

Evlenme genelde, aileler arası yakıştırma ve kız isteme

¹⁹⁸ Zaliha Kohen

¹⁹⁹ Leyla Tavaşi

²⁰⁰ Murat Nihmet

²⁰¹ Yakup Bilmen, Murat Nihmet

yolu ile gerçekleşirdi.²⁰² Kentte hemen hemen tüm Yahudi aileleri birbirlerini tanıdıklarından kimin kime uygun olduğu konusunda pek fazla sorun çıkmazdı. Kız ile erkek birbirlerini önceden tanıyorsa onların eğilimine de dikkat edilirdi. Bu arada, örneğin birisi, erkek çocuğun babasına gider, “Filanın kızını oğluna yakıştırıyorum, ne dersin?” diyerek kulağını bükerti. Bunun üzerine aile meclisi toplanır, öneriyi tartışırdı. Sonuç olumlu ise, erkek babası kızın babasını davet ederek, veya daha güzeli, *hittebin* sıfatı verilen ve toplumda muteber bir zat aracılığıyla “Allahın izniyle kızını oğluma istiyorum” der, çeyiz ve düğün koşulları konuşulurdu. Hıttebin olmak başlı başına bir onurdu.²⁰³ Başlık, genelde altın kordonlu bir cep saati olur, düğünü erkek tarafı yapardı. Kızın çeyizinin neleri kapsayacağı ise çoğu zaman pazarlık konusu idi.²⁰⁴ Bazen de, erkek ailesinden kız ailesine “Bu hafta kızınızı istemeye gelmek istiyoruz” diye haber uğurulur, kız tarafı razı ise “Buyursunlar”, değılse “Meřgulüz” şeklinde cevap gönderirdi.²⁰⁵

Bazen de kader ağılarını örer, yıllar sonra “kendi bildiğini okurdu”. Bu konuda çarpıcı bir olaya 19. yüzyılın sonlarında Bilmen ailesinde rastlanmaktadır. Abud ailesi oğulları Haham Simel (Samuel) için Franko ailesinden Sariye’yi gelin isterlerse de, Franko ailesi kızı akrabalarından Abraham Franko ile evlendirmeyi yeğler. Sariye, Yakup Bilmen’in ve Adel Cohen’in dedeleri Abraham Hayim’e hamile iken kocası vefat eder. Bu arada başka bir kızla evlenen Haham Simel de kısa bir zaman sonra dul kalınca Sariye ile Simel birleşirler ve dördü kız ikisi erkek altı çocukları olur.²⁰⁶ Ne diyelim, kaderden kaçılmaz...

İstisnai de olsa bazı zamanlar sevabına, İstanbul’dan fakir

²⁰² Ebhun Arkadaş

²⁰³ Murat Nihmet

²⁰⁴ Leyla Tavaşı

²⁰⁵ Murat Nihmet

²⁰⁶ Adel Arkadaş Cohen, 21 Nisan 2009 tarihli e-posta iletisi.

bir kız getirtilir, Antep'te baş göz edilirdi.²⁰⁷

Geleneğe göre, kız istemek genelde *Pesah* sonrası ve *Sukot* çıkışı olurdu. Buna "*Matsayı Havalandırma*" denirdi. Şüphesiz bazı istisnalar da mevcuttu:

*Cabra [Bildirici]'nin oğlu Çarli 48 yaşına kadar evlenmemişti. Birkaç yıl önce İstanbul'a geldiğinde kendisini Büyükkada Anadolu Kulübünde, karanlıkta bir kızla otururken gördüm. Kim olduğunu sorduğumda kızın Libyalı olduğunu, ailesinin İtalya'da Roma'da ikamet ettiğini söyledi. "Gel bu işi bitirelim" dedim. İtalya'dan bir Haham da tavsiye edince ben bunları bir ay içinde evlendirdim.*²⁰⁸

Ailenin en küçük oğlu, yani kazandibi, bendim. 1952'de vatan görevimi yerine getirmek üzere Yedek Subay Okuluna gittim. Ankara Piyade Okulunda 6 aylık bir eğitimin ardından kıt'a hizmetimi Erzurum'da tamamladım ve 1953'de terhis olarak Gaziantep'e döndüm. Önce tezgâhtarlık yaparak bir mesleği ve piyasa koşullarını öğrenmeye çalıştım. Daha sonra bir arkadaşım ile beraber manüfatura ağırlıklı kendi işimizi kurduk. 1956 yılında, İstanbul'da yaşayan büyük ablam Sümbül Hayat, "Büyük kentte büyük iş olanakları vardır" diyerek beni İstanbul'a çağırdı. Burada işe başlayarak önce Şaşo'larda sonra Duşi'lerde çalıştım. Mersin'den gelen ağabeyim Cabra'nın geniş vizyonu sayesinde de bir arkadaşla ortak olarak kendi işimi kurdum. Ablamın kaympederi Selim Hayat'ın²⁰⁹ Şişhane'de Refik Saydam Caddesinde işlettiği bir pansiyonu vardı. Arapça ve Fransızca konuşulan bu pansiyona daha çok, Beyrut'tan İsrail'e İstanbul yoluyla göç etmeyi planlayanlar gelir ve işlemleri tamamlanuncaya kadar kalırdı. Aynı maksatla

²⁰⁷ Yakup Bilmen, Adel Arkadaş Cohen

²⁰⁸ Yakup Bilmen

²⁰⁹ Mısırlı İbrahim Efendi olarak tanınan ünlü Türk musikisi bestekârı ve udi Avram Hayat'ın kardeşi.

İstanbul'a gelen bir genç kız da bu pansiyonda kalıyordu. Zaman zaman onu ve kız arkadaşını sinemaya davet ediyordum. Yavaş yavaş aramızda bir "cereyan" başladı ve ablama "Ne dersin?" diye açıldım. Kızın ailesinin kim olduğunu tahkik etmek gerektiğini, muhtemelen kız tarafının da aynı şekilde hareket edeceğini anlattı. Kız arkadaşım ise "Babam bilir" diyerek ailesine yazdı. Uzun lafın kısası kızın babası İstanbul'a geldi ve üç gün içinde söz kesildi. İstanbul'da Zülfaris Sinagogunda²¹⁰ evlendik.²¹¹

5.3. Drahoma

Kız tarafının damada vereceği drahoma ve çeyiz koşulları daha önceden tartışılır ve en ufak ayrıntısına kadar belirlenirdi. Drahoma, nakit para olarak değil altın olarak saptanırdı. Geline takılacak *suvaret* (bilezik) adedi veya *zencire*'nin (Halep işi uzun altın zincir, *kolana*) uzunluğu anlaşılmaya bağlı idi. Çeyiz olarak verilecek yatak yorgan ve nevresim takımlarının, masa örtülerinin, havluların sayısı, elbiseler, daha sonraları dikiş makinesi vs. tek tek saptanırdı. Damada *kordon* denilen altın zincirli, etrafı elmaslarla süslü erkek cep saati hediye edilirdi. Gelin adayı kız çok güzel ve de üstün meziyetlere sahipse "hamam *curnundan*" alınırdı. Bu, drahoma alınmadığı ve çeyizin damat tarafından hazırlanacağı anlamına gelirdi.

"Rahmetli dedem Haham Yusef Levi Arkadaş, kızı Nazire'yi Maraş'a gelin göndermiş ve üstüne de epeyce altın lira almıştı."²¹²

Bazen kız babasının, söz verdiği drahomayı tamamlayacak parası olmaz, düğün tarihi bu yüzden ertelenirdi. Damadın, daha fazla beklememek için, kendisine vaat edilen ziyneti gizli-

²¹⁰ Bu sinagog halen 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi olarak işlev görmektedir.

²¹¹ Hıdır Bildirici

²¹² Adel Arkadaş Cohen

den satın alıp kayınbabasına verdiği, onun da kendi satın almış gibi damadına taktığı durumlara da rastlandığı olurdu.²¹³

Çeyiz, düğün arifesinde, gelin koca evine gitmeden önce evde misafirlere teşhir edilirdi. Bir hafta kadar asılı kalır, bazen listesi *ketubaya* eklenirdi. Birlikte belirtilen gün geldiğinde damat tarafının evlerinde toplanır, hep beraber kız evine gidilerek çeyiz teslim alınır.²¹⁴

5.4. Nişan

Nişan kız evinde kutlanırdı. Nişan gecesinden sonra bir hafta boyunca kız tarafı, damat ailesini her gece bir başka evde olmak üzere yemeğe davet eder, düğüne yakın damat da yemeğe davet edilirdi. Bu yemeğe *Aşe Aris* denirdi.²¹⁵ Damat tarafı da bir hafta boyunca gelin ailesini her gece bir başka evde *Aşe Arus* (Gelin Yemeği) denen yemekte ağırlardı.²¹⁶

Bazen nişan ile birlikte *Kiduşin* de verilirdi. *Kiduşin*, evlilikle eşdeğerde olduğu için, kızın artık o erkeğe ait olduğunu simgelerdi ve bu bağlılığı bozmak için bile boşanmak gerekirdi.²¹⁷ Bu konuda, Sara Kohen Arkadaş'ın durumunu, Adel Arkadaş Cohen'in anlatımından izleyelim:

Sara Kohen çok çok güzeldi, söylediği şarkılar etrafı mest ederdi. Çok güzel sesi vardı ve meziyetleri de çoktu. Dikiş, nakış ve örgüleri meşhurdur. Talipleri de fazlacaydı. Birinci nişanlısı, dedem Hayim'in kız kardeşinin oğlu Maraşlı Simel Farac idi. Sebebini bilmiyorum ama nişan bozuldu. Bu kez dedemin üvey kardeşi Lion Abud ile nişanlandı, ancak

²¹³ Adel Arkadaş Cohen

²¹⁴ Murat Nihmet

²¹⁵ Özkul Arkadaş

²¹⁶ Zaliha Kohen

²¹⁷ Alalu, Suzan - Klara Arditi - Eda Asayas - Teri Basmacı - Fani Ender - Beki Haleva - Dalya Maya - Ninet Pardo - Sara Yanarocak - *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gereçler*, Gözlem Gazetecilik Bas. Yay. AŞ., İstanbul, 1996, s.116

Lion yurt dışına göç ettiğinde nişan bozuldu. Üçüncü nişanlısı ise dayım Yesua Franko Bilmen (Hayim Franko'nun oğlu) idi. Bu kez nişanla yetinilmedi ve "Kiduşin" verildi. Ancak düğün yapılamadı, nişan üç-dört yıl sürdü. Bu arada dayım Yesua, Kiliş'ten gelen Tavaşi ailesinin kızı Margo'ya âşık olunca, düğün yapılmamış olmasına rağmen, Kiduşin verildiği için İstanbul'a gidip Hahambaşılık nezdindeki Bet Din'de dinî boşanmayı gerçekleştirmek zorunda kaldı. Sara boşandıktan sonra amcam Moiz Levi Arkadaş ile evlendi ve çok güzel, mesut bir aile kurdular. Eşimin ablası olduğundan benim hem yengem hem de görümcem oldu. Onu 1988'de kaybettik.²¹⁸

5.5. Düğün Öncesi

Düğün genelde *Pesah* veya *Sukot* öncesi bir Cuma akşamı için planlanır ve davet damat ailesi tarafından düzenlenirdi. Düğün merasimi genelde, yazın bir bahçede, kışın evde *huppa* altında yapılırdı. Assis ve Franko'ların büyük bahçeleri bazen başka ailelerin düğünlerine tahsis edilir, düğün sahibi kiraladığı masa ve sandalyeleri bahçeye dizerdi. Bazı aileler *huppanın* altında da *tallit* giyerdi. Salonlu düğünler ise çok sonra başladı.

Şabat başlamadan önce düğün duası yapıldıktan sonra sinagoga gidilir, çıkışta eve, salona veya bahçeye dönülerek eğlenceye geçilirdi. Ancak, *Şabat*'ın ihlal edildiği gerekçesiyle daha sonra düğünler Pazar gününe alındı.²¹⁹

Düğün, kutsama öncesi evreleriyle beraber yaklaşık bir hafta sürerdi. Belirlenen tarihten beş gün önce, örneğin Pazartesi günü çeyiz kız evinde asılır ve misafirlere gösterilirdi. Ertesi gün, damat ailesi gelinin evine gelerek çeyizi teslim alır, bu vesileyle bir yemek düzenlenirdi. Üçüncü gün, yine gelinin evinde *Aşe Arus* veya Gelin Yemeğine aileler ve eş-dost davet

²¹⁸ Adel Arkadaş Cohen, 21 Nisan 2010 tarihli e-posta iletisi.

²¹⁹ Murat Nihmet

edilirdi. Perşembe günü çok kez, damat evinde, yine aileler ve dostların katılımıyla *Aşe Aris* veya Damat Yemeği tertiplenirdi. Beşinci gün, yani Cuma günü kız evinde, gelinin baba evindeki son yemeği anlamında düzenlenen *Aşe Arus*'tan sonra gelin akşamki düğün merasimi için hazırlanırdı.

Düğün arifesinde, gelinin çocukluğa veda edişini ve yeni statüsüne geçişini simgeleyen²²⁰ kına gecesi, gelin ve damadın aileleri ve arkadaşları evlerde, ancak kadın-erkek beraber kutlanırdı.²²¹

Düğünden önce *Hammam Arus* (*Banyo de Novya* - Gelin Hamamı) denilen geleneğe kesinlikle uyulurdu. Damat daha önceden gelin evine iç çamaşırı, havlu, hamam taşı, sabun ve benzeri hamam gereksinmesi içeren bir torba gönderirdi. Hamam parasını da damadın veya damadın annesinin ödemesi gelenektir. Gelin ve damat ailelerinin tüm kadınları, Perşembe günü düzenlenen bu banyo merasimine topluca giderdi. Çok kez kadın bir *Şammaş*, gelin evine gelip gelin torbasını hamama kadar taşırdı. Gelinin vücudu zeytinyağı ve defne içerikli sabunla, saçları ise gül kokulu kille yıkanırdu. Yemekli çalgılı eğlence saatler sürer, çiğ köfte yoğrulur, davet edilen saz takımının şarkıları ve nağmeleriyle coşulurdu.²²²

Düğünden önce damadın da hamama gitmesi adettendi. Perşembe akşamı sinagogun *Şammaşı* gelir, damadı hamama davet ederdi. *Hammam Aris* olarak anılan, bu şarkılı, müzikli, içkili, yemekli hamam sefasından sonra evde de ziyafet çekilir, müzik eşliğinde dans edilir, kadınlar zılgıt çeker, gençler damadın etrafında *habura* (rondo, çember) yapıp üç kez bağırır ve Tanrı'dan yeni evlilere yardım dilerdi.²²³

5.6. Düğün

Önceleri sadece dinî nikâh ile yetinilirken Cumhuriyet'ten

²²⁰ Alalu, Suzan – age., s.119

²²¹ Zaliha Kohen

²²² Leyla Tavaşi

²²³ İzak de Kordovi, agm., *Şalom*, 12 Şubat 1964

sonra resmî nikâh zorunluluğu başladığında, medenî nikâh da aynı anda, düğün duasından önce, kıyılırdı.²²⁴ En muteber müzik olarak belediye bandosu kiralanırdı. İkrâm ise genelde dondurma ve limonata idi. İçki ikramı yapılmazdı.²²⁵

Ketubayı Haham elle yazar, duadan sonra kızın annesine teslim ederdi. *Kiduşin* gümüş bir tavlada sunulur, *Hahama* ve şahitlere gösterilirdi. Yüzükleri çift birbirine takardı.²²⁶ Damadın ayağı ile bir bardak kırma geleneği²²⁷ mutlaka uygulanırdı. Düğünden sonraki eğlencede oyunlar ve danslarla vakit geçirilir, yeni evlilere sağlık, huzur ve bol çocuk dileklerinde bulunulurdu.

Avra diye anılan bir geleneğe göre düğün bitince, gelin ve damat genelde gündüz, bazen gece, sıra ile aile büyüklerini ziyarette giderlerdi.²²⁸

Genelde, malî sebeplerle bazı istisnalar dışında, gelin kocanın evine giderdi, baba evinde kalmazdı.

Damat evinde imkân varsa özel bir yatak odası hazırlanır, aksi takdirde daha sonra bir halı ile ikiye ayrılarak, başka biriyle müştereken kullanılacak bir oda önce yeni evli çifte tahsis edilirdi.²²⁹ Eğlenceden sonra gelin ve damat odaya uğurlanır, anne ve kayınvalide kapıda “çarşaf” beklerdi. Biraz gecikince kapıya vurulur, “Hazır mısınız? Tamam mı?” diye seslenilirdi.²³⁰ Söz konusu çarşaf, iki gün sonra kahve içmeye gelen kadınlara

²²⁴ Zaliha Kohen

²²⁵ Yakup Bilmen

²²⁶ İzak de Kordovi, agm., *Şalom*, 12 Şubat 1964

²²⁷ Tüm Yahudi toplumlarında uygulanan, Yahudilerin en mutlu anlarında bile *Bet Amikdaş*’ın yıkılışını unutmamaları gerektiğini simgeleyen bir gelenek. Damat, beze sarılı cam bir bardağı ayağıyla ezerek kırar, kırılan bardak da daha sonra, tüm parçaları eksiksiz olarak toprağa gömülür veya bulunamayacak bir yere saklanır.

²²⁸ Zaliha Kohen

²²⁹ Murat Nihmet

²³⁰ Leyla Tavaşi

gösterilirdi.

Düğünden sonraki Cumartesi sabahı sinagogda geleneksel *Şabat Hatan* duası yapılır, *Sefer Tora'yı* damat adayı taşırdı. Sinagog çıkışı *seuda* için eve dönülürdü.

Düğünü izleyen Pazar günü öğleyin damat evinde, *iftarat* diye anılan sütlü yemeklerin yer aldığı bir sofra düzenlenirdi.

5.7. Dinler Arası Evlilik

Antep'te Müslüman erkeklerle evlenen bir kaç kız olmuşsa da, başka dinden eş alan Yahudi erkeklere pek rastlanmamıştır. Hıristiyanlar ile evlilik ise hiç olmamıştır. Bu arada ilginç bir olayı, saz kızı Leyla'nın öyküsünü nakletmekte fayda var. Fakir bir ailenin kızı olan Yahudi kökenli Leyla çok küçük yaşta Diyarbakır'a gelin olarak gider, ancak kocasından dayak yemekten bıkınca kanun çalan Müslüman bir gençle Antep'e kaçır. Çok iyi bir adam olan bu kişi, her ne kadar Leyla'yı saz'da çalıştırsa da her zaman onun namusunu korur. Dinine bağlı olan, *Şabat'ı* uygulayan, *Pesah'ta* ekmek yemeyen, *Kipur'da* oruç tutup sinagoga duaya giden Leyla, bu arada ailesine yardım eder ve kız kardeşlerini de evlendirir. Kanuni vefat ettiğinde de, onun vasiyeti üzerine İsrail'e göç edip, önceden oraya yerleşmiş olan ailesiyle birleşir.²³¹

Bu vesileyle "saz" hakkında biraz bilgi verelim. Antep'te "saz", Türk Sanat Musikisinin icra edildiği, birkaç çeşit meze yenilip bir iki kadeh rakı içilebilen eğlence yerlerine verilen ad idi. İkinci Sazı denilen bu eğlence akşamüstü başlar, bazen daha geç saatlere kadar uzardı. İlk saz salonu 1930'larda Maarif Kahvesi'nde başladı, daha sonra kentin değişik yerlerine dağıldı. Saz salonunda fasıl sahnede yerini alır, kadın solistler de fasıl heyetinin önüne dizilen dört beş sandalyede oturur ve sırayla mikrofona gelerek şarkılarını, türkülerini okurlardı. Türk Sanat Musikisinin birçok değerli okuyucusu, buradan yetişmiştir.

²³¹ Adel Arkadaş Cohen

Bazen oryantal dansöz çıktığı da olurdu. Saz'dan pavyon'a geçiş ise 1940'ların sonunda başlamıştır.²³² 1950'li yıllarda "İkinci sazı" geleneği devam ediyordu. Örneğin Kırkayak semtinde böyle bir mekân mevcuttu. Ahşap masalar ve basit ahşap sandalyelerde oturan müşteriler, müzikten anlayan, sanata saygılı, genel olarak kravatlı ve kültürlü kişilerdi. Zengin tabakadan ve bazı tanınmış kişilerden katılanlar da olurdu. Bayan solistler oldukça kapalı giyinirler, yalnızca dudaklarını boyarlardı.^{233,234}

5.8. Boşanma

Boşanma sık rastlanan bir olay değildi. Ancak, şiddetli anlaşmazlık veya taraflarca geçerli başka bir sebepten dolayı ayrılma artık kaçınılmaz olduğunda, *get* kararı Osmanlı döneminde Halep, Cumhuriyet'ten sonra İstanbul *Bet Din'*inden alınırdı. Türk Medeni Kanunu'nun kabulünü takiben [17 Şubat 1926] *get* alınması, mahkemeden alınacak boşanma ilamının *Bet Din'e* ibrazından sonra mümkün oldu. Çocuk varsa, genelde erkek mesuliyet almaz, velayet anneye verilirdi.

5.9. Doğum ve Brit Mila (Sünnet)

Ailelerde çocuk sayısı fazla idi.

*Annem 14 doğum yaptı, sonuçta 2 kız 7 erkek yaşadık.*²³⁵

Doğum, bir terslik yoksa ebe veya ailenin deneyimli yaşlılarının yardımıyla evde gerçekleştirilirdi. Sünnet de, istisnalar dışında, evde yapılırdı. Kentte *Moel* vardı. Ancak bir aralık Siverek-Adana'dan²³⁶ *Moel* ve hatta *Şohet* getirilmek zorunluluğunda kalınmıştı. Son 40 yıl zarfında çok kez İstanbul'dan

²³² Servil Atauz, agm., s.223

²³³ Erol Güngör, "1950'li yıllarda Gaziantep'te İkinci Sazı", *Gaziantep 27 Gazetesi*, 21 Mayıs 2007

²³⁴ 30'lu yılların saz salonları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Özen, "Nostalji", *Yöre Dergisi*, S.1, Gaziantep, 1990

²³⁵ Murat Nihmet

²³⁶ Murat Nihmet

rahmetli Geron giderdi.²³⁷ Günümüzde sinagoglarda yapılan şaşaalı sünnet törenlerini doğru bulmayan bazı Antepililer ise geçmiş günleri hasretle anmaktalar:

*Sünnette çocuk en kutsal yerde, Teva'da çış yapıyor, olur mu? Henüz loğusalık dönemini tamamlamamış anne, nasıl oluyor da korteje girebiliyor? Eskiden ancak kapıdan kafasını uzatabilirdi. Töreni dışarıda, bir lokalde yaptığımızda zaten ritüele tam uyamıyoruz, bari sinagog içinde gereğini yapalım.*²³⁸

Özellikle ilk doğum öncesi çocuklara kıyafet biçilir ve evde asılırdı.²³⁹

Loğusalık süresi 40 gündü. Anne, ilk haftayı yatakta geçirir, kayınvalide yemekleri yapar, getirirdi. Hele oğlan doğurmuşsa artık keyfine diyecek olmazdı. Bu arada anne her gün, süt yapması için çekilmiş bademli salep ve kuvvetli olması için tavuklu çorba ile beslenirdi. Ayrıca, bol süt gelsin diye içine 40 adet ceviz katılmış ekmek yapılır ve yedirilirdi. Tebrik için gelen ziyaretçilere portakal şurubu ve pandispanya ikram edilirdi.²⁴⁰

40 gün sonra hamama gidilerek *Hammam Nevse* olarak adlandırılan bir törenle, sağlıklı olması için, annenin vücuduna çeşitli baharatların çekilip pekmez, yağ ve balla karıştırılmasından elde edilen ve *Nevse Emi* olarak anılan bir macun sürülürken, bebek de tuzlanır ve sonra ikisi de yıkanır.²⁴¹

5.10. Bar Mitzva: Ergenlik Töreni

Haham, doğum tarihleri kendisinde kayıtlı olduğundan, Musevi takvimine göre *Bar Mitzva* yaşına gelenlerin babalarını ikaz ederdi. Ergenlik töreni *Bar Mitzva*, Pazartesi veya Perşembe

²³⁷ Zaliha Kohen

²³⁸ Murat Nihmet

²³⁹ Murat Nihmet

²⁴⁰ Adel Arkadaş Cohen

²⁴¹ Zaliha Kohen, Murat Nihmet

sabahı sinagogda *tefilin* takılmasından ibaretti. Cumartesi günü ayrıca bir tören yapılmaz, ancak *tefilin* takan genç, hafta içinde *Teva'*ya çağrılırdı. Duadan sonra genelde badem şekeri dağıtılırdı. İsteyen evinde bir davet yapar veya malî olanakları uygun olanlar Cumartesi sabahı sinagogda bir *seuda* düzenlerdi.

Kızlarda *Bat Mitzva* geleneği ise Antep'te yoktu.

5.11. Vefat

Bir vefat olduğunda yakınları, ölünün yıkanması, kefen dikilmesi, mezarlıkta çukur kazılması, gömülmesi ve geleneksel duaların okunması için bu hizmetleri verenlerle önceden bir meblağda anlaşırđı. Hazır parası yoksa bir kaparo verir, gümüş takı veya değerli bir eşyayı rehin bırakırdı. Başta herkes ödemeye razı olur, ancak, definden sonra takıntılar başlardı. Muta-bık kalınan meblağ ödenmezse rehinler kasada kalırdı.²⁴²

Ölüler çok kez evde yıkanır, Asri mezarlığın batı kısmında Yahudilere ayrılmış bölüme gömülürdü. Bu hizmetlere nezaret eden bir *Havra Kadişa* teşkilatı mevcuttu. Bu kurumun başkanlığını birkaç kuşak, Nehmad (Nihmet) Ailesi yürütmüştür.²⁴³ Sinagogda yapılan duaya yalnız erkekler katılırdı. Kadınların mezarlığa gitmesi söz konusu değildi. Gömüden sonra üzerine, yeri işaretleyen bir mezar taşı konur, genelde herhangi bir yazı yazılmazdı. Herkes kendi yakınlarının gömülü olduğu yeri ezbere bilirdi.²⁴⁴

Kirya ve yedi günlük yas olan *Şiva*, rahmetlinin evinde yapılır, bu süre boyunca *avel*'ler yerde oturur, perdeler kapatılır, aynalar örtülürdü. Matem süresince de yemek masada yenmezdi. Mevlût duaları da yedinci gün, ayrıca birinci, on birinci ve on ikinci ay sonlarında yine evde okunurdu.²⁴⁵

²⁴² Murat Nihmet

²⁴³ Murat Nihmet

²⁴⁴ Hıdır Bildirici

²⁴⁵ Hıdır Bildirici

5.12. Yardımlaşma

Gaziantep Yahudileri arasında, az da olsa, fakir aileler mevcuttu. Ancak genelde dilenen yoktu. Sinagogda ihtiyaç sahipleri için para toplanır, evlerden yemek ayrılıp gönderilirdi. *Şabat*'tan önce her aile, imkânına göre, ekmek ve evde pişen yemekten bir miktar ayırır, *mazon* adı verilen gönüllü gençler de evleri dolaşarak topladıkları malzemeyi ihtiyaçlı ailelere dağıtırdı.²⁴⁶

*Pek fazla fakir kişi veya aile yoktu. Birini gayet iyi hatırlarım: Mazal Oro. Bir yangında öldü.*²⁴⁷

Bazen kadınlar da yardım toplardı. Özellikle *Hanuka* zamanı *Şammaş* ile beraber evleri dolaşır ve fakir aileler için kışlık zahire toplardı.²⁴⁸ Bu ailelere ayrıca her bayramda para, giyecek ve yiyecek yardımı da yapılırdı.

²⁴⁶ Yakup Bilmen

²⁴⁷ Adel Arkadaş Cohen

²⁴⁸ Murat Nihmet

ALTINCI BÖLÜM

DİNÎ GÜNLER ve BAYRAMLAR

Sefarad âdet ve geleneklerini en koyu şekliyle sıkı sıkıya uygulayan merkezlerden biri olarak bilinen Halep Hahambaşılığına bağlı Antep Yahudileri, Musevi dinî günlerini ve bayramlarını titizlikle kutlardı. Her bayramın ayrıca, kendine has özellikleri ve yemekleri vardı. Örneğin, *Beraha de las Frutas* diye de bilinen *Tu Bişvat* (Ağaç Bayramı) günü için evde kadayıf hazırlanırdı. Kadayıfın *Kaşerut* kurallarına uygun olarak ve süt-süz yapılmasını kontrol için de özel bir *Şomer* hazır bulunurdu. Normal zamanlarda cevizli yapılan baklava, *Tu Bişvat* Bayramında fıstıklı olarak hazırlanırdı.²⁴⁹

*Tu Bişvat, çocukların bilhassa beklediği bir bayramdı. Bayram öncesi her çocuk için bezden bir torba dikilip hazırlanırdı. O akşam sofrada bulunan her meyve ve yemiştten bu torbalara doldurulur ve çocuklara verilirdi. Annem, sağ olsun, bu geleneği İsrail’de de sürdürdü.*²⁵⁰

Sukot Bayramında, *suka* hem sinagogda hem de, apartman düzenine geçinceye kadar evlerin bahçelerinde kurulurdu. *Sukot* duası için gereken *Etrog* İsrail’den, *Lulav* ise Mersin’den sağlanırdı. Ayrıca, sekiz günlük bayram süresince her ailede bir erkeğin *sukada* yatması vazgeçilmez bir gelenektir.²⁵¹

²⁴⁹ Yusuf Kohen

²⁵⁰ Adel Arkadaş Cohen, 31 Ağustos 2012 tarihli e-posta iletisi

²⁵¹ Yakup Bilmen

Hanuka Bayramında her aile, zeytinyağı ile yanan *Hanukiyalar*, dini ritüele uygun olarak yakardı.²⁵²

Tişa be-Av geldiğinde bir hafta boyunca iş yapılmazdı. Hanımlar hamur açar, şehriye dökerdi. Et yenmez, yeni bir şey giyilmez, hatta dikilmezdi.²⁵³

Purim'de sinagogda *Megilla* okunur, ayrıca çocuklar ve hatta gençler, genellikle bu bayramın tarihçesini ve anlamını açıklayan değişik gösteri ve müsamereler düzenlerdi. Özellikle 1962-63 yıllarında, Haham Avram Palti'nin kentte yedek subaylığını ifa ettiği dönemde, *Purim* konulu birçok müsamere sahneye kondu.²⁵⁴

6.1. *Pesah*: Hamursuz Bayramı

Purim biter bitmez *Pesah* hazırlıkları başlardı. Önce yataklar yıkanır, şilteler ve yorganlar, o zamanlar hallaç bulunmadığından, ev kadınları tarafından hallaçlanırdı.²⁵⁵ Dolaplardaki eşya, yedek gömlek düğmesine kadar temizlenir, titizlikle silinip temizlenmiş olan dolaplara yeniden yerleştirildi. Mutfaktaki ve evin içindeki tüm tabak ve çanaklar, tencereler, tavalar tekrar tekrar yıkanır, *Pesah* için özel koliler içinde saklanan yemek takımları kilerden indirilir, elden geçirilirdi. Bakırlar kalaycıya gönderilirdi. Eski Antep taş evlerinin dört-beş metre yüksekliğindeki duvarları silinir, odalar temizlenirdi.

Bu arada, terzilere gidilir veya terziler eve çağrılır, düğün hazırlığı gibi, tüm aile fertleri için çamaşırdan gömleğe giyecek, ayakkabı çanta vs. ismarlanırdı.²⁵⁶

Matsa evde yapılırdı. Herkes ihtiyacı kadar buğdayını pazardan kendi satın alıp evine götürür, suya değdirmeden üç

²⁵² Murat Nihmet

²⁵³ Özkul Arkadaş

²⁵⁴ İbrahim Murat Nihmet

²⁵⁵ Leyla Tavaşi

²⁵⁶ Zaliha Kohen

kez elden geçirip²⁵⁷ ayıklardı. Bir Pazar günü değirmen özel olarak kiralanır, öğütme taşları yakılarak arınmış ve üç-dört Şomer tarafından titizlikle temizlenmiş un değirmeninde herkes kendi buğdayını veya beyaz mısırını getirerek öğüttürürdü. Elde edilen un eve getirilerek dinî usullere uygun bir şekilde yoğrulurdu. İlk zamanlarda ise, sinagog avlusunda etrafı kapalı, alttan ateşli bir *Matsa* fırını mevcuttu. Bazı gençler burada, ücreti karşılığında hamuru hazırlardı.²⁵⁸

*Ben o zamana yetişemedim, ama hatırlarım. Hint pidesine benzerdi Matsalar. Fırın, künkler gibiydi... 1948'den sonra fırın iptal edildi. Zaten o yıllarda göç de yavaş yavaş başlamıştı.*²⁵⁹

Matsalar deliksiz, lavaş ekmeği boyunda hazırlanır ve 18 dakikayı aşmadan fırına verilir. Baharat dövülmemiş olarak satın alınır, evde havanda dövülürdü. Kaya tuzu alınır, arınması için yakılır ve havanda dövülerek *Kaşer* sofraya haline getirilirdi.²⁶⁰

Pesah gecesi, sinagogdaki duadan sonra eve dönüldüğünde tüm aile efradı, bazen 30-35 kişi, *Seder* sofrasına oturulur, *Agada* okunurdu. Aile dışından isteyen de gelip sofraya katılabilirdi.

Agada önce İbranice okunduktan sonra çocukların da iyice anlayabilmesi için kelime kelime Arapçaya tercüme edilirdi. İleriki yıllarda *Agada* Türkçe de okunmaya başlandı. Bu okuma üç-dört saat sürer, yemekten sonra da *Afikomin* (son lokma) ve *Pesah* şarkıları ile devam eder, dört kadeh şarap muhakkak içilirdi. *Agadanın* okunmasına erkek çocuklar da katılır, bu arada kadınlar da, bir aylık aşırı çalışmalarının yorgunluğunu giderirdi.²⁶¹

²⁵⁷ Yakup Abut Özsezikli

²⁵⁸ Yakup Bilmen

²⁵⁹ Murat Nihmet

²⁶⁰ Yakup Bilmen

²⁶¹ Yakup Bilmen ve Zaliha Kohen

İki gece tekrarlanan *Seder* sofrasında neler bulunurdu? Yeşillik olarak maydanoz, kereviz ve *maror* (acı otlar), kuzu kol kemiği (zeroah), siyah üzümünden *haroset*'ten ibaret geleneksel *Seder* tabağından ayrı *siliye* (pazı), *luby*e (kuru börülce), *kibbe hamda* (ekşili köfte), *isfiha mahşiy*e (soğan, nohut, kıyma, pirinç ve baharat doldurulup yağda kızartılan patlıcan dolması)²⁶² başlıca yemeklerdi.

Pesah için evde ayrı biber salçası, domates salçası hazırlanır ve saklanırdı. Yalancı dolma yapımı için asma yaprakları önceden yıkanır ve salamura olarak sirke içinde muhafaza edilirdi.²⁶³

Kabarmadığı için *Pesah*'ta pirinç pilavı yemekte beis görülmez, ancak şehriye mercimek yenmezdi.

Bayram, gündüz erkekler sabah duasından döndükten sonra birinci gün küçükler büyükleri ziyarete gider, ikinci gün de büyükler küçüklere iade-i ziyaret ederdi.

*Pesah ve Sukot Bayramlarının ilk günlerinde tüm cemaat, dedem Haham Yusef'e bayram ziyaretine gelirdi. Bayramın ikinci gününde de Haham iade-i ziyarete giderdi.*²⁶⁴

Bu gibi ziyaretlerde erkekler aralarında hep *Tevrat*'tan ve dinî konulardan bahsederlerdi.²⁶⁵

6.2. Kipur: Kefaret Günü

“Yedinci ayın onuncu günü af günü olacaktır. Bu gün sizler için kutsal bir davet günüdür. Ve bu günde Tanrı adına özverilerde bulunacaksınız” [Levililer 23:27]

Musevi dinine göre Pişmanlık ve Tövbe (*Yamim Norayim*) döneminin son günü, Yahudi yaşamının en kutsal günüdür. Bir evvelki günün güneş batımından ertesi günün yıldızlarının doğuşuna kadar süren yaklaşık 25 saat boyunca yemek yenmez,

²⁶² Zaliha Kohen ve Özkul Arkadaş

²⁶³ Murat Nihmet

²⁶⁴ Adel Arkadaş Cohen, 31 Ağustos 2012 tarihli e-posta iletilisi

²⁶⁵ Özkul Arkadaş

su içilmez, hiçbir iş görülmez; yalnızca, günahların itiraf edile-
rek pişmanlık duyulması ve bağışlanması için dua edilir.

Kipur, arife akşamı.güneş batmadan oruç alma yemeğinin (*tomar tanid*) yenmesini takiben erkeklerin sinagoga gitmesiyle başlar, *Kipur* günü (*Yom Kipur*) erkekler erkenden tekrar sinagoga gider, akşam yıldızların görülmesi ve *Şofar* çalınmasından sonra eve dönerek oruç açılmasıyla (*kortar tanid*) biterdi. *Kipur* günü genelde kadınlar da sabahtan sinagoga giderdi.

Kipur akşamı ve gününe ait *Mitzvalar*, *Roş Aşana* günleri ve *Şabat Teşuva*'da açık artırma ile satılırdı. *Kipur*da satış olmazdı. Çekişmeli ve heyecanlı geçen artırma sonunda yine de her yıl aynı kişiler alır, geleneklerinden vazgeçmezlerdi.²⁶⁶

Kipur öncesi sabahı kurban kesilmesi (*kapara*) *mitsva*'sı (emri) Antep'te de, yerel geleneklere uygun bir şekilde yerine getirilirdi. Her aile bir-iki ay öncesinden, köylülerden gereği kadar tavuk ve horozu satın alır, evinde, genelde bahçe veya avludaki kümeste, beslemeye başlardı. Yerel geleneğe göre, ev mukimlerinden her erkek için bir horoz, her kadın için bir tavuk, her hamile kadın için iki tavuk ve bir horoz hesaplanırdı.

Bir hafta öncesinden *Şohet-Haham* evleri dolaşır, hayvanları muayene eder, *trefa* (kusurlu) olanları ayırır, diğerlerini kafese kapatırdı.

Kapara (kurban kesimi) için en makbul zaman arifeden önceki *Selihot* sabahı, sabah ezanı öncesi idi. Tüm kesimlerin zamanında yetiştirilebilmesi için *Haham* ve *Şammaş* erkenden başlarlar, ellerinde fenerle Yahudi evlerini teker teker gezerlerdi. Kesim, aile reisinden başlayarak her fert için ayrı ayrı horoz veya tavuk, *Beraha* duası söylenerek yapılır, kurbanın kanı toprağa akıtılır, bir damlası ise adına *kapara* yapılanın alnına sürülürdü. Ev zeminini taş veya beton ise, kesimden önce üzerine toprak dökülürdü. Bazen bir evde aynı gece içinde 30-40 kurban kesildiği olurdu.²⁶⁷

²⁶⁶ Murat Nihmet

²⁶⁷ Yakup Bilmen

Kesimden sonra evin kadınları bir halka teşkil ederek yere oturur, hayvanları temizlemeye koyulurdu. Tüyleri yolunan kurban, içi boşaltılarak önce su ile, daha sonra hiç kullanılmamış yeşil Antep sabunu veya zeytinyağlı özel defne sabunu ile yıkanırdu. Tuzlanıp bırakılan kurban, yaklaşık bir saat sonra ılık su ile yıkanır ve temiz bir bezle kurulanırdu. Tavuklar artık kullanıma hazır olurlardı. Sabunla yıkamak geleneği halen günlük hayatta da sürdürülmektedir.²⁶⁸

*10-15 sene önce Bursa'da, Müslüman bir müşterimizin evine misafir edilmiştik. Trefa yemediğimiz için, bir tavuk aldım ve içini temizlemek için ev sahibesinden sabun istedim. Şaşırdı, biz un ile temizleriz dedi. "Tavuğun içini boşalttıktan sonra kuru un ile ovacaksın" dedi. O zamandan beri ben de artık tavuğu un ile temizlerim.*²⁶⁹

Bu kadar hayvan ne yapılırdı? Bir kısmı fakir ailelere dağıtılır, artanı evde yenirdi. İstanbul'da kurban etini yemeyerek sadece fakirlere veya hayır kurumlarına dağıtmak geleneğine karşın Antep'te (ve muhtemelen diğer yöre cemaatlerinde) kurban etin kalan kısmı ev tüketimine de ayrılabilirdi. Bu gelenek halen, değişik kent ve ülkelere dağılmış Antepliler arasında devam etmektedir.²⁷⁰

Oruç alırken sofrada ne tür yemekler bulunurdu? Tavuk parçalı domates suyu, et suyu ile yağda kızarmış tavuk, pilav, selve (patlıcan dilimlerine sarılmış, baharatsız pişmiş tavuk) sofranın vazgeçilmezleri idi.²⁷¹

*Selve, oruç alma için baharatsız hazırlanmasına rağmen, bizi çok susatırdı. Ama ona rağmen yemeden duramazdık.*²⁷²

Oruç açma saatine yakın, evde sofra kurulur, erkeklerin si-

²⁶⁸ Zaliha Kohen

²⁶⁹ Zaliha Kohen

²⁷⁰ Yakup Bilmen

²⁷¹ Zaliha Kohen

²⁷² Özkul Arkadaş

nagogdan dönüşü beklenirdi.

Oruç, aile geleneğine göre çay içerek ve kuru pasta, kura-biye yenerek veya zahter ve zeytinyağına bandırılmış ekmek ve reçelle açılırdı. Daha sonra tavuk salatası, patates kızartmalı tavuk kızartma arz-ı endam eder, yemek *Kıbbe Misilmeniye* (haşlanmış içli köfte) ve *Kıbbe Arab* (haşlanmış çiğ köfte) ile devam ederdi.²⁷³

²⁷³ Zaliha Kohen ve Leyla Tavaşı

YEDİNCİ BÖLÜM

GENİŞ TOPLUMLA İLİŞKİLER

Gaziantep Yahudileri, dinî akidelerine sıkı sıkıya bağlı olmalarına karşın gerek kentte gerekse ticaret için gittikleri köylerde Müslüman çoğunlukla büyük bir yardımlaşma ve kaynaşma havası içinde yaşadılar. Dinî inançları ve gelenekleri birbirine çok benzeyen bu iki toplumun yüzyıllarca birlikte ahenk için yaşamasının yanında Antep ve Kilis Yahudilerinin Kurtuluş Savaşı süresince tutumları da bu yakınlaşmanın artmasında büyük rol oynamıştır.

Vatan savunması için askere alınanlar arasında Müslüman Yahudi ayrımı yapılmaz, eli silah tutabilen kişiler toplanarak Diyarbakır'a gönderilir ve temel eğitimden sonra değişik cephelere sevk edilirdi. Sayısız Yahudi genci de bu şekilde savaşa gitmiş, kendilerinden bir daha haber dahi alınamamıştır.²⁷⁴

7.1. Fransız İşgali ve Kurtuluş Savaşı

Fransızlar Ekim 1919'da Antep'i işgal ettiğinde kent Ermenileri işgalcinin safında yer alıp ona yardım ederken, aralarında Yusuf Şaşo ve Hayim Salame gibi gençlerin bulunduğu Antep Yahudileri, savaş boyunca Milli Kuvvetlere Halep'ten cephane ve erzak yardımını sürdürdüler. Fransızlara esir düşen ve Malta'ya sürülen Hayim Salame ancak savaş bittiğinde Atatürk tarafından mübadele ile geri getirtilebilmiştir.²⁷⁵

²⁷⁴ Morris Bildirici'nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

²⁷⁵ Yakup Bilmen

*Babalarımız ve akrabalarımız her akşam gider, mevzi kazardı. Bu arada Milli Kuvvetler de Yahudi kadınlarını ayrı bir yerde koruma altına aldılar, Nizip'e yerleştirdiler.*²⁷⁶

Kilis ve havalisi Müdafaa-i Hukuk Milliye Merkeziyesi'ne yardım edenlerden biri de Murdeh Şrem idi.²⁷⁷ Yahudilerin tutumunun farkına varan Fransızlar da onlara eziyet çektirmeye başladılar. Hıdır Bildirici, amcasının bu yüzden çocuğu olmadığını belirtmiştir.²⁷⁸

Bu konuda bir başka tanıklık da Dr. Uğural Barlas'tan:

*“Antep Harbi'nden önce Türkler ve Ermeniler dostça yaşardı. Antep Harbi'nde ise Ermeniler önce İngilizlerle sonra da işgalci Fransızlarla birlik olup Türk komşularına silah atıp onlarla savaştılar. Antep Harbi'nde Ermenilerin düşman saflarında yer almasına karşın, Yahudiler Anteplilerin yanında, Anteplilerin saflarında, Fransız ve Ermenilere karşı şehrin kurtuluşu için savaştılar; yaralanan Yahudilere Şih Camisi hastanesinde Dr. Mecit [Barlas] baktı. Ölenleri ise bizimkilerle aynı toplu mezarlara gömüldü.*²⁷⁹

Göğüş o günkü durumu şöyle nakleder:

Fransızlar Antep'e geldikleri zaman Ermeniler Fransız tarafına geçtiler. Yahudiler ise Türk tarafında kalmışlardı ki biz sorduk: - Siz harp edemezsiniz, nasıl kaçmadınız? De-diğimiz zaman bize şu cevabı verirlerdi: - Biz de ölülerinizi taşıyoruz. Hâlbuki savaş sırasında Türklere çok çok yardımları olmuş, hatta cephelere gidenleri ve ölenleri de olmuştur. Hayyum [Hayim] esas [Asas], Yahudi Lord ve emsalleri gibilerinde malen çok yardımları dokunmuştur. Bir tarihçi

²⁷⁶ Yakup Bilmen

²⁷⁷ Şinasi Çolakoğlu, *Kilis: Direniş, Kurtuluş ve Sonrası*, Ankara, 1991

²⁷⁸ Hıdır Bildirici

²⁷⁹ Dr. Uğural Barlas, *Yöre Dergisi Mehmet Sağlam Özel Sayısı*, Gaziantep, 2007

olarak bu hakikatleri yazmak en kutsal görevimdir.²⁸⁰

Gaziantep’liler direniş günlerinde, kayısı çekirdeğinden yaptıkları unu ve “Karayılan”ı onur duyarak anımsarlar; Türkler ve Kürtler Fransızlara karşı birlikte omuz omuza savaşırken Yahudilerin de direnişe katıldıklarını unutmazlar.²⁸¹

Antep’te antisemitizm nedir bilinmezdi. Bazen, oynamak için dahi olsa, komşu köylerden veya kenar mahallelerden bazı çocuklar bir Yahudi evini taşlamaya kalksa ilk tepkiyi komşu Müslüman ailelerden görürlerdi.²⁸² Müslümanlarla sıkı komşuluk ilişkileri mevcuttu. Yahudi adetlerini bilirler, yardımcı olurlardı. Çocuklar sokakta beraber oynar, Cumartesi veya bayram günleri Yahudi evlerindeki ateşi, ileriki yıllarda elektriği, Müslüman komşular gelip yakardı.

Gaziantep’te komşularımız arasında çok Musevi vardı. Daha sonra Yakup Bilmen Bey’le evlenen Sara Hanım’ın annesi Leyla Hanım ünlü bir kadın terzi idi ve bizim mahallede otururdu. Çocukluğumuzda Cumartesi sabahları ben gider onların ocaklarını yakardım, ertesi gün de bana para verirlerdi. Müslüman ve Yahudi tüm çocuklar hep beraber oynardık. Pesah’ta, bize Hamursuz yollarlar, bayram bitince biz onlara baklava gönderirdik. Bayramlarda ailelerimiz birbirlerini ziyaret ederdi. Güzel ve samimi bir diyalogumuz vardı. Tavaşiler, Nahmatlar hep tanıdığımız idi. Yahudilerin kimi aktariye ile uğraşır, kimi manifaturacılık yapardı. Hepsi temiz, dürüst insanlardı. Çok çalışırlardı. Yeme içmeleri de öyleydi. On kişilik yemek hazırlarlar, en az yirmi kişi doyardı. Aileler pek iç içe değildi ama mahalleli olarak görüşürlerdi. Gençliğimizde Yakup Bey’le [Bilmen]

²⁸⁰ M. Oğuz Göğüş, İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleri ile Gaziantep, Cihan Ofset

²⁸¹ Levent Gedizoğlu, “Mardin yolunda iki durak”, İki Bine Doğru, 27 Kasım 1988, s.59

²⁸² Hıdır Bildirici

*beraber içmeye, saza giderdik Müşterek arkadaşlarımız vardı. Arkadaşlığımız, aradan geçen uzun yıllara rağmen devam eder. Halen İstanbul'da aile düzeyinde görüşür yemeğe çıkarız.*²⁸³

Hıdır [Bildirici] ile iyi arkadaşlık. Kervan Han'ın karşısında Bayramoğlu Sokakta, biz 5 No.da, onlar 7 No.da otururduk. Antep'te 100 kadar Yahudi aile vardı. Komşuluk ilişkileri ileri düzeyde idi. Hıdır ile okula beraber giderdik. Aramızda müsabakalar yapar, kâğıttan madalyalar takardık. O tarihlerde henüz evlerde elektrik yoktu. Bir İtalyan şirketi elektrik fabrikası kurmuş, ama ancak sokakları ve Vali'nin evini aydınlatabiliyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında biz ya bir elektrik direğinin altında veya üstü açık bir yağ lambası ışığında ders çalışırdık. Cumartesi günleri Leyla Teyze [Hıdır'ın annesi] beni çağırır, ocağı yakmamı isterdi. "Yakarım ama beş kuruşunu alırım" derdim. Kurban Bayramında biz onlara kurban, Hamursuz'da onlar bize Hamursuz yollarlardı. Annem ve Leyla Hanım birbirlerine misafir gider, yaz günleri ailece Allaben Deresi yakınında Kavaklık mevkiine piknik yapmaya giderdik. Ortaokuldan sonra Hıdır liseyi okumak için İzmir'e gitti, ben Gaziantep Lisesi'ne devam ettim. Yollarımız ayrıldı. Ben Harp Okulunda talebe, o da Yedek Subayda iken Ankara'da karşılaştık, eski günleri andık. Çocukluğumdan şöyle bir anım var: Bir gün kaybolmuşum, bulanlar, mavi gözlü olduğum ve yüzüm Yahudi yüzüne benziyor diye beni Havra'ya götürüp teslim etmişler, ailem beni orada buldu.

Antep Savaşı sırasında Fransızlar kenti muhasara edince büyüklerimiz çetelere yardım etti. Ermeniler Fransız tarafına geçti, Yahudiler ise bize yardım etti. Babam fırıncı idi ama hem ekmek hem de tüfek yapardı. Un yapmak için buğday, arpa, yulaf yetmediğinde zerdali çekirdeklerinin içini ezerek

²⁸³ Mehmet Çelikel, 16 Ocak 2008 tarihli görüşmesi.

*una katardık. Hıdır'ın babası çetelere yardım edenlerin başında idi. Antep halkı Yahudilerin budavranışını unutmadı.*²⁸⁴

*Kentin Fransız işgali sırasında şehirde üç büyük etnik grup var: Müslümanlar, Ermeniler ve Yahudiler... Yahudilerle Müslümanlar veya Türkler beraber hareket ediyorlar.*²⁸⁵

Gaziantep'in ünlü sanayicilerinden M. Ali Ay ve oğlu Bedrettin Ay ile yapılan bir röportajda, Bedrettin Ay ilişkileri şu şekilde özetliyor:

*Komşuluk ilişkileri özellikle çok güzeldi. Mehmet Paşa Camiinin oradan girince, Kale Altı ile Uzun Çarşı arasında ki o bölge Yahudi Mahallesi diye anılırdı. Bizim evimiz de kilisenin [sinagogun olsa gerek] karşısındaki evdi. Yahudi komşularımız da vardı. İyi diyalogumuz vardı. Ne onlar bizim Müslüman olmamızla ilgilenirdi, ne de biz onların Yahudi olmasıyla. Komşuluk ilişkileri çok iyiydi.*²⁸⁶

*Antep'te uzun yıllar yaşayan, Antep ticaretine hâkim, komşularıyla hep iyi ilişkileri olan ve gittiklerinden sonra da arkalarından hep saygı ile anılan bir Yahudi Cemaati vardı. Bu insanların bu şehirde yaşayan toplumla hiç bir zaman ters düşmediklerini biliyorum. Çünkü o yıllarda bizim de birçok Yahudi komşumuz vardı. Aynı mahallede, aynı sokakta büyüdük, aynı okulda okuduk, hatta cumartesi günleri onlar elektriği yakmazlardı, ateşe ellerini sürmezlerdi, yemeklerini pişiremezlerdi. Tabii ki o yıllarda Antep'te kalorifer veya doğalgaz yoktu, biz soba ile ısınırdık. Sobalarına kibrit çakmazlardı. Bizler giderdik, aynı mahallede oturan çocuklar, onların sobalarını yakardık, ocakların altını açar, elektriklerini yakardık. Bu bir insanlık görevi idi.*²⁸⁷

²⁸⁴ Reşit Gögüş, 3 Temmuz 2007

²⁸⁵ Belediye Başkanı Asım Güzelbey, *Şalom*, 14 Mart 2012

²⁸⁶ "Önemli olan ahlak ..." Sanayici M. Ali Ay ile röportaj, *Ekspres Gazetesi* (Gaziantep), 5 Mayıs 2009, www.gazeteekspres.com/roportaj.php?id=8

²⁸⁷ Belediye Başkanı Asım Güzelbey, *Şalom*, 14 Mart 2012

Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet, Gaziantep Yahudileri tarafından sevinçle karşılandı:

*Annem Atatürk'ü çok severdi. "Kemal Paşa Çok Yaşa" marşını bana ezberletmişti; halen sözlerini ve bestesini hatırlarım. Cumhuriyet'ten sonra beni artık "Oğlum, gel buraya" diye Türkçe çağırmaya başlamıştı"*²⁸⁸

*Kent ileri gelenleri dedemle çok yakındılar. O kadar ki, iki Müslüman arasında bir ihtilaf olsa bile kendisine gelip akıl danışırlardı. İmam müftü ile birbirlerine sarılırlardı.*²⁸⁹

Ebhun Arkadaş, Diş Hekimi olarak Gaziantep'e döndüğünde hastalarının hemen hemen tamamının Müslüman olduklarını ve kendileriyle meslek ötesi yakınlıklar kurduklarını belirterek hissiyatını "... 4 yıllık hekimliğin sonunda seçimlere hangi partiden olursa olsun adaylığımı koysaydım muhakkak milletvekili seçilirdim" sözleri ile ifade etmiştir.

Yahudilerin Hristiyanlarla ilişkileri ne safhadaydı? Antep'te Hristiyan olarak Ermeniler yaşardı. Çok zengin idiler. Ancak Yahudilerle yıldızları pek barışmazdı. Yakup Bilmen, ailesinde yaşanan bir dramı şöyle anlatmakta:

*Annem Roza Faraç'ın kardeşi İsak Faraç Maraş'ta, bir Ermeni ile ortak olarak bir meyhane işletiyordu. Fransız işgali başlayınca araları bozuldu. Dayım Ermeni ortağının hissesini kendisine ödedi. Parayı alan Ermeni ortak, 50 metre sonra dönüp dayıma ateş ediyor ve onu kaldırım üzerinde öldürüyor.*²⁹⁰

7.2. İkinci Dünya Savaşı Yılları

Gaziantep Yahudileri, İkinci Dünya Savaşı yıllarında herhangi bir zorlukla karşılaşmadılar. Yakup Bilmen, Varlık Vergi-

²⁸⁸ Morris Bildirici'nin Henry Abadi ile görüşmesinin video kaydı.

²⁸⁹ Ebhun Arkadaş

²⁹⁰ Yakup Bilmen

si uygulamasında Takdir Encümeni Yahudilere “Bu millet bize yardım etti, bizim safımızda yer aldı,” diyerek çok yüklenmediklerini, Mersin’de Şaşolar’a 600.000 Lira vergi tarh edilirken kendilerinden ancak 3.000 Lira talep edildiğini belirtir.

1935-1945 yılları arasında, İkinci Dünya Savaşı’nın kan ve mezalim kokan günlerinde, Nazi Almanyası tehdidi veya işgali altında bulunan Polonya, Slovakya, Macaristan gibi birçok Avrupa ülkesinden kaçabilip Filistin’e ulaşmak isteyen göçmenler Devlet’in bilgisi dâhilinde İstanbul yolu ile Gaziantep’e geliyor, hududa yönlendirilip Halep’e gönderiliyorlardı. İskenderun’dan deniz yolu ile hedeflerine ulaşabiliyorlardı.²⁹¹

7.3. 1950 Sonrası

1926 doğumlu Yakup Bilmen, 1950’den sonra kentin siyasi çevrelerine en yakın kişilerinden biri idi. 1950 seçimlerinden bir hafta önce, 7 Mayıs 1950’de Celal Bayar Gaziantep’i ziyarette geldiğinde onu kent sınırından 90 km. öncesinde karşılayan heyetin içinde o da vardı. Parti toplantılarında Celal Bayar’ın ve Adnan Menderes’in yanında, Milletvekilleri ile beraber ön saflarda yer alırdı. Hatta seçimleri kazanırlarsa “Ezan-ı Muhammediye’nin Arapça Okunması”nı yasalaştıracaklarını vaat ettiği toplantıda hazır bulunan yaklaşık 50 kişiden biri yine Yakup Bilmen idi. Bu yüzden 27 Mayıs 1960 ihtilalında aranan kişilerden biri oldu. Hakkında ihbar olduğunu duyunca uçağa atlayıp İstanbul’a gitti ve bir ay kadar orada saklandı.

Kentte, her eğilimde çevreden Bilmen’e ve Yahudilere sempati ve sevgi vardı. Demokrat Parti Milletvekilleri Ekrem Cenani, Ali Ocak, Süleyman Kuranel, CHP’li İmam Hüseyin vs. devamlı beraber olduğumuz yakın arkadaşlarımızdı.

Gaziantep’te müreffeh bir yaşamımız vardı.

Ben Türk Yahudi’si kimliğimle iftihar eder, büyük sevgi ve hürmet görürdüm. Herkes bilirdi ki, Yahudiler bu toplu-

²⁹¹ Yakup Bilmen

mun ayrılmaz, bölünmez bir parçasıyız ve bizden kötülük gelmez. İster siyasi toplantılarda, ister davet ve balolarda, ister saz söz masalarında daima hürmet görürdüm. Gaziantep eşrafının ileri gelenlerindendik. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı, Savcı vs. her sabah mağazamıza uğrar, kahvelerini bizde içerlerdi. Bu arada münferit bir tatsız hadise oldu. 1957 seçimlerinden sonra fanatik bir CHP'li, işten döndüğümde evimi bastı ve beni öldürmeye teşebbüs etti.”²⁹²

7.4. Göçler

1970’li yılların sonunda, yurttan sağ-sol tartışmalarının ve çatışmalarının başladığı dönemde, hızla büyümekte olan kentte dışarıdan gelip yerleşenlerle hava bozuldu.

Arkadaşlarımızın hepsi Müslüman’dı. Yeni gelenler ise bize “Pis Yahudi” diye hitap etmeye başladılar. Bir akrabanızın evine kurşun sıktılar, manifatura mağazamıza gelip bizi tehdit ettiler, sinemaya veya gezmeye giderken bizi taciz etmeye başladılar. Bazı Yahudi dükkânlarını yakıp sonra söndürdüler. Bunu yapanlar belki ancak 8-10 kişi idi ama o günlerin kaotik durumunda endişe verici idi. Gaziantep Yahudilerine karşı bir olay planlandığı haberi geldi. O kadar ki, geceleri yatarken kapıların ardına masa, dolap, iskemle ile yığmak yapmaya başladık. Korktuk ve kentten ayrılıp İsrail’e gittik. Dört ay sonra durum sakinleşince yurda döndük. Gaziantep’teki arkadaşlarımız “Korkmayın, sizleri biz koruyacağız” dediler ama kentte artık Yahudi kalmamış gibiydi. 1979 yılı Mart ayında Gaziantep’ten temelli ayrıldık.”²⁹³

“70’li yılların sonunda şehir çok büyüdü, başka yörelerden gelip yerleşenler oldu. İdeolojik çatışmalar başladı. Kent halkı aramızda yürüttüğümüz sohbetler sona erdi.”²⁹⁴

²⁹² Yakup Bilmen

²⁹³ Özkul Arkadaş

²⁹⁴ Yakup Bilmen

70'li yılların sonunda ise kentte Yahudilere tacizler başladı. Önce sol-sağ hareketlerinden kaynaklandığı sanılan bazı olayların, iş rekabetinden doğduğu, aynı meslekten Yahudileri kutup kaçtırmak için düzenlendiği daha sonra anlaşıldı. Ama artık huzur bozulmuş, tedirginlik başlamıştı. O günlerde cereyan eden bir kaçırma ve fidye olayını, bizzat olayın kahramanı İbrahim Avram Nehmat'tan nakledelim:

*25 yaşlarımda, Ege Üniversitesi mezunu genç bir eczacı idim. Eczanem altta, evim de üstte idi. Yeni evliydim ve eşim hamile idi. Öğle tatili için eczanemi kapatırken bir araba yanaştı ve silah zoru ile şehir dışına çıkarıldım. Babam, kimseye haber vermeden, istenen fidyeyi ödedikten sonra serbest bırakıldım. Bir hafta sonra İstanbul'a gittik, altı ay sonra da İsrail'e taşındık. Halen orada yaşıyor ve mesleğime devam ediyorum. Daha sonra babam da malını mülkünü sattı ve kentten ayrıldı. Çoğu aile de öyle yaptı.*²⁹⁵

*Ve Gaziantep'te Yahudi yaşamı 1981'de sona erdi.*²⁹⁶

1970'li yılların sonunda, çok büyüyen kente dışarıdan gelenler Gaziantep'in geleneksel beraberlik havasına intibak edemediği gibi sol-sağ tartışmaların ve kutuplaşmanın gerdiği ortamda huzur kayboldu. Ve 1980-1981'de Gaziantep Yahudi cemaati sona erdi.

Üniversite tahsilimi tamamlayınca Gaziantep'e döndüm ve diş hekimi muayenahanemi orada açtım. Fakat 70'lerin sonunda huzurlu yaşamımız sona erdi. Olaylar birbirini tetikledi. Baskı, bizi yakinen tanıyan kentin yerlisinden değil, dışarıdan gelenlerden oldu. Ben muayenahanemi 1978 yılında İstanbul'a taşındım. Ailem de bir yıl sonra İstanbul'a göç etti. Gaziantep'li bu durumu kendilerine yediremediler ve de çok üzüldüler. Biz de devam etmeyi arzulardık,

²⁹⁵ İbrahim Avram Nihmet

²⁹⁶ Murat Nihmet

*ama bazı çevreler buna olanak tanımadı.*²⁹⁷

*1978 yılında, beraber büyüdüğümüz üç arkadaş askere gittik, [terhisten sonra] şehre [Gaziantep'e] dönmedik.*²⁹⁸

Yakup Bilmen, çocuklarının yüksek tahsile devam edebilmesi için 1962'de İstanbul'a geldi. 1980'de işini ortağına emanet ederek ABD'ye gitti ve iki yıl kadar orada yaşadı. Ancak yurt hasreti galip geldi ve yurda döndü. Kardeşi Şua ise 70'lere kadar Gaziantep'te kaldı ve ancak 1971'de İstanbul'a geldi.

²⁹⁷ Ebhun Arkadaş

²⁹⁸ Özkul Arkadaş, *Şalom*, 1 Şubat 2012

SONSÖZ

Yıllar boyu, zaman zaman kişisel girişimler dışında, Gaziantep’li Yahudilerden kenti topluca ziyaret eden pek olmadı. 1999 yılında, Bilmen, Arkadaş ve Tavaşi ailelerinden 32 kişilik bir grup Gaziantep’e üç günlük bir gezi düzenleyerek hasret giderdi, çocuklarına ve torunlarına kendilerinin doğduğu ve bir süre yaşadıkları evleri, yerleri gösterdi. Grup yerel halk tarafından da çok sıcak karşılandı, yakın ilgi gördü. Gaziantep Liselilerinin günü dolayısıyla kente giden bir kaç eski liseli de, kimi Milletvekili kimi Bakan olan sıra arkadaşları tarafından büyük bir sevgi ve özlemle karşılandı.²⁹⁹

2011 yılında, Gaziantep Lisesi’nin 50. yıl mezuniyet gününe eşim ve kızım ile katıldım. Arkadaşlar tarafından o kadar güzel, o kadar sevgi ve saygı ile karşılandım ve ağırlandım ki, sanki bütün tören benim için hazırlanmıştı. Kendimi o üç dört gün zarfında dünyanın zirvesinde zannettim. Kızım bana, “Anne, beraber gelmeseydim inanmayacaktım. Muhakkak annem şişiriyor [abartıyor] sanacaktım” dedi. Bazı arkadaşlarla halen telefonlaşıyorum.”³⁰⁰

Tarihî sinagogun Ekim 2012’de öngörülen resmî açılış törenine ise İstanbul’dan ve yurtdışından -özellikle ABD ve İsrail’den- büyük katılım beklenmektedir.

Umulur ki, Sinagog binası restore edilmiş haliyle bir yünden kent kültürüne hizmet verirken diğer taraftan, değişik se-

²⁹⁹ Ester Yannier, “Gaziantep’te Unutulan Yahudi Mirası”, *Şalom*, 1 Şubat 2012

³⁰⁰ Adel Arkadaş Cohen, 31 Ağustos 2012 tarihli e-posta

beplerle doğdukları yerleri terk eden Gaziantep Yahudilerinin kenti daha sık ziyaret etmelerine, ebediyete intikal etmiş atalarının mezarlarını ziyaret ettikten sonra, belki Sinagog kompleksinin uygun bir köşesinde, onların ruhuna bir de mevlit okuyup, gelecek nesillerin bu Gazi kentle bağlantılarını pekleştirmelerine vesile olur.

SÖZLÜK

Afikomin: *Pesah Sederi* ritüelinde ayrılan üç *Matsa'dan* ortadaki-nin yarısı olup, 'soğukluk' yenmemesi gereken *Pesah* yemeğinin sonunda soğukluk yerine yenir.

Agada (*Hagadah*): Anlatı, öykü.

Agada Şel Pesah: Yahudilerin Mısır'dan çıkış öyküsünü ve bu olaya ilişkin dinsel ve toplumsal kuralları içeren metin. *Pesah* Bayramı öngencesinde, tüm ailenin birlikte katıldığı akşam yemeği boyunca İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarının anlatıldığı bu öykü okunur.

Alaha: Bir Musevi'nin yaşamı boyunca uyması gerektiği, gerek kişiler, gerek Tanrı ile arasındaki ilişkileri düzenleyen, kaynağını *Tora'dan* alan, ahlaki - töresel ve medenî kanunların kesin ve kabul edilmiş şekli. Yürümek veya gitmek demek olan *aloh* sözcüğünden türemiş olup yol, örnek, yürürlük anlamındadır.

Arvit: Museviliğin günlük üç temel ibadetinden ilkidir. *Tora'da* yazılı "Akşam oldu, sabah oldu ve bir gün oluştu" (*Yaratılış 1:5*) ifadesine göre ilk dua, akşam ibadeti, yani *Arvit'tir*. Bunu sabah ibadeti olan *Şahrit* izler. *Minha*, günün yarısı geçtikten sonra akşam güneş batana kadar yapılan ibadettir.

Avel: Vefat eden kimsenin yas tutan, birinci derece akrabaları.

Azara: Sinagogda kadınların erkeklerden ayrı olarak oturdukları balkon veya galeri.

Bar Mitzva: İbranice sözlük anlamı: Görevin oğlu. On üç yaşını bitiren her Musevi erkek çocuğun, dinin icaplarını yerine getirebilecek olgunlukta olduğunun bilinciyle ibadet topluluğuna

kabulü ve erginlik töreni.

Bat Mitzva: On iki yaşını bitiren Musevi bir genç kızın erginliği-ni çevresine kanıtlaması için bir bakıma dinî doğum günü olarak kabul edilen bir kutlama.

Beraha: (Çoğul: *Berahot*) Tanrı'ya teşekkür, övgü vs. için söylen-en kutsama duası.

Bet Amikdaş: Babası David Ameleh'in (Hazreti Davud) vasiyeti üzerine Şelomo Ameleh (Hazreti Süleyman) tarafından, Tanrı iradesine göre Kudüs'te inşa ettirilen görkemli tapınak. M.Ö. 587 yılının 9 *Av* günü, ülkeyi işgal eden Babil hükümdarı Nabukad-nezar tarafından yerle bir edildi ve kent halkı Babil'e sürgüne gönderildi. Babil Devletini yıkan Pers Kralı Sirus (Cyrus), 70 yıllık sürgünü sona erdirdi. Kudüs'e dönen İbraniler *Bet Amikdaş*'ı yeniden inşa ettiler. Ancak, Titüs kumandasındaki Romalılar M.S. 70 yılında Kudüs'ü işgal ettiklerinde *Bet Amikdaş* yine 9 *Av* günü yeniden yıkıldı ve görkemli Tapınak'tan sadece Batı Duvarı (*Kotel ha Maaravi*) ayakta kaldı. Yavuz Sultan Selim Kudüs'e girdiğinde duvarı çöplerden arındırdı ve gül suyu ile yıkattı.

Bet Din: İbranice sözcük anlamı: Yargı evi, yasa evi. Musevi dininde, en az üç din adamından oluşan, dinî yargı ve karar gücüne sahip hukuk kurulu.

Brit Mila: İbranice sözcük anlamı: Sünnet Akdi. Tanrı ile ilk İbrani Avraam Avinu (Hazreti İbrahim) arasındaki ebedî akdin göstergesi olarak Musevi erkek çocuklarına doğumlarının sekizinci günü *Moel* tarafından özel törenle uygulanan sünnet.

Deraşa: (Çoğul: *Daruşim*) Sinagogda, dinî bir konuda sunulan konuşma, nutuk, vaaz.

Ehal: *Sefer Tora*'ların muhafaza edildiği ve sinagogun en kutsal bölümünü teşkil eden dolap. Sinagogların Kudüs yönündeki duvarına yapılmış kapıları, maddi dünyadan kutsal olana geçişi simgeler. *Ehal* ancak *Tora* okunan günlerde ve çok özel durumlarda açılır.

Etrog: İbranice sözlük anlamı: Ağaç kavunu. *Tora* öğretisine göre (*Levililer 23:40*), *Şabat* hariç *Sukot* Bayramı'nın yedi günü boyunca sabah dualarında elde tutulan dört güzel ağacın meyvelerinden biri. Diğerleri: *Lulav* (hurma dalı), *Hadasim* (mersin dalı) ve *Aravot'*dur (dere söğütleri).

Gabay: Sinagog idare amiri.

Get: Dinî boşanma ilamı.

Geniza: Yırtılması ve atılması günah addedildiği için toprağa gömülen dinsel kitap ve eşyanın geçici olarak sinagogda saklandığı yer.

Haham: İbranice sözlük anlamı: Akıllı, bilge kişi. Sinagoglarda ibadeti yöneten kişi.

Hanuka: Işıklar Bayramı. M.Ö. II. yüzyılda, Yehuda Makabi ve taraftarlarının, Kutsal Mabet'i ibadete kapatan Romalılara karşı verdikleri dinî özgürlük savaşının anısına kutlanır. İbrani *Kislev* ayının 25. günü başlayarak sekiz gün boyunca, her gün mum sayısını birer adet artırarak yakılan *Hanukiya* bu bayramın simgesidir.

Hanukiya: *Hanuka* Bayramı'nın simgesi dokuz kollu kandil.

Haroset: *Pesah Sederi* sofrasında bulunan ve İbranilerin Mısır'da yaşadığı zorlukları, ürettikleri tuğla harcını simgeleyen hurma, elma ve üzüm karışımı ezme.

Hazan: Duayı yöneten kişi, duahan.

Hevra Kadişa: Ölümlere son saygı, cenaze ve gömme işleriyle meşgul olan dinî hayır kurumu.

Huppa (Hupa): Eski zamanlarda düğün çadırı veya odası olarak düşünülen ve gelinin baba otoritesinden koca otoritesine geçişini simgeleyen *huppa*, tarih boyunca yer ve zamana göre değişiklikler geçirmiştir. *Sefarad* ritüelinde *huppa*, *tallit* ve kubbe birleşimidir. İstanbul düğünlerinde ise gelin ve damat, kutsama

sırasında yalnızca *tallit* ile örtülmektedir.

Kapara: Kusurların bağışlanması istemiyle yapılan kurban sunumu.

Kaşer (Koşer): *Alaha'nın* gerektirdiği niteliklere uygun.

Kaşerut: Musevi dinî kurallarına uygun sofrası ve beslenme ilkeleri. Örneğin. Çift tırnaklı geviş getiren büyük ve küçükbaş hayvanlar ile tavuğun eti, ancak dinî esaslara uygun kesildikleri takdirde *Kaşer* sayılırlar. *Kaşer* sayılan hayvan etleri pişirilmeden önce kanından arındırılmalıdır. Deniz ürünlerinden, yalnız yüzgeçli ve pullu olan balıkların yenmesi uygundur. Ayrıca, etli yemeklere süt veya sütlü yiyecekler katılmaz.

Keter: *Sefer Tora* tacı. Tanrı'nın ve *Tora'nın* güç ve hâkimiyetini simgeler.

Ketuba: Evlilik belgesi. En büyük yerel dinî otorite tarafından düzenlenen ve dinî düğün günü damat tarafından imzalandıktan sonra gelin ailesine teslim edilen belge.

Kiduş: *Şabat* ve bayramlarda, *Şabat'ın* kutsanması için yapılan, ailenin topluca katıldığı akşam yemeğinden önce okunan akşam duası.

Kiduşin: İbranice sözlük anlamı: Tahsis, özgüleme. Evlilik töreninin iki kademesinden, nişan'a tekabül eden ilk kısmı.

Kipa: Yahudi erkeğin, sinagogda, dışarıda ve dua esnasında başını örttüğü küçük takke.

Kipur: Musevi dininde Büyük Oruç, Tövbe, Kefaret Günü. İbrani takvimine göre *Tişri* ayının onuncu günü (Miladi takvime göre yaklaşık Eylül sonu - Ekim başı) iki güneş batımı arasında oruç tutulur ve dua edilir.

Kirya (Keriya): Giysilerin yırtılması. Vefat eden kişinin birinci derece akrabalarının, Tanrı'ya karşı isyanını yatıştırmak için, simgesel olarak elbiselerinin yırtılması ve bir daha dikilmemesi.

Koen: (Çoğulu: *Koanim*) *Bet Amikdaş* dönemlerinde buradaki dinî törenlerin yönetiminden ve ritüellerin uygulanmasından sorumlu, *Aron Akoen* soyundan gelen ruhban sınıfı.

Lulav: İbranice sözlük anlamı: Hurma dalı. *Tora* öğretisine göre (*Levililer 23:40*), *Şabat* hariç *Sukot* Bayramı'nın yedi günü boyunca sabah dualarında elde tutulan dört güzel ağacın meyvelerinden biri. Diğerleri: *Etrog* (ağaç kavunu), *Hadasim* (mersin dalı) ve *Aravotdur* (dere söğütleri).

Maror: *Pesah Sederi* ritüelinde, İbranilerin Mısır'da geçirdikleri acı günler anısına masaya konan acı otlar.

Massorah: İbranice sözlük anlamı: Gelenek. Yahudi geleneği.

Matsa (Matza): *Pesah* Bayramı süresince, Firavun zamanında Mısır'dan çıkan İbranilerin hazırladıkları hamurların mayalanmasına vakit kalmadan yola çıkmaları üzerine yol boyunca hamursuz ekmek yemek zorunluluğunda kalmalarının anısına (İsrail'de yedi, Diaspora'da sekiz gün) yenilen mayasız, kabarmamış ekmek.

Mazon: Açlıkla mücadeleyi amaç edinen bir hayırseverlik girişi.

Medianos: *Pesah* ve *Sukot* Bayramları'nın ilk iki ile son iki günleri (İsrail'de yalnız birinci ve yedinci günler) her türlü işin yasaklandığı *Yom Tov* (İyi Gün) olarak kabul edilir. Bayramın diğer günleri ise "Ara Günler" anlamına gelen *Medianos* olarak kabul edilirler.

Megilla: İbranice sözlük anlamı: Rulo.

Megillat Ester: *Purim* Bayramı öyküsünü anlatan ve arife gecesine *Arvit*'ten sonra sinagoglarda okunan kitap.

Mezmun: İbranice çalgı anlamına gelen "zemer"den türemiştir. Tanrı inancını ve sevgisini işleyen 150 ilahiden oluşur. David ha-Meleh (Davut Peygamber) *mezmurlarını* arp refakatinde terennüm ederdi.

Midraş: 1) Metindeki anlamı: Küçük sinagog (medrese) 2) *Tevrat*'ı tefsir etmek veya yorumlamak için kullanılan başlıca yöntem.

Mikve: *Tevila* denilen paklama işlemi (ruhsal arınma) için özel olarak tahsis edilmiş, özel kurallara göre inşa edilmiş ritüelik havuz. Eskiden Anadolu'da Yahudilerin ikamet ettiği yörelerde, umumi hamamların özel bir bölümü Yahudilere tahsis edilerek *Mikve* olarak kullanılırdı. Bugün İstanbul'da Neve Şalom Sinagogu'nda ve Caddebostan Sinagogu yanında birer *Mikve* mevcuttur.

Mitzva: Dinî emir. *Tora*'da yapılması gerekenlere ilişkin 248, yapılması yasaklananlara ilişkin 365 olmak üzere toplam 613 emir vardır. "Hayır yapma" anlamında da kullanılır.

Moel: *Brit Mila*, *Moel* denilen ve bu işin eğitimini almış kişiler tarafından yapılır. Özel olarak tüm tıbbi yöntemlere ve dinî kaidelerin tekniğine vakıf olması gereken bu kişinin *rabinik* onayı da olmalıdır.

Pesah: Hamursuz veya Fısıh Bayramı. İbranilerin kölelik altında yaşamakta oldukları Mısır'dan Moşe Rabenu (Hazreti Musa) önderliğinde çıkışlarının ve özgürlüklerine kavuşmalarının anısına her yıl Musevi takvimine göre 15 *Nisan* (Miladi takvime göre yaklaşık Mart sonu - Nisan ortası) günü başlayıp sekiz gün süre ile kutlanır. Bu süre içinde Mısır'dan çıkanların hazırladıkları hamurun pişmesini beklemeye zamanları olmadığı için çöldeki yolculukları boyunca yedikleri mayasız yiyecekler anısına *Matsa* denilen bir tür özel mayasız ekmek yenir.

Purim: M.Ö. V. yüzyılda, Pers İmparatorluğu Musevilerinin, Başvezir Haman'ın kurduğu soykırım komplosundan Kraliçe Ester'in müdahalesi ile kurtulmalarının anısına her yıl Musevi takvimine göre 14 *Adar* (Miladi takvime göre yaklaşık Mart ayı) günü kutlanır. Ayrıca bazı cemaatler ve aileler özel bir tehlikeye kurtuluşlarını da yerel *Purim*lerle kutlarlar.

Rimon: (Çoğul: *Rimonim*) *Sefer Tora* rulolarının başına geçirilen,

uzun saplı ve tepeleri topuz şeklinde olan gümüş objeler. Çok kez küpe gibi sarkıntılı çancıkları olan *rimonim*'ler, *Sefer Tora*'lar sinagogda gezdirilirken neşeli sesler çıkarır.

Romaniot: Roma imparatorluğu coğrafyası Musevileri. Kudüs'te İkinci Tapınak'ın (*Bet Amikdaş*) 69 yılında Romalılar tarafından yıkılmasını takiben esir veya paralı asker olarak Ön Asya'ya (Anadolu) getirilen Yahudilerin kurduğu cemaat topluluklarına verilen ad.

Roş Aşana: Musevi takvimine göre *Tişri* (Miladi takvime göre yaklaşık Eylül ortası - Ekim başı) ayının birinci gününe isabet eden Yeni Yıl Bayramı (Yılbaşı). İbrani takvimi *Tişri* ayının ilk günü başlar ve *Ellul* ayının yirmi dokuzuncu günü sona erer.

Seder: 1) Düzen 2) *Peşah* (Hamursuz) Bayramı'nın ilk iki akşamı (İsrail'de yalnız ilk akşamı) kutlaması için kurulan ve kutlamaya özgü unsurları içeren ritüelik sofrası.

Sefarad: İspanya ve Portekiz çıkışlı Yahudilerin genel tanımı.

Sefer Tora: Musevilerin kutsal kitabı *Tevrat*'ın (*Tora*), dinî açıdan yenilebilir bir hayvanın derisinden hazırlanmış parşömen üzerine, özel olarak eğitilmiş kişiler (*sofer*) tarafından özel bir tüy kalem ve mürekkeple el yazması tomar (rulo) nüshaları.

Selihot: "Af dileme" anlamında olup, İbrani takviminin son ayı olan *Elul* (Miladi yaklaşık Eylül) ayı ve *Yamim Norayim* (Ulu Günler) süresince sabahın çok erken saatlerinden gün doğumuna kadar kadın erkek herkes tarafından okunan Af Dileme Duaları.

Seuda: Özel bir gün veya özel bir vesileyle dinî bir emrin yerine getirilmesi için sunulan bir kutlama yemeği.

Suka: İranice sözcük anlamı: Çardak. *Sukot* Bayramı süresince içinde masa kurulup yemek yenen, yeşil bitkiler, çiçekler ve meyvelerle süslenen çardak.

Sukot: "Çardaklar" anlamında olup İbrani takvimine göre *Tişri* (Miladi takvime göre yaklaşık Eylül ortası - Ekim başı) ayının on

beşinci gününe rastlar. İbranilerin yüzyıllar önce çölü geçerken çardaklarda yatıp kalkmalarının anısına kutlanır. Aynı zamanda Hasat Bayramı olarak da bilinir. En önemli simgeleri *suka* (çar-dak) ile değişik bitkilerden oluşan *Lulav* demetidir.

Şabat Agadol (ha-Gadol): *Pesah* Bayramı'ndan önceki Şabat günü.

Şabat: "İş bırakmak" fiilinden türemiştir. Musevi dinine göre, Tanrı'nın Evren'i yarattıktan sonra kutsadığı yedinci gün anısına kutsal dinlenme günü sayılan Cumartesi'nin adı. Musevi dininin en önemli günlerinden biri olup bayram günü addedilir.

Şammaş: Sinagog görevlisi, hademe.

Şavuot: İbranice sözcük anlamı: Haftalar. İbrani takvimine göre *Sivan* (Miladi takvime göre Haziran) ayının altı ve yedisinde kutlanan bayram. Tanrı'nın Hazreti Musa'ya On Emri verdiği gündür. Ayrıca Turfandalar Günü (*Hag Abikurim*) olarak da anılır.

Şema Duası: Her Yahudi'nin Tanrı'ya olan sarsılmaz inancını ve O'na olan sonsuz sevgisini yenilemek ve Tanrı'nın Tekliği'ni tekrarlamak için günde iki kez (sabah ve akşam) okuduğu dua.

Şiva: Yas tutan birinci derece akrabaların gömüden itibaren yedi günlük yas döneminde uyması gereken kısıtlama ve kurallar.

Şofar: *Roş Aşana* ve *Kipur* günü üflenen koç, keçi veya antilop boynuzundan yapılmış çalgı aleti.

Şohet: Dinen yenmesi caiz olan bir hayvanı Musevi dininin kurallarına uygun bir şekilde kesen yetkili.

Şomer: İbranice sözcük anlamı: Bekçi, koruyucu, denetçi, riayetkâr. Gıda maddelerini *Kaşerut* kurallarına göre denetleyen kişi.

Tallit (Talled): Musevi erkeklerin dua ederken elbise üzerine örttükleri dinî şal.

Talmud: İbranice sözlük anlamı: Öğrenim. Musevilikte, dinsel

hukuk ve içtihatlarla bunların gerekçelerini oluşturan öğreti.

Talmud Tora: *Tevrat* bilgisinin verildiği kurum.

Tefilin: Musevi bir erkeğin Tanrı'ya bağlılığını kanıtlayan bir tür işarettir. Deriden yapılmış ve yassı deri şeritlerle tutturulmuş iki kutucuktan ibaret olup içlerinde parşömen üzerine el yazması, *Tevrat*'tan dört ayrı bölümü içerir. Belirli dualarda biri alnın üstüne diğeri sol pazuya bağlanır.

Teilim: *Mezmurlar*. *Tanah*'ı oluşturan 3 bölümün (*Tora*, *Neviim*, *Ketuvim*) üçüncüsünün, Tanrı inancını, anlayışı ve sevgiyi işleyen 150 ilahiden oluşan ikinci kitabı.

Teva[h]: İbranice sözlük anlamı: Yükseltilmiş yer. Sinagogda, dua okuma kürsüsü. Aşkenaz ritüelinde *Bima* olarak anılır.

Tevila: Bedenin tamamen yıkanıp temizlenmesinden sonra, *Mikve* adı verilen ve bu iş için özel olarak tahsis edilmiş bir havuza girip, dinî usulüne uygun biçimde suya dalarak gerçekleştirilen bir paklama (ruhsal arınma) işlemidir. Toplumun kadınları için dinî bir zorunluluktur.

Tevrat (*Tora*): Musevi dininin ilk beş kitaplık bölümünü içeren temel metinler. Bkz. *Tora*.

Tik: İbranice sözlük anlamı: Çanta. Bazı toplumlarda, özellikle Güney-Doğu bölgemizde, Orta Doğu ve bazı Kuzey Afrika ülkelerinde ve İsrail'in bazı kesimlerinde yaşayan Musevi topluluklarında *Tora* Ruloları özel bir ahşap dikey kutu içinde saklanır ve kutu açılarak, ancak rulolar dışarı çıkarılmadan okunur. Kutunun adı *Tik*'tir.

Tikun Hasot: Sabah, henüz güneş doğmadan, *Tora* okunması.

Tişa be-Av: İbrani takvimine göre *Av* (Miladi takvime göre Ağustos) ayının dokuzuncu günü. Birinci Büyük Tapınak'ın (*Bet Amikdaş*) Babilliler (M.Ö. 586) ve İkinci Büyük Tapınak'ın Romalılar tarafından (M.S. 69) yıkıldığı gün yas günü olarak kabul edilir ve iki güneş batımı arasında oruç tutulur.

Tora: Sözcük anlamıyla öğreti demektir. *Tevrat*’ın, Tanrı tarafından Moşe Rabenu’ya (Musa Peygamber) yazdırılan ilk beş kitabı (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tensiye). Genel anlamda *Tevrat*’ın tamamı ve Yahudilik öğrenimi için de kullanılır.

Tsitsit: Dinî emirleri anımsamak için *Tallit*’in dört ucunda yer alan, sarmalama-düğümleme yöntemiyle Tanrı’nın Adını simgeleyen yün püsküller, saçaklar.

Tu Bişvat: İbrani takvimine göre *Şevat* (Miladi takvime göre yaklaşık Şubat) ayının on beşinci gününe ve tarımsal takvimin ilk gününe isabet eden Ağaç Dikme ve Meyve Bayramı.

Yeşiva: Din okulu, din akademisi.

KAYNAKÇA / SELECT BIBLIOGRAPHY

Yayınlanmış Eserler / Printed Sources

- Abadi, M[aurice] (Kurmay Yarbay) - *Türk Verdünü Gaziantep - Antep'in 4 Muhasarası*, Mürüvvet Matbaası, Gaziantep, 1959
- Alalu, Suzan, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak - *Yahudilikte Kavram ve Değerler, Dinsel Bayramlar, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gereçler*, Gözlem Gazetecilik Basın Yay. AŞ., İstanbul, 1996
- Alok, Ersin, Mili Mitrani - *Anatolian Synagogues*, Alok Productions, İstanbul, 1992
- Antebi, Hefer, Dr. Elio - *The Anteby Family and its Descendants- Genealogical Research Combining Farhi Traditions and Historical Records*, Conference on Syrian Jewry, Bar-Ilan University, 08.05 2007
- Barlas, Emre (yay. haz.) - *Dr. Mecit Barlas'ın Anıları*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2010
- Barokas, Yakup - *Türkiye'de Yahudi Toplulukları*, Tel Aviv, 1967
- Canbakal, Hülya - *Society and Politics in an Ottoman Town: Ayntab in the 17th Century*, Brill NV, Leiden, 2007
- Cohen-Tawil, Abraham - *Yahadut Halab bir'e ha-dorot: al ha-historiah ha-hebratit-tarbutit shel yahadut Halab (Aram Soba)*, (Aleppo Jewry Through the Ages: on the Socio-Cultural History of Aleppo Jewry), Tel Aviv, 1993

- Cuinet, Vital - *La Turquie d'Asie, Les Provinces Arabes Alep, Mossoul, Bagdad, Bassorah*, İsis Yayınları, İstanbul
- Çolakoğlu, Şinasi - *Kilis: Direniş, Kurtuluş ve Sonrası*, Ankara, 1991
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan - *Miladi 16. Hicri X. Asırda Antep*, Gaziantep Halkevi Yayını, No.17, CHP Basımevi, Gaziantep, 1926
- Erdal, Tuğçe Işıkhani - *Hikâye ve Efsaneleriyle Gaziantep Semtleri*, IQ Kültür Sanat Yayınları, No.399, İstanbul, 2010
- Eroğlu, Cengiz, Murat Babuçoğlu, Mehmet Köçer - *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strateji Enstitüsü, TIKV, Ankara, 2007
- Eryılmaz, Prof. Dr. Bilal - *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayını, İstanbul, 1996
- Galante, Abraham - *Appendice à l'Histoire des Juifs d'Anatolie*, İstanbul, 1948
- Galante, Abraham - *Histoire des Juifs de Turquie*, c.4, İsis Yayınevi, İstanbul, 1986
- Göğüş, M. Oğuz - *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleri ile Gaziantep*, Cihan Ofset
- Özpalabıyıklar, Selahattin (yay. haz.) - *Gaziantep Dört Yanı Dağlar, Bağlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007
- Pococke, Richard - *A Description of the East and Some Other Countries*, Vol. II, Part I, Bowyer, Société de Géographie de Lyon, London, 1745
- Sutton, Rabbi David - (yay. haz.) - *Aleppo - City of Scholars*, Mesorah Publications (Artscroll), Brooklyn, New York, Mart 2005, Mayıs 2006, Haham David Laniado'nun *LiKedoshim Asher Ba'Aretz* eserine istinaden
- Şıvgın, Hale - *19. Yüzyılda Gaziantep*, Gaziantep Büyük Şehir Belediyesi Yayını, Ankara, 1997
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı - *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih

Kurumu, C.2, s.284

Yücel, Ali - *Gaziantep Suburcu Caddesi Tarihi*, Gaziantep
Üniversite Vakfı Yayını, No.15, Gaziantep, 2004

Yayınlanmamış Tezler ve Araştırmalar / Unpublished Theses and Research Work

Türkoğlu, İnci - *Antik Çağ'dan Günümüze Türkiye'de Sinagog
Mimarisi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat
Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2001 (yayınlanmamış Yüksek
Lisans Tezi)

İmzalı Makaleler / Signed Articles

Akpolat, Yard Doç. Mustafa S - *"Gaziantep Sinagogu"*, www.
akmb.gov.tr/turkce/books/osmanli/m.akpolat.htm

Antebi Hefer, Dr. Eliaz - *"The Antebi Family History and Heritage"*,
www.farhi.org/Documents/The%20Antebi%20Family%20
Heritage.htm.

Atauz, Sevil - *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gaziantep'te Gündelik
Yaşamın Dönüşümü: Bir Sözlü Tarih Çalışması, Türkiye
Cumhuriyetinin 75. Yılında Toplu Bakış"*, C.II, Ed. Zeynep Rona,
Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1999

Barlas, Dr. Uğural - *Yöre Dergisi Mehmet Sağlam Özel Sayısı*,
Gaziantep, 2007

Bildirici, Yaşar - *"Gaziantep Sinagogu Yeniden"*, (Asım Güzelbey
ile şehrin tarihine anılarla gezi), *Şalom*, 14 Mart 2012

Büyükbulafya, Ester - *"Yenilenen Şişli Talmud Tora Sinagogu
açıldı"*, *Şalom*, 28 Eylül 2011

Demir, Hasan - *"Müftü ile Yahudi"*, *İlk Haber Gazetesi*

Demirpençe, Zühal - *"Kaderine terk edilen sinagog"*, *Sabah
(Gaziantep) Gazetesi*, 22 Şubat 1991

Ersoy, Reha - *"Gaziantep'te Basın Yayın Tarihi"*, *Gaziantep Dört*

- Yanı Dağlar, Bağlar, YKY, İstanbul, 2007
- Gedizoğlu, Levent - "Mardin yolunda iki durak", *İkibine Doğru*, 27 Kasım 1988, s.59
- Güney, Yılmaz - "Museviler geri gelecek", *Gaziantep Telgraf*, 26 Mayıs 2010
- Güngör, Erol - "1950'li yıllarda Gaziantep'te İkinci Sazi", *Gaziantep 27 Gazetesi*, 21 Mayıs 2007
- Kordovi, İzak de - "La Komunidad Judia de Gaziantep", *Şalom*, 22 Ocak 1964
- Kordovi, İzak de - "La Komunidad Judia de Gaziantep, Şabat a la Kehila de Antep", *Şalom*, 29 Ocak 1964
- Kordovi, İzak de - "La Komunidad Judia de Gaziantep i la manseves judia", *Şalom*, 12 Şubat 1964
- Özen, Yaşar - "Nostalji", *Yöre Dergisi*, Gaziantep
- Raymond, André - "Les Chrétiens d'Alep dans la fabrication et le commerce des tissus aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Rives méditerranéennes*, 29/2008, URL: <http://rives.revues.org>
- Tansü, Yunus Emre - "Suburcu Caddesi-1", *Türkav Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı Gaziantep Şubesi*, <http://turkavgaziantep.org/makaledetay.php?makaleid=106>
- Toprak, Ramazan - "Yahudi Mezarlığını kim talan etti?" *Gaziantep Metropol Gazetesi*, 20 Mart 2000
- Tuval, Shaul - "The Jewish Communities in Turkey Today", (İbranice), *Peamim*, S.72, s.114-139, 1982, basılmamış 1977 yılı seyahat notları [İngilizceye çeviren: Sally Jacoby]
- Türkoglu, İnci, Nalbant, Kemal - "Gaziantep Sinagogu, Tarihçe, Koruma, Yeniden İşlevlendirme" *Arredemento Dergisi*, Mart 2002
- Yannier, Ester - "Gaziantep'te unutulmuş Yahudi mirası", (Özkul Arkadaş'la bir söyleşi), *Şalom*, 1 Şubat 2012

Ansiklopedi Maddeleri / Encyclopedia Articles

Ashtor, Eliyahu - Syria, *Encyclopedia Judaica*, C.15 s.643

Cohen, Hayim J. - Alepppo, *Encyclopedia Judaica*, C.2, s.562

İmzasız Gazete ve Dergi Yazıları, Haberler / Unsigned Articles and News

“Havra temizlendi, sıra restorasyonda”, *Sabah (Gaziantep Gazetesi)*, 25 Nisan 2000

“Gaziantep Sinagogu’nun kapısı hurdacıya satıldı”, *Şalom*, 19 Ekim 2005

“Önemli olan ahlak ...”, Sanayici M. Ali Ay ile röportaj, *Ekspres Gazetesi (Gaziantep)*, 5 Mayıs 2009

“Teröre yenik düşmeyeceğiz”, *Şalom*, 19 Kasım 2003

Ansiklopedi ve Genel Referans Kaynakları / Encyclopedias and Reference Sources

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinevvel 1927
Umumi Nüfus Tahriri, Neşriyat No.7, Hüsnütabiat Matbaası-
İstanbul, Ankara, 1929

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 20 İlkteşrin 1935
Genel Nüfus Sayımı, Yayın No.75, Cilt 60, Mehmet İhsan
Basımevi, Ankara, 1937

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955
Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 412, İstanbul, 1961

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 24 Ekim 1965 Genel
Nüfus Sayımı, Yayın No. 568, Devlet İstatistik Enstitüsü
Matbaası, Ankara, 1969

Annuaire Oriental 1921: commerce, industrie, administration, magistrature, Yayınlayan Alfred Rizzo, Constantinople, 1921

Düstur, Tertip 3, C.15

Düstur, Tertip 3, C.16

Encyclopedia Judaica, C.2

The Free Encyclopedia [Internet]

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, C.4

Wikipedia [Internet]

**Kişilerle Görüşmeler ve İletiler (soyadı sırasına göre) /
Interviews and Messages (by surname alphabetic order)**

Ebhun Arkadaş, 16 Haziran 2006 tarihli görüşme

Özkul Arkadaş, 23 Ekim 2007 tarihli görüşme

Yom Tov Assis, 6 Eylül 2010 tarihli e-posta iletisi

Hıdır Bildirici, 8 Haziran 2006 tarihli görüşme

Morris Bildirici, Henry Abadi ile görüşmesinin (New York) video
kaydı

Yakup Bilmen, 19 Nisan 2006 ve sonrası değişik tarihlerde
muhtelif görüşmeler

Adel Arkadaş Cohen, 24 Aralık 2008 tarihli görüşme (Bat Yam)
ve değişik tarihli iletiler

Mehmet Çeliker, 16 Ocak 2008 tarihli görüşme

Reşit Göğüş, 3 Temmuz 2007 tarihli görüşme

Yusuf Kohen, 7 Şubat 2012 tarihli görüşme

Zaliha Kohen, 23 Ekim 2007 tarihli görüşme

Yusef Levi, 25 Temmuz 2010 tarihli ileti

İbrahim Avram Nahmat, 24 Aralık 2008 tarihli görüşme (Bat
Yam)

Rachel Arkadaş Nahmat, 24 Aralık 2008 tarihli görüşme (Bat Yam)

Murat Nihmet, 28 Aralık 2005 ve sonrası değişik tarihlerde

muhtelif görüşmeler

Yakup Abut Özsezikli, 30 Kasım 2006 tarihli görüşme

Adel Abut Tavaşi, 30 Kasım 2006 tarihli görüşme

Leyla Tavaşi, 5 Kasım 2007 tarihli görüşme

Moşe Tavaşi, 30 Kasım 2006 tarihli görüşme

Adil Turnalar, Şalom gazetesine yolladığı 3 Mayıs 2001 tarihli e-posta iletisi

Gazete ve Dergiler / Newspapers and Periodicals

Arredemento Dergisi

Gaziantep 27 Gazetesi

Gaziantep Ekspres Gazetesi

Gaziantep Metropol Gazetesi

Gaziantep Sabah Gazetesi

Gaziantep Telgraf Gazetesi

İkibine Doğru Dergisi

İlk Haber Gazetesi

Rives Méditerranéennes

Şalom Gazetesi

Yöre Dergisi, Gaziantep

İnternet / Internet

<http://rives.revues.org/1313>

<http://turkavgaziantep.org/makaledetay.php?makaleid=106>

tr.wikipedia.org/wiki/Gevişgetirenler

wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=80569

www.akmb.gov.tr/turkce/books/osmanlim.akpolat.htm
www.devletonline.com/turkiye/gaziantep
www.facebook.com – ‘SY Jews of Anteb’ grubu
www.farhi.org/Documents/The%20Antebi%20Family%20Heritage.htm.
www.gazeteekspres.com/roportaj.php?id=8
www.gaziantep.com.tr/yerel-bilgiler/antep-adinin-kaynagi
www.gaziantep.com.tr/yerel/anteptarihi
www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep.php?page_id=42 (İslam öncesi tarih)
www.gaziantep.gov.tr/tarih/evliya-celebinin-goezueyle
[www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in Gazilik Kanunu](http://www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in_Gazilik_Kanunu).
www.gaziantep.gov.tr/index.php?change=&page_id=40
www.gaziantep.gov.tr/index.php?change=&page_id=41
www.gaziantephaberler.com
www.ihaleciler.com/gaziantep-sinagogu-2011-2012-yillari-restorasyonu-212040-sonuclar.htm
www.sahinbey.gov.tr/orta/sahinbey_kimdir.asp

EK A

GAZİANTEP YAHUDİ MUTFAĞI'NDAN ÖRNEKLER

Emek ve özen isteyen Antep Yahudi mutfağı kendine has olmakla beraber, özellikle kentin çok yakın ulaşım mesafesinde olduğu ve uzun yıllar bir kazası statüsünde bulunduğu Halep'teki Yahudilerin yemek geleneklerinden de etkilenmiştir. Diğer taraftan, kısmen de olsa, yerel Osmanlı tatlarından alıntılar da sezinlenir.

Ayrıca, tarhun, dolmalık tüylü acur, turşuluk acur, acı dolmalık biber, kırmızı büyük turp, keme (bir tür mantar), fıstık gibi yerel bazı bitkiler Antep mutfağında sıkça kullanılır.

Kaşerut kurallarından ötürü yemekler *zafor* [etli] ve *laban* [sütlü] olarak sınıflandırılır. Bunlar, aynı zamanda pişirilmediği gibi aynı sofrada da servis edilmezdi.

Antep yemek çeşitlerinin zenginliğinden dolayı bu özet bölümde ancak bazılarını belirtmekle yetineceğiz.

MEZELER - MEZEVET

Antep Yahudi mutfağı, özellikle Cuma geceleri sofrayı süsleyen zengin bir meze çeşidine sahiptir.

Kuru Patlıcan Piyazı, Mas Piyazı, Yeşil Zeytin Piyazı, Yumurta Piyazı, Kuru Börülce Piyazı, Nohut Piyazı, Kuru Fasulye Piyazı, Patates Piyazı gibi klasiklerin yanı sıra Antep'e özgü mezeler de çoğunluktadır.

- **Söyülme:** Sebzeli patlıcan salatası.
- **Muhammara:** Biber pekmezi (salçası) ile karıştırılmış ceviz içi, yağ ve nar ekşisinden oluşan bu tipik meze, Cuma akşamı ve Cumartesi Sabahı sofralarını süslerdi.
- **Antep Salatası:** Kaşıkla yenen sulu bir salata türü.
- **Pirpirim Salatası:** Semizotu salatası.
- **Keme Salatası:** Mantar salatası.
- **Bencen Mele:** Patlıcan kızartması.
- **Cecem Taccan:** Kızartılmış soğuk söğüş tavuk.

BÖREK

- **Senmusek:** Peynirli börek. Kıymalı da yapılırdı. (Özellikle *Şabat* yemeği.)

ÇORBALAR

- **Malhuta:** Kırmızı mercimek ve bulgurla yapılır. Üstüne yağda kavrulmuş soğan, nane ve biberle servis edilir.
- **Alaca:** Ağırılık kırmızı mercimek ve bulgurdadır. Ayrıca evde bulunan değişik baklagiller ve kuru tarhunla da hazırlanır. Üstüne yağda kavrulmuş soğanla servis edilir.
- **Sırbeli Çorbası:** Kırmızı mercimek, bulgur ve özellikle semizotu (pirpirim) ile pişirilir. Yağda kavrulmuş soğan da konur.
- **Kişik Çorbası:** Özel tarhana ve yoğurtla pişirilir.
- **Maş Çorbası:** Mas - pirinçle pişirilir. Üzerine yağda kızartılmış sarımsak, kuru nane, pul biberle servis edilir.
- **Mercimek Çorbası:** Kırmızı mercimek - pirinçle pişirilir. Üzerine kızartılmış sarımsak, kuru nane ve pul biberle servis edilir.
- **Lebeniye:** Pirinç ve yoğurtla pişirilir.
- Ayrıca, **Sebika – Metehelme – İsmanitbileba** vs.'yi de unutmamak gerekir.

TENCERE YEMEKLERİ

- **Beyet Kuzu Dolması:** Kuzunun kaburga kısmı ayrılarak içine pirinç, tane karabiber, çamfıstığı doldurulur ve dikilir. Etrafına, arzuya göre, kızartılmış patates, kızartılmış patlıcan, keme, nohut, kuru kayısı, ayva, ekşi elma vs.'den biri konarak beraber pişirilir. Aynı yemek kuzu yerine bütün tavuk ile de yapılabilir.
- **Siliye:** Pazı, kereviz yaprağı, soğan ve et birlikte pişirilir; sonra bir tepsiye konup üzerine yumurta ilave edilerek tekrar fırında pişirilir.
- **Tava:** Yeşil erik, taze sarımsak dişleri, et, biber, domates ve yağla tencerede pişirilir.
- Bu grupta ayrıca, etli bamya, etli kuru börülce, etli patates tava, etli taze fasulye, etli nohut, kuru fasulye ve zeytinyağlı pazı da zikredilebilir.
- **Hamit:** Etli, sulu, ekşili ve sebzele bir yemektir.
- **Selve:** Patlıcan dilimlerine sarılmış baharatsız parça tavuk.
- **Zehre ve Lifit Mele:** Karnabahar ve beyaz şalgam kızartması (Cuma öğlenleri).

PİLAVLAR

Sayısız çeşitleri olup, bulgur veya pirinç ve mercimekle yapılan **Micedere**, bulgur ve nohutla hazırlanan **Burgol Bislevat**, yanında **Halup** ile servis edilen baklalı pilav **Fuliye Bicura**, kuru börülceli **Lubyeli** pilav, **Firik Pilavı** ve **Özbek Pilavı** en ünlüleridir.

DOLMALAR – MİHŞİ

Etli pirinçli kabak, etli pirinçli pazı sarması, etli pirinçli acur, etli bulgurlu yaprak sarması, etli pirinçli patlıcan, pilavlı etsiz yaprak sarması, dolma deyince akla ilk gelenlerdir.

- **İsfiha:** Etli pirinçli olup önce yağda kızartılmış sonra pişirilmiş patlıcan veya biber dolmasıdır.
- **Mihsim Şekel:** Karışık, etli bulgurlu patlıcan, biber ve domates dolması yemeğidir.
- **Mihsilaben:** Pirinç, çamfıstığı ve kuşüzümü ile doldurulan patlıcan, kabak ve biberler pişirilir. Sonra sarımsaklı yoğurtla servis edilir.

KÖFTELER - KIBBE

- **Kıbbe Namusiye:** Kızartılmış içli köfte. Cuma gecelerinin olmasa olmaz yemeği.
- **Kıbbe Arab:** İçli köfte yemeği. Kış kabağı, kereviz, havuç, diş sarımsak, kuru nane hep birlikte kaynatılır.
- **Kıbbe Lahme:** Çiğ köfte.
- **Kıbbe Ades:** Mercimekli köfte.
- **Kıbbe Şebne:** Yağlı köfte.
- **Kıbbe İç:** Kısır.
- **Kıbbe Hamda:** Ekşili etle doldurulmuş pirinç köftesi yemeği.
- **Ecce (İcce):** Çok çeşitli yapılıır. En ünlüsü kıymalı olandır. Kıyma et, yumurta ve un karması bir tür köfte kızartmasıdır. Genelde Cuma öğle sofrasının başyemeğiydi.

TATLILAR

- **İğreyba (Greybe):** İrmik tereyağı ve şekerle yapılan kurabiye
- **Mamul:** Yağlı hamurla açılan köftelerin içine ceviz, tarçın, şeker doldurularak fırına verilir. Üzerine pudra şekeri serpilerek servis edilir. *Purim* Bayramının geleneksel tatlısı.
- **İknefe:** Kadayıf (künefe).
- **Kake:** Yağlı hamurla çeşitli şekillerde yapılarak fırında pişirilen kuru pasta çeşidi.
- **Nemuniye:** İrmik helvası.
- **Riz Halib:** Sütlaç. Pirinç şeker ve sütle (haleb) yapılır. *Şavuot* Bayramının geleneksel tatlısı.
- **Riz Asel:** Zerde, pirinç ve balla (asel) yapılır.
- **İsrab-il Loz:** Bayramlarda ve düğünlerde sunulan badem şurubu.

EK B

SOYAĞACI / FAMILY TREE

KOHEN BİLDİRİCİ Ailesi / Family

Gabriel Kohen Bildirici - Sümbül Kohen (oğlu / son)

ŞUA YEŞUA KOHEN BİLDİRİCİ

Rafael Şaşo - Kiraz Franko (kızı / daughter) **LEYLA ŞAŞO BİLO**

ŞUA YEŞUA KOHEN BİLDİRİCİ - LEYLA ŞAŞO BİLO

1- Sümbül Kohen Bildirici - Abut Hayat

A- Nazlı Hayat - Sami Erbeş

a1- Çetin Erbeş - Selin Manisa

a2- Roysi Erbeş - Wolfi Mizrachi

2- Kiraz Kohen Bildirici - Ezra Antebi

A- Eli Antebi - Beki Sayah

a1- Ezra Antebi - Tami ***

a2- Efrat Antebi - Moran Artenshtein

B- Yeshua Antebi - Rina Kohen

b1- Ezra Antebi

b2- Sharon Antebi

b3- Yafit Antebi

b4- Sheri Antebi

C- Edmon Antebi - Elvin Shweke

c1- Şlomo Antebi

- c2- Grace Antebi - Joe Tawil
- c3- David Antebi - Tina Sleman Şevi
- c4- Joe Antebi - Jassi Lekach
- D- Viktor Antebi - Nadya Naftali
 - d1- Ezra Antebi - Tami Blecher
 - d2- Grace Antebi - Ezra Hazzan
- E- Tuna Antebi - Rahmo Naftali
 - e1- Jak Naftali
 - e2- Grace Naftali
 - e3- Doli Naftali
 - e4- Orli Naftali - Albert Azrakp
- F- (Dr) Moşe Antebi - Norma ***
 - f1- Ezra Antebi
 - f2- David Antebi
 - f3- Sam Antebi
 - f4- Elliot Antebi
 - f5- Daniel Antebi
- G- Albert Antebi - Şeli Deutch
 - g1- Ezra Antebi
 - g2- Phillip Antebi
 - g3- Rueben Antebi
 - g4- Elliot Antebi
 - g5- Joseph Antebi
- H- Leyla Antebi
- 3- Cabra Gabriel Kohen Bildirici - Nina Sara Srour**
 - A- Şua Çarli Kohen Bildirici - Miriam Fallah
 - a1- Sara Nina Kohen Bildirici
 - a2- Gabriel Kohen Bildiriici
 - a3- Shirel Kohen Bildirici
 - a4- İsrail Kohen Bildirici
 - B-Yusuf Kohen Bildirici - Sofia Levi
 - b1- Nina Kohen Bildirici
 - b2- Caroline Kohen Bildirici
 - b3- Gabriel Kohen Bildirici
 - b4- Ester Kohen Bildirici

- b5- Daniel Kohen Bildirici
- C- Moris Musa Bildirici - Mandi Franko
- D- David Kohen Bildirici - Sandra Beteş
 - d1- Gabriel Kohen Bildirici
 - d2- Nina Kohen Bildirici
 - d3- Denise Kohen Bildirici
 - d4- Ester Kohen Bildirici
 - d5- Yosef Kohen Bildirici
- E- Nesim Nino Kohen Bildirici - Sofia Abadi
 - e1- Lea Fani Kohen Bildirici
 - e2- Evelyn Kohen Bildirici
 - e3- Nina Kohen Bildirici
 - e4- Yael Kohen Bildirici
 - e5- Gabriel Kohen Bildirici
- 4- Reful Rafael Kohen Bildirici - Polin Karye**
 - A- Salvo Kohen Bildirici - Claudia Chalom
 - a1- Pauline Kohen Bildirici - Moey Shabot
 - a2- Rafael Kohen Bildirici
 - a3- Haymi Kohen Bildirici
 - a4- Lottie Kohen Bildirici
 - B- Moşe Kohen Bildirici - Rena Franko
 - b1- Raif Kohen Bildirici
 - b2- Louie Kohen Bildirici
 - b3- Pauline Kohen Bildirici
 - C- Murat Kohen Bildirici - Luna Nahmias
 - c1- Pia Kohen Bildirici
 - c2- Rafael Kohen Bildirici
- 5- Hıdır Eliyahu Kohen Bildirici - Linda Saad**
 - A- Yaşar Çarlı Kohen Bildirici - Leyla Saltiel
 - a1- Lin Kohen Bildirici - İlker Franko
 - a2- Nensi Kohen Bildirici - Livio Yuhay
 - B- Musa Kohen Bildirici - Rozet Yanni
 - b1- Eli Kohen Bildirici
 - b2- Cefi Kohen Bildirici
 - b3- Maykıl Kohen Bildirici

C- Leyla Kohen Bildirici - Simon Nahmias

c1- İlker Nahmias

c2- Roslin Nahmias

c3- Lia Nahmias

6- Sara Kohen Bildirici - Yakup Franko Bilmen

(bkz./see Franko Bilmen Ailesi / Family, No: 3-)

7- Yakup Kohen Bildirici - Rahel Ben Levi

A- Yeşua Kohen Bildirici - Samar Hazbani

a1- Rahel Kohen Bildirici

a2- Frida Kohen Bildirici

a3- Yakob Kohen Bildirici

a4- Sami Kohen Bildirici

FRANKO BİLMEN Ailesi / Family

Abraham Franko - Sara Sariye Franko (oğlu / son)

ABRAHAM HAYİM FRANKO

ABRAHAM HAYİM FRANKO - (ilk eşi / first wife) SARA FRANKO

1 - Nazlı Mazal Franko - Yaakov Yakup Levi Arkadaş

(bkz./see Levi Arkadaş Ailesi/Family, No: 2-)

ABRAHAM HAYİM FRANKO - (ikinci eşi / second wife) ROSA FARAC

1- Zeki Yitshak Franko Bilmen - Ester Fani

A- Rozi Franko Bilmen - İbrahim Eli Aliç

a1- Avram Aliç - İlanit Bardavit

a2- Yitshak Aliç - İris Keren

a3- Şeli Aliç - Gabi Faridian

B- Avram Albert Franko Bilmen - Rahel Sevah

C- Eliezer Franko Bilmen - Elvira Banas

c1- Zeki Franko Bilmen - Rinat Barazi

c2- Davit Franko Bilmen - Liat Falag

c3- Meytal Franko Bilmen

D- Şemuel Sami Franko Bilmen - Deni Özkohen

d1- Eti Franko Bilmen - Aşer Dahan

d2- Viki Franko Bilmen - Nisim Sakuri

d3- Yitshak Franko Bilmen

E- Nesim Nino Franko Bilmen - Pnina Zoarets

e1- Eli Franko Bilmen - Rini Davino

e2- Yitshak Franko Bilmen - İdit Nahmias

e3- Tomer Franko Bilmen - Ofra Siri

e4- Fani Franko Bilmen - Adir Kohav

F- Aron Franko Bilmen - Eti Ariel

f1- Yitshak Franko Bilmen

- f2- Avi Franko Bilmen - Shulamit Azulay
- f3- Fani Franko Bilmen
- G- Mordohay Moti Franko Bilmen - Yafa Rohan
 - g1- Fani Franko Bilmen
 - g2- Rotem Franko Bilmen
 - g3- Liel Franko Bilmen
- 2- Şua Yeşua Franko Bilmen - Margo Tavaşi**
 - A- Hayim Franko Bilmen
 - a1- Avi Şua Franko Bilmen
 - a2- Ceki Franko Bilmen
 - B- Rozi Franko Bilmen - Mordo Hekim
 - b1- Rubi Hekim
 - b2- Şua Hekim - Gila Zakuto
 - C- Moşe Franko Bilmen - Zelda Gümüştas
 - c1- Şua Franko Bilmen - Jale Kazez
 - c2- Loni Franko Bilmen - Temi Kebudi
 - D- Abut Franko Bilmen - Beril İbrahimzade
- 3- Yakup Franko Bilmen - Sara Kohen Bildirici**
 - A- Hayim Franko Bilmen - Janet Manisa
 - a1- Yakup Ceki Franko Bilmen - Betül Benarditi
 - a2- İsak Franko Bilmen - Erin Baruh
 - B- Rozi Franko Bilmen - İsak Baruh
 - b1- Lemi Baruh - Selin Sönmez
 - b2- Karen Baruh - Selim Levi
 - C- Yeşua Şuni Franko Bilmen - Janet Manisa
 - c1- Serra Franko Bilmen - Alper Romano
 - D- Sami Şemuel Franko Bilmen - Sandra Bensason
 - d1- Sidni Franko Bilmen
 - d2- Serena Franko Bilmen
- 4- Rahel Franko Bilmen - Yakup Naftali**
 - A- Mazal Naftali - Yosef Alma
 - a1- Noam Alma - Sulamit Baruch
 - a2- Yakup Kobi Alma - Tali Eliyahu
 - a3- Hen Alma - Oved Cohen
 - a4- Şeli Alma - Shai Bilenski
 - B- Rozi Naftali - Emanuel Akabian
 - b1- Yitshak Akabian - Batel

- b2- Yakup Kobi Akabian
- b3- Rahel Heli Akabian - Alon Ron
- C- Adina Naftali - Yaakob Kobi Misaan
 - c1- Yitshak Misaan - Yael
 - c2- Yaniv Misaan - Mali
- D- Yitshak Naftali - Ofra Shalom
 - d1- Rahel Heli Naftali
 - d2- Yaakob Yaki Naftali
 - d3- Linoy Naftali
- 5- Leyla Franko Bilmen - Zeki Tavaşi**
 - a- Şule Tavaşi - Mando Siloni
 - a1- Eda Siloni - Amir Sayer
 - a2- Leyla Siloni - Alper Kohen
 - B- Rozi Tavaşi - (Dt) Ebhun Levi Arkadaş
 - b1- Sendi Levi Arkadaş - Metin Yeroham
 - b2- Leyla Levi Arkadaş - Jozi Rafael
 - C- Moşe Tavaşi - Lizet Elnekave
 - c1- İzzet Tavaşi
 - c2- Larisa Tavaşi
 - D- Hayim Tavaşi - Rejin Beraha
 - d1- Lara Tavaşi
 - d2- Dafna Tavaşi
 - d3- Etel Tavaşi
- 6- Viktorya Franko Bilmen - Yakup Tavaşi**
 - A- Sofi Tavaşi - David Baruh
 - a1- Meyzi Baruh - Sami Venturero
 - a2- Vanessa Baruh
 - B- Rozi Tavaşi
 - b1- Emir Entetik
 - b2- Liana Entetik
 - C- Harun Tavaşi - Şirley Sisa
 - c1- Jef Tavaşi
 - c2- Daniela Tavaşi

NEHMAD Ailesi / Family

Ezra Nehmad - Sara Duşı (oğlu / son) **MENAHM NEHMAD**

Yakop Saade - Simha (kızı / daughter) **ESTER SAADE**

MENAHM NEHMAD - ESTER SAADE

1. Sara Nehmad - Rahamim Kohen

A- Rahel Kohen - Beni Lariyah

a1- Eyali Lariyah - Bella

a2- Osil Lariyah

a3- Adil Lariyah

a4- Nior Lariyah

B- Eli Kohen - Evlin Kohen

b1- Rami Kohen

b2- Sarit Kohen - Yanit Elhomo

C- Ester Kohen - Hayim Levi

c1- Moran Levi - Dulu ***

c2- Avişay Levi

c3- Şiral Levi

D- İlana Kohen - Hayim Azulay

d1- Şaron Azulay

d2- Natali Azulay - Slomi Bitan

2. Ezra Nehmad - Ester Saade Benzeç

A. Menahem Nehmad - Rahel Eskinazi

a1- Uzi Nehmad - Linay Şira

a2- Şilomi Nehmad - Adi Noar

a3- Şay Nehmad

B- Mazal Nehmad - Eli Şirem

b1- Şilomi Şirem - Esti Sabon

- b2- Rinat Şirem - Gali Şaft
- b3- Uzi Şirem - Moran Benzeç
- C- Yosi Nehmad - Malka Saban
 - c1- Uzi Nehmad
 - c2- Rafi Nehmad
- D- Sara Nehmad - Moti Saban
 - d1- Avnir Saban
 - d2- Esti Saban
 - d3- Oz Saban
- 3- Rahamim Nehmad - Sara Kohen**
 - A- Osnat Nehmad - Dani Baknil
 - B- Moni Nehmad
 - C- Mital Nehmad
- 4- Simha Nehmad - Haron Duşı**
 - A- Ziva Duşı - Viktor Atiyas
 - a1- Amit Atiyas - Moran
 - a2- Elinar Atiyas
 - a3- Oren Atiyas
 - a4- Hadit Atiyas
 - B- Ezra Duşı - Anat David
 - b1- Sivan Duşı
 - b2- Daniel Duşı
 - b3- Doril Duşı
 - C- Eti Duşı - Gadi Kopler
 - c1- Karen Kopler - Moris Fredman
- 5- Habib Nehmad - Floret Kohen Lort**
 - A- Eti Nehmad - Yosi Atiyas
 - a1- Rior Atiyas
 - a2- Tal Atiyas
 - a3- Noav Atiyas
 - a4- Maya Atiyas
 - B- Zelda Nehmad - Yaniv Tevsarbag
 - b1- Lihi Tevsarbag
 - b2- Yonatan Tevsarbag
 - b3- Eliyav Tevsarbag

- C- Moni Nehmad - Clorit
- c1- Noam Moşe Nehmad
- c2- Harel Nehmad
- c3- Nirit Nehmad

6- Mordehay Nehmad - Sara Kohen

- A- Naim Nehmad
- B- Semih Nehmad

7- Yeşua Nehmad - Hanna Kohen Özsezikli

- A- Moni Nehmad - Şirli
- a1- Adil Nehmad
- a2- Mor Nehmad
- B- Eti Nehmad - Eyal ***
- b1- Atat ***
- b2- Holanli ***
- b3- İmri ***

- C- Megi Nehmad

8- Ebbune Nehmad

9- Avram Nehmad - Rahel Levi Arkadaş

- A- Esti Nehmad
- B- Meytal Nehmad
- C- Menahem Nehmad
- D- Liron Nehmad - Eliezer Gomel
- d1- Yael Gomel
- d2- Rahel Gomel

LEVİ ARKADAŞ Ailesi / Family

**YOSEF (YUSUF) LEVİ ARKADAŞ (HAHAM) -
SÜNBÜL KOHEN**

1- Yitshak Levi Arkadaş - Leyla Gisioglu

A- Sünbül Levi Arkadaş - Ebhun Israel

a1- Avram Israel - Mazal

a2- Itshak Israel - Miryam

a3- Yaakov Israel

a4- Mazal Israel - Moşe Gabay

a5- Leyla Israel

a6- Yosef Israel - Sara

B- Altune Margalit Levi Arkadaş - Simoon Dror

b1- Meir Dror

b2- Rozi Dror - Avi

b3- İtshak Dror - Hagit

b4- Yosef Dror - Sigal

b5- Leyla Dror - Yaron

C- Gerez Levi Arkadaş - Itshak Cohen

c1- Tamar Cohen - Eli Bezalel

c2- Leyla Cohen

c3- Moşe Cohen

D- Selma Levi Arkadaş - Meir Dangor

d1- Yeheskel Dangor - Eda

d2- Leyla Dangor - Meyir

d3- Itshak Dangor - Adel

d4- Yosef Dangor - Galit

d5- Sara Dangor - Rami

d6- Dorit Dangor - Yaron Yaakobi

d7- Eliyahu Dangor - Sıra

2- Hayim Yaakov Levi Arkadaş - Nazlı Mazal Franko Bilmen

A- Sümbül Şule Levi Arkadaş - Eli Asis

a1- Sara Asis - Eytan Sef

a2- Yitshak Asis - Siona Franko

a3- Yaakov Asis - Rahel Sabtay

a4- Avi Asis - Kalanit Amiga

B- Sara Levi Arkadaş - Yeşua Fıstıkçı

b1-Malka Fıstıkçı - David Maya

b2- Mazal Fıstıkçı - Samuel Kalimi

b3- Dalya Fıstıkçı - Gad Ohayon

b4- Nesim Fıstıkçı - Kami Levi

b5- Yaakov Fıstıkçı - Havi Levi

b6- Medi Fıstıkçı

b7- Yosef Fıstıkçı - Marsel Azo

C- Adel Levi Arkadaş - Yosef Cohen

c1- Batia Cohen - Todd Green

c2- Rafael Rafi Cohen - Naama Dagan

c3- Yaakov Kobi Cohen - Osnat Nahson

D- Rozi Levi Arkadaş - David Özböfil

d1- Sarit Özböfil - Danny Leibovich

d2- Merav Özböfil - Ronen Madar

d3- Eliran Özböfil

E- Viktorya Levi Arkadaş - Sami Kumru

e1- Mert Kumru

e2- Cem Kumru

F- Avram Levi Arkadaş

G- Rahel Levi Arkadaş - Avram İbrahim Nehmad

(bkz./see Nehmad Ailesi/Family, No: 9-)

H- Şoşana Levi Arkadaş - Beni Dabus

h1- Tal Dabus

h2- Lior Dabus

İ- Rana Levi Arkadaş - İzi Cohen

i1- Elda Cohen - Oz Luzon

i2- Moşe Cohen

i3- Maayen Cohen

3- Nazira Levi Arkadaş - Moşe Levi

A- Hanum Levi - Arie Stames

a1- Samuel Stames

a2- Zeira Stames - Meir Maabari

a3- Lorit Stames - David

a4- Enav Stames - Amir Bar

4- Musa Rafael Moşe Levi Arkadaş - Sara Kohen Bildirici

A- (Dt) Ebhun Levi Arkadaş - Rozi Tavaşı

a1- Sandy Arkadaş - Metin Moşe Yerohan

a2- Leyla Levi Arkadaş - Jozi Rafael

B- Sümbül Levi Arkadaş - Moşe Baavour

b1- Orensnir Baavour - Yafit Cohen

b2- Rafael Rafi Baavour - Avigail Manof

C- İbrahim Levi Arkadaş - Ester Esti Bartu

c1- Sally Sara Levi Arkadaş - Yaniv Yeheskel

c2- Moşe Levi Arkadaş

c3- Oren Levi Arkadaş

D- Leyla Levi Arkadaş - Roni Enzer

d1- Yair Enzer

d2- Sarit Enzer

d3- Yael Enzer

E- Özkul Levi Arkadaş - Yıldız Hason

e1- Sarita Levi Arkadaş

JEWS OF GAZIANTEP (ANTAP)

Investigative Writer
Naim Avigdor Güleriyüz

Translated by: Aylin Yengin

Index

Preface	140
----------------------	------------

Part One

From Ayıntap to Gaziantep	143
1.1.City Name's Etymology	143
1.2.City's Historical Summary	145

Part Two

Antep Jews	149
2.1.Roots	149
2.2.Family and Personal Names.....	155
2.3.Professions	158
2.4.Education	160
2.5.Language.....	162
2.6.Jewish Neighborhoods	163
2.7.Jewish Houses.....	163

Part Three

Religion and Community.....	167
3.1.Antep Jews' Commitment to Religion	167
3.2.Gaziantep Synagogue.....	169
3.3.Religious Officials	178
3.4.Prayers and Rituals.....	181
3.5.Cemetery	183

Part Four

Family Life.....	185
4.1.Lifestyle	185
4.2.Daily Life on Weekdays	189
4.3.Friday Night.....	192
4.4. <i>Shabbat</i> : Saturday.....	194
4.5.Fun.....	195
4.6.Clothing.....	196

Part Five

Traditions.....	199
5.1.Boyfriends-Girlfriends	199
5.2."Asking for a Girl's Hand"	200
5.3.Dowry	202
5.4.Engagement	203

5.5.Before the Wedding.....	204
5.6.Wedding Ceremony.....	206
5.7.Interreligious Marriage	208
5.8.Divorce.....	209
5.9.Birth and <i>Brit Milah</i> (Circumcision)	210
5.10. <i>Bar Mitzvah</i> : Adolescence Ceremony	211
5.11.Death	211
5.12.Cooperation	212
Part Six	
Religious and High Holidays	215
6.1. <i>Pesach</i> : Commemoration of the Exodus.....	216
6.2. <i>Yom Kippur</i> : Atonement Day.....	219
Part Seven	
Relations with Other Communities	223
7.1.French Occupation and Turkish War of Independence.....	223
7.2.World War II Years	229
7.3.After 1950's.....	229
7.4.Migrations.....	230
Epilogue	233
Turkish Glossary.....	99
Bibliography.....	109
Appendixes	
A. Selection of Gaziantep Jewish Cuisine.....	235
B. Family Trees (Kohen Bildirici, Franko Bilmen, Nehmad Nihmet, Levi Arkadaş)	123
Photo Album	241

Abbreviations

abt.	about
amp.	above-mentioned paper
amw.	above-mentioned work
ed.	editor
i.	issue
p.	page
pub.	publisher
V./Vol.	Volume

Preface

In order to determine the prominent traits of the Gaziantep Jewish Community, I have spoken with various people who no longer live in the city but were able to preserve their traditions and customs in the countries where they migrated to, and who could pass their homeland's values to their children and even their grandchildren. Due to lack of resources about Gaziantep Jews and almost negligible written archives, I thought it would be more appropriate and useful to scrutinize the topic in a thematic way, more like an oral historical study, rather than conveying my notes and observations as an interview series.

My goal is to pass to the future generations, any information I could collect about the Jews of Gaziantep, who lived in our country for centuries, who integrated with the society and who no longer live in this city due to their migration, and by this means prevent their traditions and their culture to disappear.

I would like to thank in advance anyone who wishes to contribute to this book's future editions, who would like to add any further documents or information that I was not able to gather in this study of mine that I consider incomplete...

A big and hearty thank you to the meritorious people of Gaziantep (living in Turkey and abroad) whose names are mentioned in the bibliography of my book, who tirelessly narrated me their memories and everything they knew about their homeland...

And of course to the late Cabra Bildirici's (Gabriel Kohen ben Lea) wife and sons, who in commemoration to their dear husband and father, made it possible to put on paper a centuries-long Ayıntab – Gaziantep life heritage before it got completely lost...

Thank you to Yusuf Bildirici, Murat (Nehmad) Nihmet, Yakup

Franko Bilmen, Özkul Levi Arkadaş, Yaşar Bildirici and everyone else whom I cannot enumerate, for providing me with necessary materials in order to help me prepare the brief Picture Section of the book which connects the past with the future... for letting me convey nostalgic memories towards the days to come...

I am grateful to Adel (Adile) Arkadaş Cohen, the modest writer of the valuable cookbook that prevented Gaziantep's local gastronomy's taste and sense to disappear and to Murat (Nehmad) Nihmet who willingly shared all his knowledge and experience on this topic with me.

A warm thank you to my friends Rav Yuda Leon Adoni and Yusuf Altıntaş for their translation of the Hebrew inscriptions.

I would also like to express my absolute gratitude to Adel Arkadaş Cohen, Murat (Nehmad) Nehmat and Yeşua Franko Bilmen, for their contribution in providing me with inestimable information about their families in order for me to set up some genealogical trees.

There is no doubt that as a historical researcher, my deepest thanks and appreciation will be presented to our Prime Ministre Mr. Recep Tayyip Erdoğan who supported the restoration process of the historical Gaziantep Synagogue who was falling into ruins and almost collapsing and to the State Minister Responsible for Foundations and Vice-Prime Minister Bülent Arınç who made it happen... Without their support, it would not be easy for this historical building to be part of our homeland's cultural heritage. Special thanks to the Regional Director of Foundations Dr. Adnan Ertem, the honorable Mayor of Gaziantep Dr. Asım Güzelbey and to all state and government authorities who contributed to the process and kept a close watch on the restoration in order to be completed prognosticatively.

And finally, I am thankful to my graphic designer friend Kemal Coşlu for his valuable contribution in rushing this book into print, to Semra Öner who took charge of its typesetting and page design and to Gila Erbeş who meticulously edited it.

Naim Avigdor Güleryüz
September 10, 2012

PART ONE

FROM AYINTAP TO GAZIANTEP

1.1. City Name's Etymology

What is the common denominator of names like Beda, Bida, Daba, Diba, Diva, Doliche, Doluk, Dülük, Hatap, Heba, Hamp-tan, Hantap, Siba, Telupa, Telük, Tulub and "Ayntap". All of these are various names used in Anatolia to refer to Gaziantep, the cradle of civilizations.

The first known settlement in the Gaziantep area is Dolike (Doliche - Dolikhe)¹ situated at 10 km. of the city and located near Dülük village. Although there is no definite information about the establishment of Antep, it is presumed that the city constituted the center of the fortress built between 527-565 by the Byzantines, after the Dülük castle collapsed during an earthquake in 499.²

While the city was called as Ayıntap (meaning "bright spring") by the Arabs, the name "Dülük" often mentioned in the initial works of Arab geographers is believed to derive from the name Diba (Daluk) used in the Byzantine sources.³ According to a widespread rumor, the name Ayıntap was given to the city because of the beauty and abundance of the city water,

¹ www.gaziantep.gov.tr

² Eroğlu, Cengiz - Babuçoğlu, Murat - Köçer, Mehmet, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Global Strategy Institute TIKV, Ankara, 2007, p.26

³ www.devletonline.com/turkiye/gaziantep

based on the roots “ayn” meaning spring water, source, fountain, and “tab” meaning power in Arabic.⁴ There were people coming on holiday to this region simply to enjoy the springs, as the water in the Province of Aleppo was undrinkable.⁵

It is told in the annals of the Crusades⁶ that Mateos of Urfa and Father Griro refer to this Arabic city as Hantap (Hamptan).⁷

The name Antep appears in written manuscripts only after the 13th century.⁸ Whereas according to 13th century writer Yakut-el Hamevi, Aynütap means “strong fortress”.⁹

Historian Bedrüddin Ayni from Gaziantep, refers to the city’s ancient name as “Kala-i Füsus” (Ring Citadel) based on the circular architecture¹⁰ of its famous castle located in the center of the city.¹¹ On the other hand, according to a rumor, the name Ayıntap derives from an evil ruler called Ayni, who felt remorse and repented after being involved in many fraudulent business – people started calling the city Aynitab as an abbreviation to “Ayni tövbe etti” (Ayni repented).¹²

Gradually transforming to Ayıntap after the Islamic reign, the name of the city is commonly mentioned as Anthapt in Armenian sources.¹³

⁴ www.gaziantep.gov.tr

⁵ Adel Arkadaş Cohen

⁶ First Crusade (1096-1099), Second Crusade (1147-1149)

⁷ www.gaziantep.gov.tr

⁸ Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, amw. p.26

⁹ www.devletonline.com/turkiye/gaziantep

¹⁰ Between 527-555, this castle located in the north of the city was repaired by Justinian, while some of its towers were rebuilt by Suleiman the Magnificent. According to Evliya Çelebi, the castle had 36 towers and bastions.

¹¹ According to a myth, the girl who owned the area and built the castle had to sell her valuable ring in order to meet the construction costs, and the castle came to be known by this name (www.gaziantepturizm.com.tr).

¹² www.gaziantep.gov.tr

¹³ www.gaziantep.gov.tr

Although simply known as Antep among the public during the Ottoman period, its name is referred to as Ayntap in all official records.

However, based on the resolution presented to the Parliament by Fevzi [Çakmak] and being adopted unanimously and by acclamation on February 6, 1921 (February 2, 1337) by the Council of Ministers, the city was deemed worthy of the prestigious title “Gazi” (Veteran) by the law numbered 93 and dated February 6, 1921 in consequence of its defense and resistance against French occupation forces and thus was called “Gaziayıntap”.

Atatürk had honored Gaziantep with his words: “How would I not kiss the eyes of the people of Gaziantep... they did not only rescue their city they also saved the entire country,”¹⁴ and French Lieutenant (Colonel) Maurice Abadie, in his memoirs penned in Aleppo in 1921, had described the city as the “Turkish Verdun”.¹⁵

After becoming a province in 1923, the city’s official name was changed to Gaziantep in 1928.¹⁶ And by the law numbered 5734 and dated February 7, 2008 the city was honored with the Independence Medal for the epic battle and the great heroic act it showed during the Turkish War of Independence.

1.2. City’s Historical Summary

This crescent-shaped region of fertile lands where the first

¹⁴ Selahattin Özpallıyıklar (Drafted) *Gaziantep Dört Yanı Bağlar Dağlar*, Yapı Kredi Publishing, November 2007, p.7

¹⁵ M[aurice] Abadie, *Türk Verdünü – Antep’in 4 muhasarası*. This book written in 1921 in Aleppo was translated by Staff Commander Necmettin into Ottoman and was printed in Dersaadet military printing press by the General Staff in 1339 (1923). Later, the very same book translated from Ottoman into Turkish with the participation of Sakir Sabri Yener, Mustafa Guzelhan, Cemil Güçyetmez, Cemal Cahit Güzel and Hulusi Yetkin was printed in Mürüvvet Publishing House by Gaziantep Cultural Association.

¹⁶ [www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in Gazilik Kanunu](http://www.gaziantep.gov.tr/Gaziantep'in_Gazilik_Kanunu) (The law granting the title of Veteran [Gazi] to Antep)

agricultural development of the Neolithic period happened, located among the boundaries of Turkey, Syria, Lebanon, Israel, Iraq and Iran, on the south of the South Eastern Toros Mountains, the west of the Zagros Mountains and the north of the Gulf of Basra is referred to as the 'Fertile Crescent'. Being SAP's most developed region in the fields of agriculture, cement, textile, leather, shoes, soap, metal and machinery, and especially in industry and commerce, Gaziantep is a very modern city built on Southern Anatolia's hills and surrounded by vineyards and olive groves. The new Antep was built about 12 km. south of old Ayıntap.

After mentioning in his travelbook (*Seyahatname*) that Ayıntab is often described as the "poppy of Arabia", Evliya Çelebi summarizes the city as follows:¹⁷

*Briefly, no pen or language is sufficient to describe this city. With a province larger than the surface of the world, its eye-catching large structures, its goods always in demand, its countless fields, its abundance and fertility, its endless foods and drinks and water springs, this place is "Şehr-i Ayıntab-ı Cihan", - the dearest city in the world.*¹⁸

Being at the crossroads of the main transportation and trade routes connecting Mesopotamia, the cradle of the first civilizations, to Asia and Europe, the city's cultural remains spread over large areas and constitutes an open-air museum with all historical remnants dating back to ancient times. During the excavations done at the tumuli in the region, remains of Lower Paleolithic, Mesolithic and Neolithic stone ages, and Chalcolithic Bronze Age were found.¹⁹ Especially from the house and building ruins found in the excavations at mound

¹⁷ Hülya Canbakal, *Society and Politics in an Ottoman Town: Ayntab in the 17th century*, Brill NV, Leiden, 2007, p.22

¹⁸ www.gaziantep.gov.tr/tarih/evliya-celebinin-goezueyle

¹⁹ www.gaziantep.com.tr/yerel/anteptarihi

Tilmen²⁰ it is understood that the city's history started approximately around 4000 BC and that it lived its most brilliant period between 18-15 BC.²¹

Following the Assyrian trade colonies that settled in the region around 2000 BC, the Hittite Empire (1800-1550 BC), the Mitanni (Naharin) Empire (1550-1355 BC), the Carchemish Empire (1355-1200 BC), the Independent Hittite City States (1200-850 BC), the Assyrian Empire (850-612 BC), the Medes (612-546 BC), the Persians (546-333 BC), Alexander (333 BC -306), the Hellenistic Selevkos (306-64 BC), the Romans (64 BC- 395 AD), the Byzantines (395-638), the Islamic Caliphs (638-661), the Umayyads (661-750), the Abbasids (750-1084), the Seljuks after The Battle of Malazgirt [Manzikert] (1077) have respectively established dominance in the region and settled in their own cultures. As for foreign relations, the city was respectively dependent on Aleppo and Damascus Principalities (1086-1150), Mosul Principality (1150-1210) and (1243-1260), Maraş Dülkadiroğlu Anatolian Seignior (1430-1515), and then on the Mamluk State from 1515 on.

In 1516, when Yavuz Sultan Selim arrived to Ayıntap on his way to Merc-i Dabık, the Antep Governor of the Mamluks and the Castle Guard Yunus Bey, taking refuge under Ottoman reign, delivered the key of the city, with a special ceremony, to the Sultan on August 20, 1516 (21 Recep 922).²² At the beginning Ayıntap was included in the Arab Province and in the 17th century became part of Aleppo. Soon afterwards, while being a county of Maraş province, Ayıntap changed hands to be once

²⁰ Mound Tilmen or Güllükhüyük located approximately 10 miles east of İslâhiye was found in 1958 by Prof. Dr. Bahadır Alkım and his assistant Refik Duru. The site is reachable by following the 1 km. long asphalt road that turns left at İslâhiye – Yesemek's road's 10th kilometer.

²¹ [www.gaziantep.gov.tr/islam-öncesi tarih](http://www.gaziantep.gov.tr/islam-öncesi-tarih) (pre Islamic history)

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, (V.2, p.284), Turkish Historical Society

again part of Aleppo in 1818, and although in the summer of 1839, after the Battle of Nezib, it was captured for a short while by Kavalalı Mehmet Ali Paşa, governor of Egypt, it was soon taken back. Under Ottoman reign, Ayıntap was a Maraş province and then became the center district of Aleppo in 1918.

At the end of the First World War, after the Armistice of Mondros [Moudros], the British troops entered Ayıntap on January 15, 1919 with a cavalry brigade, but in October 25, 1919 they withdrew to move to Iraq, leaving the city to the French army. Oppressed by French and Armenian battalions' restraint and persecution, people on the Antep-Kilis line showed considerable resistance against the occupation, under the leadership of Şahin Bey²³. After Şahin Bey was martyred, the battle was first led by Kılıç Ali Bey and then by wing commander İrfan Bey. It lasted for ten months and nine days, from April 1, 1920 until February 7, 1921, and 6317 people were martyred.

According to the decisions of the Ankara Agreement dated October 20, 1921, the French troops evacuated the city on December 25, 1921. Every year, this date is celebrated as Gaziantep's Liberation Day.

²³ Popularly known as Şahin Bey, the Antep-Kilis defense line's legendary hero's real name was Mehmet Said. From 1899, he started to take active roles at numerous battles for the Ottoman Empire. He was sent to Yemen to fight against the local Imams that were trying to take the control of the region from the Ottomans. His efforts would help Ottomans to control the region until after World War I. Later he voluntarily went to Trablusgarp in 1911 to defend the Ottoman territories against the invasion of the Italian forces. When the Ottoman Empire entered the World War I, he was sent to Galicia to help the allies of the empire. He was later transferred to the Middle Eastern front in 1917. He was prisoner of war in the hands of the British forces. He wasn't released until 1919. When he returned to his homeland, the Southeast Anatolia, in 1919, he became the representative of the Ottoman Army with a duty to control the important road between Kilis and Gaziantep (www.sahinbey.gov.tr/orta/sahinbey_kimdir.asp).

PART TWO

ANTEP JEWS

2.1. Roots

We are not in possession of any concrete documents about when or from where Jewish people came to Gaziantep. Gaziantep Jews we interviewed, stated that this issue was not usually raised at family gatherings, however all agreed that the Jewish people in the region were often moving back and forth between Aleppo and Ayıntap, that their religious officials were appointed by the Chief Rabbi of Aleppo, and that the Chief Rabbi's views were taken into consideration on religious matters such as *Kosher* certification.

*"... My family has always lived in Antep. Back then, Antep was part of Aleppo, that's why I think we might have come from there. I have no information about earlier times."*²⁴

*"... We were told, we originated from Aleppo. After the Spanish inquisition, our ancestors went from Spain to Beirut and then to Aleppo, they moved later to Antep and settled there..."*²⁵

If we look at the History of Syrian Jews, we can see that the tradition of the community ascribes its founding to the time of King David (1000 BC). His general Yoav (Joab) occupied the

²⁴ Hıdır Bildirici

²⁵ Yakup Bilmen

area of Syria described in the Bible as Aram Soba. This name is taken by later tradition as referring to Aleppo. After the expulsion of the Jews from Spain in 1492, Sephardic Jews settled in many of the Islamic countries bordering the Mediterranean, including Syria, which formed part of the Mameluke Sultanate of Egypt.²⁶ According to a legend recited by the 12th century Bohemian rabbi and traveler, Petachiah of Ratisbon, Avraham Avinu (the Prophet) used to tend its herd in this area and donated the milk to the needy people in the region.

The name Halep (Halab) derives from the word *halav* which means milk in Hebrew.²⁷ In Jewish religious literature written after the 12th century, the name of the region is mentioned as Halab.

Part of the Sephardim settled in the Antep region. In the genealogy and oral traditions (*massorah*) of the Antebi family, it is stated that their ancestors settled in a small village near Diyarbakır, named Ein Tab, after they were expelled from Spain in 1492, and that at the end of the 16th century a family member called Rabbi Rahamim (1554-1627) migrated to Aleppo where there was a well-established Jewish life and that he began to be known there as Rahamim Antebi.²⁸

Another claim is that during the 8th century BC, the Prophet Yeshua came to this region and gave rise to a Jewish Community.²⁹

²⁶ Wikipedia, *History of the Jews in Syria*; Abraham Cohen-Tawil, *Yahadut Halab bir'e ha-dorot: al ha-historiah ha-hebratit-tarbutit shel yahadut Halab (Aram Tsoba)* (Aleppo Jewry through the Ages: on the socio-cultural history of Aleppo Jewry): Tel Aviv, 1993.

²⁷ Hayim J. Cohen, Aleppo, *Encyclopedia Judaica*, V.2, p.562

²⁸ Dr. Eliaz Antebi Hefer, *The Antebi Family and its Descendants-Genealogical Research Combining Farhi Traditions and Historical Records*, Conference on Syrian Jewry, Bar-Ilan University, May 8, 2007; Dr. Eliaz Antebi Hefer, *The Antebi Family History and Heritage*, www.farhi.org/Documents/The%20Antebi%20Family%20Heritage.htm.

²⁹ Zuhail Demirpençe, "Kaderine Terk edilen Sinagog", *Gaziantep Sabah*,

Aleppo was both the 3rd largest city of the Ottoman Empire, after Istanbul and Cairo, and the center of the trade route between Europe and Iran.³⁰ Jewish merchants had great influence in this city and – despite the discovery of the Cape (of Good Hope) sea route – they had even developed the trade relations between the West and India. Following the Ottoman rule, expanding relations between Sephardic Jews (expulsed from Spain) who lived in Ayıntap and Aleppo which were at close proximity led to mutual migrations.

16th century sources reveal the presence of small Jewish communities in Ayıntap and Iskenderun (Alexandretta), besides big cities like Aleppo and Damascus.³¹

According to Evliya Çelebi, *there were no infidels in Ayıntap*³² back then.

Richard Pococke's writings indicate that the only non-Muslim community living in the north of Aleppo in the 17th century was the Armenians – he does not mention the presence of Jewish life.³³ Actually there aren't any records found in this regard, in any document from 1536 to 1574 where tax accrue lists are stated, though in an imperial order dated 1647-48 (1057 - Hijri calendar) there is clear reference about Jews.³⁴

According to what Hasan Demir cites live, based on a conversation between Prof. Ahmet Akgündüz and Associate Prof. Hikmet Özdemir, in 1539 Jewish Ishak Effendi had won the concession for the operation of the hammam (bathhouse)

February 22, 1991

³⁰ Eroğlu – Babuçoğlu - Köçer, amw., p.11

³¹ Eliyahu Ashtor – “Syria”, *Encyclopedia Judaica*, V.15, p.643

³² Evliya Çelebinin Gözüyle www.gaziantep.gov.tr

³³ Canbakal, amw., p.34; Pococke, Richard, *A Description of the East and Some Other Countries*, Vol. II, Part I, Bowyer, Société de Géographie de Lyon, London, 1745, p.153-156

³⁴ Canbakal, amw., p. 35; Topkapı Palace Archives, E. 9284/4

situated in Antep District's Şehreküstü [şehir küstü³⁵] Mosque Complex. However upon the objection of the Muslim population protesting that "a hammam included in a mosque complex could not be operated by a Jew", the kadi [Muslim judge] of Antep took into account the sensitivity of the congregation and cancelled the tender. Nevertheless, feeling very sorry about this situation and thinking that as an Ottoman citizen he was treated unfairly, Ishak Effendi complained to the mufti who found the kadi's approach unjust. And once the imperial council chaired by Maraş governors approved the mufti's decision, Ishak Effendi started operating the hammam.³⁶ This event indicates the presence of an established Jewish community in the mid 16th century in Gaziantep.

In his journal covering the years 1912-2001, Yosef Kohen³⁷ wrote in his journal that in the 18th century his ancestors in Aleppo were known as the Aaked family and that his great grandfather moved from Aleppo to Antep at the beginning of the 19th century.³⁸

According to Dr. İzak de Kordovi who visited Gaziantep in January 1964, 97% of the Antep Jews were Sephardic, and very few belonged to oriental congregations – known as *Edot Amiz-*

³⁵ It is said that hundreds of years ago, a family living near the castle of Gaziantep had some conflicts with their neighbors and started living in a house that they built in a different neighborhood far from the city center. As they never returned to their old neighborhood, this new dwelling area was called Şehreküstü (Vexed with the city). <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=80569> For different assumptions or rumors on this subject, see also Tuğçe Işıksan Erdal's, *Hikâye ve Efsaneleriyle Gaziantep Semtleri*, IQ Kültür ve Sanat Publishing, İstanbul, 2010, p.146-152

³⁶ Hasan Demir, "Müftü ile Yahudi", *İlk Haber*

³⁷ Adel Cohen's husband Yosef Cohen's cousin

³⁸ Adel Arkadaş Cohen's husband Yosef Cohen's [son of Reful Cohen] cousin Yosef Cohen's / [son of Nesim Cohen Bildirici] journal of events 1912-2001 during 1912-2011.

rah – persecuted by Sanheriv, king of Assyria.³⁹

Even though the city's population statistics are not appropriate for a complete comparison as they encompass various territorial and administrative positions through years, they are still important in order to give a general idea.

According to the Annuals of the Province of Aleppo, in 1871 the total population of Antep was 57.976 and the number of Jews was 544, whereas in 1889 the district's population raised to 81.040 and the number of Jews to 714.⁴⁰ The famous traveler Vital Cuinet, who visited every inch of Anatolia, indicated that the total population of Antep in 1891 was 86.988 and 857 of them were Jews.⁴¹ Whereas in the Aleppo Annual dated 1308 (1892), the Jewish population of Anteb district is reported as 714 people in total (350 men and 364 women).⁴²

At the beginning of the 20th century people emigrated from Antep – just like from every other city. In this period of turmoil and economic recession prior to the Balkan Wars and World War I, there were also people from Antep (Muslims, Christians and Jews) who moved to the U.S., considered to be the land of opportunities. One of them was Nesim Franko. But his daughters Sara and Cemile who also wanted to immigrate to the U.S. were not so lucky. Immigration officers at Ellis Island, New York made them wait for a month at the border gate, but as they gave inconsistent answers to the questions they were consecutively asked, and were allegedly suspected of trachoma burrs in their eyes, their entry was denied and they were returned to Turkey. Later, Sara Franko back to Antep, got married to her cousin A. Hayim Franko and gave birth to their only daughter,

³⁹ İzak de Kordova, "La Komunidad Judia de Gaziantep", *Şalom*, January 22, 1964

⁴⁰ *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, V. 4, p. 2974

⁴¹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Les Provinces Arabs Alep, Mossoul, Bagdad, Bassorah*, İsis Yayınları, İstanbul, p.7

⁴² Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, *amw.*, p.192; *Halep Vilayeti Salnamesi* 1308, p.167

Mazal (Nazlı). Mazal in turn, got married to Antep's legendary rabbi, Rav Yaakov Yakup Levi (Arkadaş) and today, this 96 year-old lady lives in the city of Bat-Yam in Israel.

In 1914 when World War I began, the population distribution of Aleppo's Ayntap district was as follows: 89,769 Muslims, 14,466 Armenian Orthodox, 860 Jews and 67 Greek Orthodox, with a total of 105,162 people.

After the proclamation of the Republic, the first census taken in 1927 showed that Gaziantep's Jewish population consisted of 199 men and 180 women (379 in total); whereas Nizip, Kilis and Besni's population consisted of 392 men and 350 women (742 in total).⁴³ The 1935 census counted 543 Jewish people city-wide: 246 men and 297 women.⁴⁴ Between 1935-39, due to various economical reasons, 100 to 150 families left the city to immigrate to Aleppo, Beirut, Palestine and Egypt or to settle in Mersin and Istanbul. As a result of the migration to the State of Israel, after its establishment in 1948, Gaziantep's Jewish population decreased to 74 men and 77 women (total of 151 according to the 1955 census)⁴⁵ and to 87 men and 65 women (total of 152 according to the 1965 census).⁴⁶ In his written memoirs, Dr. İzak de Kordovi noted that the estimated number of Jews in Gaziantep was around 200 people and that the majority of the population consisted of middle aged rather than elderly or young people.⁴⁷

⁴³ T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Neşriyat No.7, Hüsnütabiat Matbaası-İstanbul, Ankara, 1929

⁴⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No.75, Cilt 60, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937

⁴⁵ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 412, İstanbul, 1961

⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No. 568, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969

⁴⁷ İzak de Kordovi, "La Comunidad Judia de Gaziantep", *Şalom*, January 22, 1964

2.2. Family and Personal Names

Social relations and often family ties between Antep and Aleppo were so strong and it was so natural for the same family name to be used in different times and places with a different intonation or accent that it is not so easy to determine genuine Antep families. Let's have a look at some of the Jewish family names from Antep: (in alphabetic order): Abadi, Abdo, Abud, Aliç, Amiga, Antebi, Assis, Azuri, Battat, Benun, Duşi (Dushy), Dayan, Duek (Duwek), Eskenazi, Franko, Habbaz, Halebi, Hal-fon, Hayat, Hibbo, Kohen, Levi, Marasi, Mihsol, Mısri, Miz-rahi, Muğrabi, Naftali, Nehmat, Saade, Safdieh, Sarfati, Sason, Suved, Şaşo (Sasho), Terbeşelli, and Totah.

In 1934, after the Surname Law was adopted⁴⁸ some families officially registered their surnames. Here are some examples:

The ones who, after being expelled from Spain first went to France or took refuge in some Italian principalities which offered Jewish people privileges such as housing, land and tax exemption, but finally settled in the Ottoman territories were called *Los Frankos* – formerly European. The Franko family in Antep initially took the surname of Bilen and then by court decision changed it to Bilmen.

Numerous descendants of Koen [*Koanim*] bloodline who, according to Jewish customs, were priests of the Holy *Bet HaMikdash*, and families bearing Kohen surname could be distinguished by the nicknames given to them according to their status or profession. For example Yosef Kohen's parents who lived in Aleppo in the 18th century were known as the Aaked family which meant "yarn and wool producer" in Arabic. When Yosef's great grandfather settled in Antep in the 19th century, he was known as Beit Yeshua. When the Surname Law was adopted, the family decided on Bildirici surname, meaning "leader

⁴⁸ Law No. 2525 passed in June 21, 1934 and published in Official Gazette dated, July 2, 1934 (Code of Law, Series 3)

or a person who informs citizens” and registered by that name.⁴⁹

Some Kohen families from Nizip, who later settled in Antep, were given the surname of Özsezikli by the civil registry office.⁵⁰

Although they had registered their family name, another Kohen family was called “Lord” by the community in respect to their way of life.⁵¹

*My father in law's name is Hıdır Eliyahu Kohen. But he and hence his entire family were known and called as “Lord”. As told in the family, my father in law liked to enjoy life. And as he had no monetary problems, he would never deprive himself, his family and his children from anything. Before he got married, he had a private wine cellar. They used to tell him, “You live like a Lord”. That's where the nickname comes from.*⁵²

*My grandfather had a tendency for a wealthy lifestyle. For this reason everybody used to call him “Lord”.*⁵³

*God rest his soul, he was a very bad tempered and aggressive person; every Saturday he picked a quarrel at the synagogue. And the congregation provoked my father called Crazy (Deli) Hayim to tease him.*⁵⁴

The Levi family members are the descendants of the Levites who were the servants of the Priests at *Bet HaMikdash*. In fact, *levaya* means “escorting” and *levi* means “fellow, companion, friend” in Hebrew. That's how the Levi family took the surname “Arkadaş” (friend in Turkish).⁵⁵

⁴⁹ Adel Arkadaş Cohen: Yosef Cohen's Journal (1912-2001)

⁵⁰ Yakup Abut Özsezikli

⁵¹ Yakup Bilmen

⁵² Zaliha Kohen

⁵³ His grandson Yusuf Kohen

⁵⁴ Yakup Bilmen

⁵⁵ Özkul Arkadaş

The word “assis” comes from Arabic and is the name given to a “plant that grows in the desert”. The Assis family with *Romaniote*⁵⁶ roots has always lived around Aleppo and Gaziantep. Initially speaking Hellenistic (Greek), family members began to use Arabic after the 7th century. The Assis name appears among those who provided financial support to the construction of the synagogue.⁵⁷

Nehmad means “likeable, charming, elegant” in Hebrew. A person who lives fully in accordance with the *Torah* and so is considered as religiously acceptable, desirable is called *hamud*. The Nehmad family also known as “Acemoğulları”⁵⁸ registered their surname as “Nihmet”. Murat Nihmet who describes the meaning of his family name, proudly emphasizes that they were called *Beemet Nehmad* (real Nehmad).⁵⁹

While the Nehmad family’s matrilineal surname was Saade – meaning “protected by God” in Hebrew, their parents living in Istanbul were registered as “Benzeç” after the Surname Law.

First names were also very important and given according to Jewish traditions. The first born children’s names privilege belonged to the groom’s parents and the second born children’s to the bride’s parents. Subsequent children were named, based on mutual agreement and/or according to people or events that had a special importance for the family. For example, the son of Abraham Franko who had died very young was named “Abraham Hayim”⁶⁰, wishing him long years to live, the name Hayim

⁵⁶ Romaniotes are Jews from the Roman Empire. Jews have lived in Greece since the Babylonian exile. A Romaniote oral tradition tells that the first Jews arrived in Ioannina shortly after the destruction of the Second Temple in Jerusalem in 70 CE. They derived their name from the old name for the people of the Byzantine Empire, Romaioi.

⁵⁷ Yom Tov Assis’s, e-mail dated, September 6, 2010.

⁵⁸ Yakup Abut Özsezikli

⁵⁹ Murat Nihmet

⁶⁰ Yakup Bilmen and Adel Arkadaş Cohen’s grandfather

meaning “life”. Abraham Hayim and his second wife Roza Faruç named their first son Zeki, in remembrance of Roza’s brother İzak who was killed in Maraş by his Armenian partner, and in 1945, the couple found it appropriate to name their sixth child “Viktorya” as a commemoration to the victorious end of the Second World War.

First names were traditionally associated with the *Torah*, but they were initially adapted to Arabic and then to Turkish. For example: Cabra (Gabriel), Ebhun (Avinu), Yakup (Yakov), Musa (Moshe), Murat (Mordohay), Zeki (Yitshak, İsak), İbrahim (Abraham), Özkul (Hezkiya), Reful (Rafael), Şuni or Şua (Yeshua) and for women Leyla (Lea), Nazlı (Mazal), Sariye (Sara), Sümbül (Zinbul - *hyacinth*) and other flower names (Şoşana which meant rose, Nazıra (Mazal, Fortüne), Şefika, Zaliha (Zelda), Kiraz (Garaz), Adile (Adel) etc.

In times when birth certificates and registers were not regularly checked, birth and death records of the community members were delivered to the registration clerk (registrar) by the person considered to be the president of the community (i.e. Rabbi Yusef).⁶¹

2.3. Professions

Antep Jews would often engage in trade. Wholesalers who brought wrapped cloth batches from Aleppo or Iskenderun were called manufakturacı (linen draper). Whereas retailers bought raw fabrics, cotton print or lawn (batiste) to make sheets or bed lining from the wholesalers and sold them by the meter.⁶² Since the 16th century, Antep was the production center for cotton fabric called “ajami”. While the majority of this material used particularly for waistband manufacture was sent to French merchants in Aleppo by Christian Syrian traders, it appears that this trade

⁶¹ Adel Arkadaş Cohen

⁶² Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi

had changed in favor of Antep Jews after 1770.⁶³ Families such as Dushy (Duşi), Nehmed and Naftali had shops where they sold wholesale and retail items. Some people called *çerçi* (haberdasher) were travelling around neighboring villages during the week to sell their goods and were coming back home on Friday afternoons to celebrate the *Shabbat* with their families. In the following years, there were some traders – like the Assis family – who imported textile goods. Yosef Cohen recounts that his great grandfather Yeshua used to go to Aleppo to buy fabrics, sometimes with a covered night car called “arabayı leyliye” and sometimes on a camel. The trip took two days by car and a week on a camel. As Syria was under Ottoman rule, they were not paying customs duty, but because of the bandits their safety on the road depended on luck and destiny. Yeshua was very successful in commerce and thus became very rich; the family began to get involved in banking and finance before World War I. However affected by the economic crisis of 1929, they had lost a lot of money. Known as the richest people of Antep, the Assis family was also involved in financial business⁶⁴.

There were very few farmers. Rafael Cohen (Reful Bildirici) – Adel Arkadaş Cohen’s father in law – had large terrains in some villages like Kertusa, Çanakçı, Cagut and Ehnes. Generally peanut was grown. Some people, based on their previous experiences, used to prize the peanut fields and made a deal on their wholesale value, then sell the product locally – shelled, unshelled or unprocessed – or export it.⁶⁵

After the 60’s, professions like Dentist, Pharmacist, Bank Officer or Teacher were common among young people with a higher level of education.

⁶³ André Raymond, “Les Chrétiens d’Alep dans la fabrication et le commerce des tissus aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Rives méditerranéennes*, 29/2008, URL: <http://rives.revues.org/1313>

⁶⁴ Adel Arkadaş Cohen, Yosef Cohen’s journal (1912-2001)

⁶⁵ Adel Arkadaş Cohen, e-mail dated, July 21, 2010

2.4. Education

It was a traditional obligation in Gaziantep, for Jewish boys to attend the *Talmud Torah* School situated in the courtyard of the synagogue. Actually, there weren't any governmental schools in Antep before the establishment of the Republic. Lessons taught at the *Talmud Torah* based on the madrasah system, comprised Hebrew lessons at a level to read religious scripts, memorizing prayers, a summary of Jewish history and basic arithmetic. No one knew how to read another alphabet than Hebrew. The religious functionary who acted as a teacher had a stick in his hand, threw it to the boy who misbehaved, the naughty one took the stick and gave it back to the teacher who spanked him.⁶⁶ After the establishment of the National Education system, although girls were not sent to schools initially, most of the little boys who had memorized their prayers and basic religious requirements at the *Talmud Torah* went to primary school and some of them even attended the secondary school.

From very early ages, many of these students had to work during their summer holidays in various jobs, in order to cover their schooling costs:

*In 1932 all my brothers and I went to school; we hardly finished primary school; we had to start earning money. During summer holidays I used to sell lottery tickets. I had made myself a little glass case I could carry around. I used to put cigarette holders, cufflinks and other small items in it, go around coffee shops and try to sell them.*⁶⁷

I went to primary school and then on to high school. The high school had a half day schedule and I went to work after school; not because of necessity, I liked working. It makes me sad now that I think; I never learned how to play ball,

⁶⁶ Yakup Abut Özsezikli

⁶⁷ Yakup Bilmen

*I couldn't enjoy my childhood. I was 17 when I learned how to ride a bike and 18 when I first play backgammon. I always worked with drapers, folding and unfolding cloth batches....*⁶⁸

After 1946, young Jews from Gaziantep, although very few, have begun to go to Istanbul and Izmir to continue their higher education.

In 1930, Hıdır Bildirici born as Shua Kohen Bildirici's and Leyla Sasho Bildirici's seventh child, went to primary and secondary school in Gaziantep and thanks to one of his classmates, enrolled in Izmir Trade School and graduated in 1950. He had the honor to be the first high school graduate in Gaziantep Jewish Community. Hıdır Bildirici recounts a reminiscence of good old days:

I was living in a dorm in Izmir. My name is Hıdır, my father's name Shua and my mother's Leyla ... Therefore everyone at school thought I was Muslim. One Shabbat, around Rosh Hashanah and Yom Kippur, I went to Alsancak Synagogue. Being a Kohen, I participated in some special prayers. At the end of the service I confided to the rabbi. He told me, "Come to the synagogue on High Holidays, I will reserve your seat." He also invited me to dine and stay in his house on Shabbat and holidays.

After I graduated from the Trade School, although I wanted to enroll in College, considering the financial situation of my parents I gave up on this thought and returned to Gaziantep in 1950.

Born in 1950, Ebhun Arkadaş went to primary, secondary and high school in Gaziantep and when he was 17 he went to Istanbul to study medicine. After graduating from medical school, he lived one year in Eskişehir and then he completed his 2 years compulsory military service. Later on, he returned

⁶⁸ Murat Nihmet

to Gaziantep in 1974 “out of respect for his father”.

Education for girls was far from being the most important issue on the parents’ agenda.

We were four brothers and sisters. My older sister graduated from primary school, but my father took me from school after the 3rd class, claiming that “I grew up”. I used to help my mother at home and ran in the street to play ball in my free time. I learned needlecraft and embroidery at home. We knew that we didn’t have another choice back then and recognized that it was as good as it gets. We thought “that’s life”.⁶⁹

Adel Arkadaş, the first Jewish girl in Gaziantep who went to high school, graduated in 1961. Her sister Rozi Arkadaş (Özbonfil) graduated from Gaziantep teacher training school and for 6 years worked as a teacher in Şehit Kamil Elementary School.⁷⁰

2.5. Language

Jewish people used to speak Arabic among themselves and within the family, whereas youngsters spoke Turkish.⁷¹ Although everybody spoke Turkish with a proper dialect⁷² nobody knew Ladino (Judeo-Espagnol). However, mixed in the Arabic they spoke, were words in Ladino that Sephardic Jews who came from Spain used to utter: *meza* (table), *kuçara* (spoon), *tovaja* (towel), *kosuegro* (in-laws).⁷³ Hebrew was used only for prayers. No foreign language was spoken; very exceptionally some French-speakers could be encountered in Aleppo.⁷⁴

Songs that were listened to or sang during entertainments

⁶⁹ Zaliha Kohen

⁷⁰ Adel Arkadaş Cohen. Also see Atilla Karaduman’s note: www.gaziantephaberler.com February 1, 2012

⁷¹ Yakup Bilmen

⁷² Murat Nihmet

⁷³ İzak de Kordovi, amp., January 22, 1964

⁷⁴ Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi

were often in Arabic. Those were not Syrian songs, they were usually Turkish songs with Arabic lyrics, also sang in ladies' gatherings, accompanied by bickering or satire. Prayers in synagogue were mostly recited in harmony with popular tunes of the weekly Perasha.⁷⁵

2.6. Jewish Neighborhoods

Gaziantep Jews generally resided within the borders of Şahinbey District, in and around the old Dügmeçi (new Karagöz) neighborhood across Mehmet Paşa Mosque on Suburcu Street, on Tarla-i Atik Street (Old İş Bank Street) known today as Mütercim Asım Street and little roads around. In fact, this neighborhood was known as the Jewish Quarter⁷⁶. Some of them lived in Kayacık neighborhood.

2.7. Jewish Houses

The stone-walled houses in Gaziantep, reflecting the south-eastern style consisted of sometimes two, sometimes four different parts – each part for another family – and were built around a large inner courtyard called “hayat” [meaning “life”] that was jointly used by all householders. This inner courtyard provided a cool place for long and hot summer days. Often there was a pool and a peanut tree in the middle and people used to gather around them.

According to the location and layout of the house, sometimes they bred chickens in the garden or grew fruits and vegetables. The toilet built at the corner of the garden as a cesspool was used jointly in summer and winter.

The entire family lived together in the house, somehow in a tribal way. Family members and children were allocated rooms according to the number of rooms in the house and slept on mattresses laid on the floor.

⁷⁵ Murat Nihmet

⁷⁶ Adel Arkadaş Cohen, İbrahim Avram Nahmat

I was born in a stone house where 3 neighboring families lived besides us. Each house had barely a room and a half. We were nine brothers and sisters plus our parents in the house.... The kitchen was downstairs; every family had a separate corner in the kitchen. There was one toilet in the garden. We had running water and electricity.⁷⁷

We were four brothers and sisters and we used to sleep in the same room; our parents slept in another room. During the day, beds were folded and the room was transformed into a living room. In the evening beds were unfolded again. All goods and supplies were stored under the sofa. Coal, wood and provisions for the winter were kept in the attic.⁷⁸

With both of my grandfathers, my grandmothers, mother, father, uncles, brothers and sisters we were all together 17 to 18 people at home. Each family had a separate room. There was also a small pantry room a few stairs up. The kitchen and the toilet were shared. The cooking was done by oldest member of the family. As my grandmother was blind, my mother did all the cooking. And my late aunt was assisting her. The mother in law gave the instructions and the others carried them out. There was a hierarchical order. Surely there were discords between a mother in law and a bride, but both of them repressed their sorrow and at the end they had nervous breakdowns.⁷⁹

Electricity came to Antep only in 1937.⁸⁰

I remember that night, that all of our lamps were switched on and then all bulbs exploded.⁸¹

⁷⁷ Murat Nihmet

⁷⁸ Zaliha Kohen

⁷⁹ Adel Arkadaş Cohen

⁸⁰ Sevil Atauz, "Cumhuriyetin ilk yıllarında Gaziantep'te gündelik yaşamın dönüşümü: bir sözlü tarih çalışması", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Toplu Bakış*, V. II, p. Ed. Zeynep Rona, Turkish Historical Society's publication, Istanbul, 1999

⁸¹ Hıdır Bildirici

Summer days were very hot in Gaziantep and winters on the contrary, very rigorous. Little charcoal burners were used for heating. There were no stoves.

*There was a charcoal burner at the foot of a table called tandoor and a quilt over it; everybody would sit underneath. On Shabbat, we placed a rack over it to warm the food. Fire was lit before the Shabbat. Everyone slept around the fire.*⁸²

*There was no stove in the house; we used a little charcoal burner for heating. There was also something called tandoor: we placed under a wooden chair a charcoal burner covered with a tin-top. Dishes were placed in the gap and it was used like an oven.*⁸³

Antep's water requirement was met from the Alleben River, from the spring water from the Sof Mountain, and underground water channels called 'liva'. All the city water was accumulated in three big pools and was distributed through aqueducts to mosques, public baths and pools situated in the houses' courtyards.⁸⁴ Formerly, there was no running water in houses. People used to draw water from wells with a winding wheel in order drink, cook or bath. Later, they started using the water that the sakas (watermen) brought from central fountains and that was stored in jars.⁸⁵ Running water came to the houses years later. First wells then earthenware jars were used as refrigerators. When there were no refrigerators, food was put in large baskets in the garden and were topped by other baskets. In time, people started using screen-safes (a small kitchen cup-

⁸² Yakup Bilmen

⁸³ Murat Nihmet

⁸⁴ Ali Yücel, Gaziantep Suburcu Caddesi Tarihi, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Publishing No.15, 2004, Gaziantep; Yunus Emre Tansü, "Suburcu Caddesi-1", Civil Servants Development and Solidarity Foundation of Turkey (TÜRKAV) Gaziantep Branch, <http://turkavgaziantep.org/makaledetay.php?makaleid=106>

⁸⁵ Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi

board all the sides of which are made of screening). Meanwhile some foods were hung down in the well so they could stay cool.

We could only afford a refrigerator and a washing machine in 1950. That year they called me and showed me a Westinghouse refrigerator and a Miele washing machine. They told me, "Be the first ones to use these machines; only you can introduce them to others."⁸⁶

House work was practiced by family members. Charladies called caretakers⁸⁷ came twice or four times a week, depending on the financial condition of the family and returned to their home in villages once they were done.

⁸⁶ Yakup Bilmen

⁸⁷ Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi

PART THREE

RELIGION AND COMMUNITY

3.1. Antep Jews' Commitment to Religion

Generally speaking, Jewish families from Antep pursued a life devoted to their religion and fully observed the *Kasherut* whether they lived in Gaziantep or in the city / country they later settled. For example Adel Arkadaş Cohen remembers that her father in law, Rafael [Raful] Cohen went to the barber shop on a Friday and he had to leave the shop half-shaved, not to miss the *Shabbat* prayer.⁸⁸ Yakup [Franko] Bilmen tells that his father in law, Shua Kohen [Bildirici] who was excessively conservative used to sleep on the steps of the *Ehal* on the night of Yom Kippur.⁸⁹ Even if, in recent years these traditional ties have started to loosen among younger generations in places where they settled after Antep, religious practices and traditions are still carefully observed.

Butchers at the slaughterhouse were literally rejoicing the day the *Shochet* would come to slaughter animals, because they knew that rich or poor every Jew in town would come and buy pounds of meat.

*They used to call my father Deli Hayim (Crazy Hayim) also at the butcher shop. He used to wear a fedora and was a generous man. He used to buy 20 kg of meat at once and took it home. So did the Tavaşı family.*⁹⁰

⁸⁸ Adel Arkadaş Cohen, from Yosef Cohen's journal.

⁸⁹ Yakup Bilmen

⁹⁰ Yakup Bilmen

There were no cattle in Antep; no one knew what beef was. Lambs and sheep were mostly slaughtered. The meat that was brought home was salted and kept in a cool place or frozen – after refrigerators started being used. The amount of meat was sufficient for two meals. Another culinary tradition was to roast the meet in order to form big meatballs and store them in jars for the winter.

Chickens could only be eaten if slaughtered by the *Rabbi*. Eating chicken or meat besides home was out of question.

Kasherut was so strictly observed that homemade soups and food were brought to Jewish patients who were hospitalized in the American Hospital or the Private Dr. Mecit Barlas Hospital. Hospital Management was aware of this tradition and gave them permission.

Towards the end of the 1920's, *Shochets* were banished from slaughterhouses for three months. Thereon, the President of the Gaziantep Jewish Community sent a telegram to Atatürk explaining the situation. After listening to the *Shochet* and making local inspection, the veterinary who was sent from Ankara decided that the livestock was properly slaughtered with advanced technology both in terms of medical examination and procedure. So he reported favorably and the ban was lifted.⁹¹

Cheese was initially produced at home. Later on, they started purchasing it in villages which manufactured solely cheese. That's how it worked in springtime: the *Shochet* went to the village and slaughtered healthy lambs and sheep. Meanwhile, he took out a part called maw⁹², soaked it in the water for 2-3 days and used it for cheese production after it coagulated to form a yeast. He then put this cheese considered to be *Kosher* in jars

⁹¹ Yakup Bilmen

⁹² Maw [rennet-bag, reed tripe or literally abomasums], is the fourth and final stomach compartment in ruminants. It secretes rennin - the artificial form of which is called rennet, and is used in cheese creation (<http://en.wikipedia.org/wiki/Abomasum>)

or cans, took the cans to the city and sold them. That's how families' annual cheese requirement was met until the following spring. According to Adel Cohen, because cheese was used sparingly, bone-weakening was common among women of Antep. Not to mix meat with dairy products, baklava was never eaten after meals. However once a week – usually on Thursdays – a dinner without meat was cooked, and cheese, milk and other dairy desserts were consumed. There was no restriction for yogurt among Antep Jews.⁹³

Kataif could only be roasted on a metal plate after being checked and approved by a *Shomer* (Jewish religion legal guardian). And of course they used separate pans, knives and cutting boards for meat and dairy products.⁹⁴

3.2. Gaziantep Synagogue

Gaziantep Synagogue is located in the old Düğmeci (newly called Karagöz) Quarter's Çamurcu area, between Kasap and Çamurcu Streets, situated opposite Mehmet Paşa Mosque (map section 8, plot 135, and parcel 13) on a land of approximately 957 square meters. Due to lack of concrete documentation, we don't know exactly when the synagogue complex – whose low arched entrance door is situated on Kasap Street – which consists of a *Midrash*, a *Yeshiva* and a central worship space, all facing a common, stone paved courtyard surrounded by trees, behind high walls, was built. Although not possible to confirm it, the synagogue is told to date back to the 10th century according to an argument.⁹⁵

“As stated in the mandate of the Province of Aleppo, dated 5 Rajab 1289 [September 8, 1872] and numbered 62, it has been decided that the space reserved to the Antep

⁹³ Yakup Bilmen

⁹⁴ Murat Nihmet

⁹⁵ Zuhale Demirpençe, “Kaderine Terk edilen Sinagog”, *Gaziantep Sabah*, February 22, 1991

Synagogue's is not sufficient to meet the needs of the local Jews and as there is no drawback in the rebuilding of the adjacent school building, the necessary authorization of the Grand Vizierate will be granted for the reconstruction of an additional 20 ells⁹⁶ of length, 20 ells of width, and 15 ells of height."

Istanbul Chief Rabbinate confirms that the above mentioned proposal was sent to the Ministry of Foreign Affairs on 30 Teşrinisani 1289 [12 December 1873]⁹⁷.

The following phrases were inscribed on a panel (dated 1878) placed over the *Ehal* door that could be photographed in 1992⁹⁸, but is actually missing:

Honest people started to build this building. But a time came when the heads of the tribes of Israel did not state their recognition. Instead they set our own town on fire and killed our brothers. Because Moshe El Kayam was our Sovereign and King, until our Messiah arrives. And he will build our pulpit. We are grateful to that name of Excellence. The whole world should know that He is our Sovereign. This building was completed in 5638.⁹⁹

A traveler who visited Antep in 1874 also confirms the existence of a newly built synagogue.¹⁰⁰

Shaul Tuval indicates that he saw the inscription "1866" at

⁹⁶ Ell (Turkish yard – Arşın): Agricultural-architectural unit of measurement of 75,774 cm, used during the Otoman Period kullanılan. The length of the "bazaar ell" used for shopping was 68 cm.

⁹⁷ Abraham Galante, *Appendice à l'Histoire des Juifs d'Anatolie*, Istanbul, 1948, p.34

⁹⁸ Ersin Alok – Mili Mitrani, *Anatolian Synagogues*, Istanbul, 1992, p.133-134

⁹⁹ İnci Türkoğlu, *Antik Çağ'dan Günümüze Türkiye'de Sinagog Mimarisi*, Ege University Social Sciences Institute Art History Department, Izmir, 2001, (unpublished master's thesis), p.42

¹⁰⁰ Yakup Barokas, *Türkiye'de Yahudi Toplulukları*, Tel Aviv, 1967, p.61

the edge of the well and “1875” on the *Ehal*, and that although he could not see it with his own eyes due to the dimly lit space, he mentions that Rabbi Musa Arkadaş confirmed him personally that he saw the date “1866” on the base of the *Tevah*.¹⁰¹

Murat Nihmet remembers seeing the Ottoman Sultan’s firman [imperial order] granted to the Antep Synagogue at the possession of Rabbi Musa Arkadaş who was their accountant, and thinks that people who immigrated from Antep must have taken it with them upon departure.

According to the testimony of some locals who lived in Antep, on the street behind the synagogue [probably at Çamurcu Street, map section 8, plot 134, and parcel 40] there used to be an antique synagogue, and after it burned out and dilapidated they decided to build a new one. No document proving this point was ever found. However, even though not being clear about that, in his travel notes of 1977 Shaul Tuval states that his close acquaintance Rabbi Musa Arkadaş mentioned him that, “The previous synagogue was in ruins and that the *Sammas* (sexton of the synagogue) resided in the remains.”¹⁰²

In the Aleppo Province’s Annual dated 1903, as well as in the “*Annuaire Oriental*” (Eastern Yearbook) dated 1921 the existence of a synagogue and the rabbi’s name “Harun Efendi” is mentioned.¹⁰³

Murat Nihmet describes the location and function of the two-storey house in Çamurcu Street:

¹⁰¹ *The Jewish Communities in Turkey Today*, travel notes of 1977 [Translated into English by Sally Jacoby], p.26-27, *Peamim* Magazine published in Israel in Hebrew.

¹⁰² Shaul Tuval, abw. Travel Notes, p.27

¹⁰³ *Annuaire Oriental*. Commerce, Industrie, Administration, Magistrature, Fondé en 1880. Patronné par les Chambres de Commerce. Adopté par les Administrations. Le meilleur organe de Publicité en Orient, 1921. Editeur-Propriétaire Alfred Rizzo. Imprimerie de l’Annuaire Oriental, p.1260

The upper floor of the two-storey house was the rabbi's apartment, and there was a Talmud Torah School downstairs. The cement floor of the Talmud Torah was always damp. We sat on mats spread out on the floor to study. Back then, I was a kid of 5-6 years old and I resented this situation. When I moved to Istanbul, I have strived to improve the conditions of the Talmud Torah. We had decided that it would be located in the furnished room at the back building of Şişli Beit Yaakov Synagogue and that the opening would be on November 15, 2003, and so we sent the invitations. As an irony of fate, that day the synagogue was bombed ¹⁰⁴ and the new Midrash fell to pieces...¹⁰⁵

In 1953, Rabbi Nesim Kohen [Tahtacı] who as a charity was granted the permission to live in some parts of this building commonly known as the *old church*¹⁰⁶ lost the lawsuit he had filed against the community for claiming possession of the property. However, on July 15, 1950 while the lawsuit was still progressing, he disposed and transferred the building to a third person with a commercial paper entitled: 'resen vadi ferağı havi vekâletname' (proxy with the power of attorney on its own motion). The legal conflict between the community and the person who inherited the property started in Gaziantep's 2nd Court of First Instance and ended up in December 1966 with the verdict of the Supreme Court's Seventh Civil Chamber.¹⁰⁷ The building

¹⁰⁴ November 15, 2003 two trucks carrying bombs slammed into the Beit Israel and Neve Şalom synagogues and exploded.

¹⁰⁵ Highly damaged after the attack, the building was reconstructed with a law that passed in 2010. The Talmud Torah Midrash within the Beit Israel Synagogue renovated thanks to Murat Nihmet's important contribution reopened for religious practice on September 22, 2011 with an impressive ceremony. See: Ester Büyükbolafya, "Yenilenen Şişli Talmud Tora Sinagogu açıldı" *Şalom*, September 28, 2011

¹⁰⁶ Turkish Republic Supreme Court's Seventh Civil Chamber E.1966/5284 K.1966/5859 verdict dated, October 7, 1966

¹⁰⁷ Turkish Republic Supreme Court's Seventh Civil Chamber E.1966/5284

was handed to the Regional Directorate of Foundations in 1984 and was used as lodgings for a while.

The synagogue in Kasap Street, built of ashlar (cut-off stones) peculiar to the southeastern region carries local features just like the other synagogues in Kilis and Antakya. The two color (black and white) cut-off stones masonry, which was very common in residential architecture of that period, can be noticed in the courtyard of the building as well as the main entrance and the *Ehal*.¹⁰⁸

The main synagogue building situated in the south of the courtyard is approximately one meter up from the ground and is ascended with a five-step staircase. The main hall can be reached through the door at the back of the stairhead. The pitched roof with leaning sides was renovated later by Yakup Bilmen with a wooden crib roof covered with Ottoman style tiles.¹⁰⁹

The *Ehal* is a little five-sided pyramid-shaped chamber made of stone with a low arch and rests against the wall behind. The inscription panel over the *Ehal* is missing.¹¹⁰ The octagonal wooden *Tevah* ascended with a five-step staircase was central and fixed. The floor between the *Tevah*, the *Ehal* and the entrance door is covered with cut-off stone panels forming a geometric pattern. The *Azarah* (women's section) ascended with an external staircase in the courtyard was located right above the *Midrash* and bonded with wooden railing and cages. The synagogue building rising above four large pillars had a

K.1966/5859 verdict dated, October 7, 1966 and E.1966/9169 K.1966/8210 verdict, dated, December 26.

¹⁰⁸ İnci Türkoğlu, amw., p.40-43

¹⁰⁹ Asst. Lecturer Mustafa S. Akpolat, "Gaziantep Sinagogu" www.akmb.gov.tr/turkce/books/osmanli/m.akpolat.htm

¹¹⁰ The Ten Commandments tablets are situated on the left and right sides of stone panel.

capacity of 500 people including the women's section.¹¹¹ There were wooden benches along the walls of the synagogue and every one brought a cushion from home. During the holidays the synagogue was so full that extra chairs were added. There was a distinctive seating arrangement. On the right side of the *Ehal* were sitting respectively, the heads of Kohen, Şaşo, Naf-tali, Franko, Assis and Lord Kohen families, whereas on the left were Özsezikli, Benzeç families' goodmen.¹¹²

The *Midrash* on the left of the courtyard was probably built later – one wall resting against the main synagogue. The *Ehal* was the largest and lowest niche at the center of the five niches located on the south wall. The *Tevah* looked like a pulpit. There was also a *genizah* below the *Midrash*.

The *Yeshiva* was in a second courtyard at the right of the main courtyard – separated with a briquette wall – and it is obviously understood from its material and labor that it was built after the main building.

There used to be a *Matza* oven facility in the courtyard. Before *Pesach*, Antep Jews would bring the flour they made out of the wheat they bought, properly washed and ground in a mill to this bakehouse in order to have their *Matza* cooked.

The octagonal pool in the courtyard and the marble floorings around were also built by Yakup Bilmen in 1950.

Beneath the synagogue, there was a well which was descended with an external staircase, and a crypt in the basement.¹¹³

During his visit in June 1977, Tuval refers to an upside-down stone with Hebrew inscriptions placed on the upper part

¹¹¹ Shaul Tuval's, Travel Notes, p.26

¹¹² Yakup Bilmen

¹¹³ Architectural details about the synagogue's complex are summarized and compiled from the following articles: İnci Türkoğlu's thesis. p.40-43; İnci Türkoğlu – Kemal Nalbant, "Gaziantep Sinagogu, Tarihçe, Koruma, Yeniden İşlevlendirme", *Arredemento Magazine*, March 2002, p.102-106

of a wall. He mentions that Rabbi Musa Arkadaş told him that, "During the war, in 1940's when the synagogue was consecrated to military requirements, military forces that settled here must have cause some damages, and after they left the building, during the renovation the stone must have fallen down and erroneously placed upside-down."¹¹⁴ During this period, services continued on the lower floor of the building in Çamurcu Street.

*At the beginning of 1940's, when our synagogue was consecrated to the army, we moved to this small place and started our religious service there. Six months later, when Marshal Fevzi Çakmak came to Antep, the community management wrote a petition expressing the current situation and their need for a place of worship. The petition was presented to him by Sümbül Kohen (who later married Abut Hayat, the nephew of the famous Turkish music virtuoso Mısırlı İbrahim, and so became my sister in law) who had a good Turkish pronunciation. After less than a week later, following the order that came from Ankara, the straw-filled synagogue was evacuated and returned to the service of worship of the congregation.*¹¹⁵

Dr. İzak de Kordovi who visited the community of Antep in January 1964, stated that the main synagogue building was neglected and in ruins, that the services were held in the *Midrash*, that there was not a women's section in there, that a minimum amount of 300.000 to 400,000 Liras was needed for the restoration, that Gaziantep Jews were not able to collect that amount and that even if the synagogue was restored it would be very difficult to maintain it this way due to the lack of people in the congregation.¹¹⁶

¹¹⁴ Shaul Tuval's Travel Notes, p.27

¹¹⁵ Yakup Bilmen

¹¹⁶ Isak de Kordovi, "La Comunidad Judia de Gaziantep, Şabat a la Kehila de Antep", *Şalom*, January 29, 1964

In August 1975, based on the resolution dated May 23, 1975 and numbered 2523, a 50 square meter portion of the property was expropriated by Gaziantep Municipality for a price of 2.250 Liras and the judgment was notified to Musa Arkadaş on behalf of the *Jewish nation*¹¹⁷.

Being a building registered at II.A-1 grade and under inventory number 27,00.0 (1.3) 78, the synagogue has been registered by the General Directorate of Foundation's verdicts numbered 387 and 397 as a charity belonging to the Jewish Community Foundation. Being left to its own fate, after the entire community of Gaziantep immigrated, and not being renovated for a while, the synagogue slowly went to rack and ruin. On September 10, 1996 the Technical Directorate of Şahinbey County Council prepared a report numbered 96/595/1271, attesting that the building was on decline.¹¹⁸ Although the demand of the Tourism Directorate of Gaziantep mentioning that "Gaziantep Jewish Synagogue needs to be opened for touristic purposes" was welcomed by a letter of the General Directorate of Foundations, numbered 062-27.00/9635 (90), no initiatives were undertaken. In order to prevent the collapsing synagogue complex to fall completely apart because of disrepair, application letters were sent to Governor Muammer Güler and Mayor Celal Doğan and it was decided that precautions need to be taken. With a letter dated, April 18, 2000 it was settled that within the scope of year 2000 Faith Tourism program, the architectural survey plans of the synagogue would be given a start and a comity would be appointed for restoration studies; in the meantime upon the order of the Governor, the synagogue was cleaned up on the inside and outside.¹¹⁹ However with Muammer Güler

¹¹⁷ An expression dating from the Ottoman Empire

¹¹⁸ İnci Türkoğlu, am.thesis, p.42

¹¹⁹ "Havra temizlendi, sıra restorasyonda", *Sabah (Gaziantep) Newspaper*, April 25, 2000

being appointed to Istanbul Governorship the project remained pending.¹²⁰

The low-arched, wide door used for entering the courtyard wanted to be stolen by thieves on April 4, 2005; the suspects were caught and while their adjudication was in progress at the 3rd Aggravated Felony Court, the historical iron gate was delivered to the Gaziantep Museum Directorate where it was safely stored in a cargo transport vehicle. After a while, when the Regional Directorate of Foundations decided to replace the door, they found out that one wing was missing as it was sold as scrap iron. According to the testimony of authorities, when the construction and display in the museum was finalized, junk items in the building were carried outside and the iron gate was mistakenly sold as scrap to be sent to the İskenderun Iron and Steel Factory in order to be melted.¹²¹

But feeling uncomfortable about the synagogue being almost in ruins, 40 years after the last Jewish families who lived here for centuries left the city left; the actual Mayor Dr. Asım Güzelbey (a friend of Jewish families since his childhood) waded into the project and did not let it go. For the last four years, the pending project came once again into question within the scope of reintegration studies of local relics belonging to the divine religions. With the valuable support of Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan and Deputy Prime Minister and State Minister Responsible for Foundations Bülent Arınç, Gaziantep's Directorate General of Foundations started implementing the project. The repair and restoration of Gaziantep Synagogue was given out by contract to Demars İnşaat Turizm Tic. Ltd. Şti. for a price of 685,908,97 TL to be financed from the Administration of Budget, as a result of a tender opened in 2011 and contract

¹²⁰ e-mail sent by Adil Turnalar to *Şalom*, on May 3, 2001.

¹²¹ "Gaziantep Sinagogu'nun kapısı hurdacıya satıldı", *Şalom*, October 19, 2005

signed on April 15, 2011.¹²² According to the contract, the restoration of the synagogue that started on May 20, 2011 is planned to conclude in June 23, 2012 and the opening is expected for October 2012, after the interior decoration will be completed.

The function that would be granted to the renewed synagogue was not decided yet in the course of the publication of this book. Mayor Asım Güzelbey, summarized the current situation in one of his interviews:

*We all know that there is no Jewish population in Antep. We have never thought of giving this holly place a function that would hurt the community's feelings. It will still serve as a cultural place, maybe as the cultural center of a university. We will be very happy to see our fellow townsman who will come and visit their old synagogue.*¹²³

People from Gaziantep who moved to Israel, called the synagogue they built in the city center of Tel Aviv, in Rehov ha Kovsim: *Knis il Antebim*. The *Gabai* of the synagogue was Lion Abud until the day he passed away¹²⁴. This synagogue which between 1958-1962 was very often frequented by Antep's famous *Rabbi* Yusef Levi Arkadaş after his immigration to Israel, has now a very small congregation and usually serves as a *Yeshiva*.¹²⁵ Gaziantep Jews mostly go to *Ehal Hayim Synagogue* in Ramat Aviv which they founded together with people from Bukhara and Syria.¹²⁶

3.3. Religious Officials

Although Antep Jews who were religiously depending on the Chief Rabbinate of Aleppo were not considered as a sep-

¹²² <http://www.ihaleciler.com/gaziantep-sinagogu-2011-2012-yillari-restorasyonu-212040-sonuclar.htm>

¹²³ Yaşar Bildirici, "Gaziantep Sinagogu Yeniden", *Şalom*, March 14, 2012

¹²⁴ Lion Abud: Hayim Franko Bilmen's half brother (from the same mother).

¹²⁵ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, July 21, 2010.

¹²⁶ Morris Bildirici's e-mail dated, August 12, 2009.

arate legal entity, there were still some people – besides religious officials – who represented the Jewish community and who administrated the synagogue and the charity work. Heads of Assis, Yusuf Sasho , Shaul Kohen, Naftali families and later Franko (Bilmen) and Nehmat families were in a way considered the representatives of the Antep Community.

Whilst there is no precise record of the religious officials who served the Gaziantep community, let's try to summarize the information we could gather from some old documents and the statements of some local natives:

Back when Antep (Ein Tab) was a district of the province of Aleppo, the Rabbi of the city and the president of the *Beth Din* were appointed from Aram Soba (Aleppo). Rav Şalom Şaski who was born in Aleppo worked as a rabbi in Antep for very long years in the middle of the 19th century, he then returned to Aleppo where he performed various religious duties and died in 1872. Some of the statements of this honorable person who 'Strictly observed religious rules' took place in the book "*Kapei Aharon*". Parts of his handwritten comments on the *Torah* were printed as a book after his death, while others were gathered in an anthology.¹²⁷ After Rav Şaski, Rav Haim Eskenazi was appointed as rabbi. Rabbi Eskenazi who went back to Aleppo after completing his term in the city and died there in 1890 was one of the valuable people who signed the document to approve the first book publication in Gaziantep. His poetic interpretations on the *Torah* were published in 1942 in New York as a book entitled *Ginzei Haim*.¹²⁸

In the Annual dated 1921, the rabbi of the Aintab (Antep)

¹²⁷ Rabbi David Sutton, (editor), *Aleppo - City of Scholars*, Mesorah Publications (Artscroll), Brooklyn, New York, March 2005, May 2006, referring to Rabbi's David Laniado's work: *LiKedoshim Asher Ba' Aretz*, p.147

¹²⁸ Rabbi David Sutton , (editor), *amw.*, p.126

Synagogue is mentioned as Harun Efendi.¹²⁹

Rabbi Samuel Abut whose name is mentioned in Yusuf Kohen's journal, is described as a religious official who lived in the 1930's, right across the synagogue, at Yakup Bilmen's grandmother's house and who was a *Shochet* and a *Moel* (circumciser).

Another name mentioned in the same journal is Rabbi Moşe Mizrahi.

Çanakkale War veteran Rabbi Nesim Kohen [Tahtacı] who had lost an arm in the battlefield was called Çolak Gazi (One-armed Veteran). He immigrated to Israel in 1948 and when he returned to Gaziantep in 1954-55 to receive his veteran salary, he passed away here and was buried in his hometown.¹³⁰

In court rulings dated 1961 the name Yusuf Arkadaş (son of Ishak) is mentioned as the *Rabbi*. This person known as Rabbi or Rav Yusef was considered as the Chief Rabbi among the congregation. Being both *Chazan* and *Schohet*, he was very skilled for solving disputes between husbands and wives. Many times, people from Aleppo would consult him and ask for his opinion on specific issues. Rabbi Yusef who immigrated to Israel in 1958 died there 4 years later, at the age of 85.¹³¹

*When my grandfather left, he left his legacy as a Chazan to his son Yakup. And my uncle continued to act as a Shochet and read the Torah.*¹³²

Based on the judgment the Chief Rabbinate of Turkey Spiritual Assembly dated December 16, 1964 and numbered 370/M/265, upon the request of Gaziantep Jews demanding a spiritual leader, *Musa Arkadaş (son of Rabbi Yusuf), born in 1337 [Hijri] was unanimously appointed as a rabbi to the Gaziantep Com-*

¹²⁹ *Annuaire Oriental 1921: commerce, industrie, administration, magistrature*, Published by Alfred Rizzo, Constantinople, 1921, p.1260

¹³⁰ Murat Nihmet

¹³¹ Adel Arkadaş Cohen

¹³² Adel Arkadaş Cohen

munity, in order to handle and execute all religious matters.

The decision of expropriation dated 1975 was also received by Musa Arkadaş.

Rabbi Avram Palti (from Istanbul) who did his military service as reserve officer in Gaziantep, used to assemble little children on his day off to teach them the *Torah* (thanks to him an entire generation had learned the *Holy Book*) and organized social entertainments.¹³³

Here are the names of the religious officials depending upon the Chief Rabbinate of Aleppo until the declaration of the Republic: Chief Rabbi of Aleppo Musa Efendi (1872-1874), İbrahim Devik [Duek] Efendi (1889-1896), Deputy Chief Rabbi Salamon Safdi Efendi (1897-1906), Deputy Chief Rabbi Yakup Devik [Duek] Efendi (1906) and Hezkiya Sabetay Efendi (1910).¹³⁴

3.4. Prayers and Rituals

In Gaziantep, both business, and domestic and social life was organized according to religious practices.¹³⁵ *Tikun Hasot* was recited before sunrise and the Morning Prayer, in the afternoon they started with the *Minha* and continued with the *Arvit* prayer.

Prayers were recited in the traditional Sephardic tone. But the *Shema* prayer in the evening was recited silently and profoundly. Seven people were called to the *Tevah*.¹³⁶ Men who went to small villages to sell their goods during the week and returned on Fridays would come to the synagogue on Saturday mornings to form a congregation of 200-300 people.

Every Saturday afternoon, there was a *Torah* lesson in Ara-

¹³³ Murat Nihmet

¹³⁴ Eroğlu-Babuçoğlu-Köçer, "Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep", (*Global Strategy Institute CSIS*, Ankara, 2007, p.517

¹³⁵ Yusuf Bilmen

¹³⁶ İzak de Kordovi, amp., January 29, 1964

bic and a *Derasha* [preaching] before the *Minha* prayer.¹³⁷

Unlike the conventional Sephardic way, *Torah scrolls* were preserved in a box called *tik*, similar to eastern Jews' traditions.¹³⁸ This box that was sometimes cylindrical and sometimes octagonal opened up and closed vertically. The *Torah scrolls* that are read horizontally in Sephardic congregations (after being removed from their housing) were kept in the *tik* and read vertically on the pulpit. *Tik* was usually made of wood and had velvet housing coated with silver accessories or covered completely with silver: sometimes the upper part was dome-shaped and there were no *keter*, *rimonim* or medallions attached. Information such as name and date were inscribed on silver sewn on the *tik*. The inside of the *tik* consisted of a space where the *Torah scrolls* were preserved, whereas in the dome-shaped part (usually under a glass pane) were kept religious texts written in watercolors.¹³⁹

The elderly and the managing cadre used to wear fedora hats, the rest wore *kippah*.

*At the synagogue there was constant intolerance: Gabais and Chazans were arguing and disputing all the time. My father in law, Shua was very pious, and his temper would fly into a rage at the slightest contradiction in the synagogue. I remember even that on a Rosh Hashanah day there were serious discussions between Sasho, Naftali and my father.*¹⁴⁰

Women preferred to come to the synagogue on *Shabbat* to see the *Torah scrolls*. They used to sit and watch the prayers at

¹³⁷ Yakup Bilmen

¹³⁸ This tradition that is encountered in South Eastern communities such as Urfa, Antakya etc, can also be found in the *Romaniot* communities of Greece, along the Middle East and in the wide area that spreads from North Africa to India

¹³⁹ 2 *tik* boxes belonging to Urfa and Aleppo Synagogues are displayed at the Quincentennial Foundation Museum of Turkish Jews

¹⁴⁰ Yakup Bilmen

the women's section, behind the oriel not to be seen by men and on pillows they put over dark wooden benches reserved from them.¹⁴¹ It was out of question for women to come to the synagogue when they had their periods or during the postpartum – 40 days after they gave birth. *Avels* (Mourners) used to sit at the back of the synagogue.

3.5. Cemetery

When in 1950's, the old cemetery in Düztepe was assigned for settlement, a section at the 'Modern Cemetery' situated on Nizip road was allocated to the Jewish community by the municipality. The maintenance of the cemetery was also handled by the municipality. Tombstones were made of big rocks measuring approximately 2m x 1m x 0.80m, so it was impossible to break or steal them. Usually there was no inscription or shapes on them, whereas sometimes they were put a number or a sign.¹⁴² In 2000, during the landscaping works, some tombstones were broken by caterpillars and some inscription panels were turned upside down.¹⁴³ Recently, the exterior walls of the cemetery were restored by Yakup Bilmen and a padlock put at the door in order to protect the remaining graves and tombstones.¹⁴⁴ Gaziantep Jews who reside in Istanbul today are planning to build a gravestone with the names of all the people who are buried in this cemetery.

¹⁴¹ Murat Nihmet

¹⁴² Yakup Bilmen and Murat Nihmet

¹⁴³ Ramazan Toprak, "Yahudi Mezarlığını kim talan etti?", *Gaziantep Metropol*, March 20, 2000

¹⁴⁴ Ester Yannier, "Gaziantep'te unutulmuş Yahudi mirası" an interview with Özkul Arkadaş, *Şalom*, February 1, 2012

PART FOUR

FAMILY LIFE

4.1. Lifestyle

How family members' relations developed in an environment where several generations lived together under the same roof is no doubt a question mark. However, contrary to the common opinion, considering the tribal structure where every individual's family status was clearly defined from the very beginning, they obviously lived a quiet and peaceful life. Surely expectations were limited and the notion of peace was different.

Many generations were living together. There were two housewives at home. Three brothers got married and lived in the same house, together with their wives. Besides, there were three single daughters and two maids. Although we were three brides living side by side under the same roof, we never had a discussion or a quarrel. My father was the emperor; he gave the directives about what we should eat or wear and we implemented his orders.¹⁴⁵

Back then, peace was something different, totally different... People were satisfied with it. Men were going to work happily and coming back home happily. Women waved their husbands goodbye with a smile and welcome them home with a smile.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Leyla Tavaşı

¹⁴⁶ Özkul Arkadaş

I think that in the past, both circumstances and standards of life were higher. Maybe there was no TV or crystal chandeliers, but believe me that life standards were higher. A very simple example: I don't remember buying 1-2 kilograms of meat. When meat was bought it was at least 15-20 kilograms. Tomatoes and vegetables were carried by porters. We were not afraid that guests would drop by uninvited. Let's say that there was a knock on the door and 20 people showed up. Women in the house could prepare a perfect feast in less than 1-1.5 hours because everything was ready in cans – from pickles to boiled grape juice.¹⁴⁷

People were happy. They never called each other by their names but always used attributes such as "big brother, "father", "uncle "or" aunt...¹⁴⁸

Perhaps the most cogent summary of this patriarchal family structure is highlighted in the following sentences:

Everyone knew each other; family members knew each other well. The father knew how his son would react and the son knew how his father would react. Now neither children nor parents know it, we simply do not know our children.¹⁴⁹

Children were usually distant with their parents. While little boys spent most of their free time in the streets, playing ball or marbles, little girls helped their mothers at home in order to complete their internship for their future housewives' role. There was no difference in respecting the parents but children were more afraid of their father...

But we absolutely had more fun and were more joyful than the children today.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Zaliha Kohen

¹⁴⁸ Özkul Arkadaş

¹⁴⁹ Zaliha Kohen

¹⁵⁰ Zaliha Kohen

We can clearly see in the following statements that, although trying not to reveal his feelings and compassion by seeming cold hearted and authoritarian, the father was totally understanding and tolerant:

My father was a religious man who strictly observed our traditions. When he entered the synagogue everybody would stand up respectfully. During the prayer, he would not hesitate slapping someone who would show an inappropriate behavior. We would tell him our demands through the intermediate of our mother. However when we grew up, he never opposed to our smoking or drinking; he would leave everyone to himself and to his own belief.¹⁵¹

We all respected our parents. We were very quite at home; due to our character more than fear of our father. He did not need to say anything, even with one look we would be embarrassed to go out for dinner. Mothers were tougher and more disciplined. If she would say: "You're father told me that he gets angry..." it was useless to argue. But on the other hand, when were barely 12 or 13 we would drink raki with my father. Being 12 back then was not like being 12 today; I remember running and managing shop when I was only 7.¹⁵²

Fathers were authoritarian but not despotic; we would approach him with respect, not fear – he was considered as someone "to never oppose". Any requests from the father would be directed to the mother, not to him.¹⁵³

When looking from the outside, relationships looked tense and stiff but were not as they seemed. In time, parents would joke with their kids and listen to their troubles. Children would never hide anything from their mothers; there was always someone to have a heart-to-heart talk with.¹⁵⁴

¹⁵¹ Hıdır Bildirici

¹⁵² Murat Nihmet

¹⁵³ Ebhun Arkadaş

¹⁵⁴ Özkul Arkadaş

What do young girls or brides who lived once in Gaziantep and become grandmothers today feel when they compare their or their mothers' lifestyle back then as a young bride with the life they live today in Istanbul, in Israel, in the United States or elsewhere?

*When we were young the concept of youth was ignored. We did not live even five per cent of the life youngsters live today; nor could we dream of.*¹⁵⁵

*But still people were incredibly happy. Our parents did not need to worry; they knew that we were on the right track. However compared to the life of today we had no life at all; we were not allowed to go out with a friend and even though if we went, there would be no surprises – with our little brother accompanying us. We weren't allowed on a sleepover. That's why we might say that we've wasted our lives but we also had good days.*¹⁵⁶

*If I was given a second chance, I would choose my life back then. Because we had joy and peace and decency, and respect for the elders. When a parent would look at his child's face, the child would understand he did something wrong and blush.*¹⁵⁷

However, brides who were not originating from Antep were not always so "positive" about it. For example, Suzan Sinyora, who was the granddaughter of Lord Kohen and the mother of Yusuf Kohen, came from the Filozof family originating from Edirne. She had studied French there and was raised in a very different and liberal environment. She had difficulties adapting to the lifestyle in Antep and did not want to live in this city. She used to go to one of the most respectable families in Antep (Barlas family) to teach their children French. She

¹⁵⁵ Zaliha Kohen

¹⁵⁶ Özkul Arkadaş

¹⁵⁷ Zaliha Kohen

spoke Arabic at home, Judeo-Espagnol with her children and French with her students.¹⁵⁸

When my mother Nazlı Harari was 18, she was one of the most beautiful girls in Aleppo. When my father heard about her, he went to Aleppo and gave her parents 100 gold coins as dowry payment. He took her to Antep and they got married. My mother had everything she needed but she wasn't happy. She was missing Aleppo's free and independent lifestyle.¹⁵⁹

4.2. Daily Life on Weekdays

Men organized their daily lives based on services and prayer times. In the morning they would go first to the synagogue, then to work.

Women were very busy on weekdays. They would wake up early, send the children school, cook, wash the laundry and do the housework. Usually the younger women would clean the house, while older ones were cooking.¹⁶⁰ As some men came home to have lunch and some others asked their food to be sent with porters to their shops, meal had to be ready before noon.¹⁶¹ After 1955's when business flourished, men stopped coming home for lunch. As children usually worked with their fathers, everyday one of the wives would prepare lunchboxes and carry them respectively to the shop.¹⁶²

On summer, during weekdays women would mostly store provision for the winter. Men kept the house budget; made all the shopping and sent it home. Full sacks of vegetables were washed to prepare tomato paste, chili sauce, stuffed courgettes,

¹⁵⁸ Yusuf Kohen

¹⁵⁹ Nadide Şaşı Saltiel

¹⁶⁰ Adel Arkadaş Cohen

¹⁶¹ Zaliha Kohen

¹⁶² Adel Arkadaş Cohen

dried tomatoes, cucumber, chili, gherkin, and green tomato pickles which were all stored in large jars to be consumed during winter. Red peanuts were peeled, salted and dried in the sun. In some houses, meat was braised and kept in cool places.

Sheep's milk was boiled up, its layer of fat removed, and using this fat crackers and cookies called *biskoços* were cooked. When cooking some meals – bulgur pilaf for example – sheep's cheese was added to the pan.¹⁶³ Usually food was cooked with olive oil or the fat obtained from sheep's milk. This very same fat was used for baklava.

In addition, grapes from the vineyards in the valleys surrounding the city were collected, washed, and boiled in order to make a *Kosher* wine. Before the establishment of the Administration of Monopolies, raki was also distilled and bottled at home. When the Turkish State Liquor and Tobacco Monopoly was founded, home-made raki production was prohibited. There was a raki factory in Gaziantep whose product was famous in the region.

Mattresses, duvets and pillows were filled with sheep's wool. They were unstitched twice a year, before *Pesach* and *Rosh Hashanah* and the wool was taken by car to the Alleben River¹⁶⁴ or to the Oğuzeli town which has water in abundance, to be washed by peasant women with olive oil soap, caustic soda and washing powder and later brought back home to dry in the garden, fluffed and re-filled in their casing. However newly washed sets of bedding were not used before the holiday and people used to sleep directly on their mattress until then.¹⁶⁵ Quilt covers were not separate sheets and were sewn over the duvet. It was the young brides' duty to remove and

¹⁶³ Özkul Arkadaş

¹⁶⁴ It's original name is Aynü'l Leben and it's a distributary of the Sacur River that provides the city's water supplies.

¹⁶⁵ Adel Arkadaş Cohen

sew them back.¹⁶⁶

Within the framework of solidarity between neighbors, women were visiting their friends' houses, and were collaboratively helping each other.¹⁶⁷

Traditionally, Monday was the day to go to visits and receive guests, Tuesday was shopping day, whereas Wednesday was reserved to housework such as cleaning, washing, ironing etc.

Preparation for *Shabbat* started on Wednesday and the requirements were determined. On Thursday, missing ingredients were compensated and meatballs prepared. One of the classic dishes on Thursday nights was cracked wheat with lentils.¹⁶⁸

Bread was cooked at home. Wheat was bought in bulk, brought home, sorted out, washed, dried up, put in sacks and taken to the mill to be ground. A *Beracha* was said to the flour and twice a week (on Mondays or Tuesdays and Fridays) it was kneaded to form bread dough which was taken the next day to the bakery to be cooked.¹⁶⁹

Thursday was also bathing day for women. There was a *Tevilah* (or *kulleytin* in Antep dialect) in every 4 or 5 bathhouses in the neighborhood. The water of the *Tevilah* was obtained from the city's water supply. On certain days, the bathhouse was allocated only to Jewish women.¹⁷⁰ The most popular among them were Paşa Hamamı and Zincir Hamamı.¹⁷¹ Thursday evenings were men's turn to bath.¹⁷²

Even if they did not have much free time, women sometimes gathered in houses to knit, gossip and sing together. Mon-

¹⁶⁶ Adel Arkadaş Cohen

¹⁶⁷ Yakup Bilmen, Zaliha Kohen

¹⁶⁸ Leyla Tavaşi

¹⁶⁹ Murat Nihmet

¹⁷⁰ Yakup Bilmen

¹⁷¹ Zaliha Kohen

¹⁷² Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi

day afternoon was usually visiting day. Before 1950's women did not play card games. Sweets, almond and nut pastes, grapefruit peel marmalade, snacks and coffee were served at these gatherings.¹⁷³

Movie culture started in the 1930's. Between 1930 and 1960, Asri Sinema, Şehir Sineması and Baydar Sineması situated on Suburcu Street were the largest movie theaters in Gaziantep.¹⁷⁴ In the 50's women began to go to cinema very frequently.¹⁷⁵ They used to decide together and buy the tickets a few days in advance. Movies were either Turkish productions or dubbed foreign films.¹⁷⁶ Sometimes they went shopping or to the tailor. As ready-to-wear or garment industry was not yet popular, dresses were custom made. Women in Gaziantep had a very interesting habit that probably would be not appropriate today. If a woman (or women) liked the dress of another woman, she would go to the tailor and copy it. As a result, many women would end up wearing the same dress just like a uniform. Of course the woman who wore it first would be particularly proud of it.

On week days, men would come home around 6:00pm. After dinner and a little chat, they would sometimes briefly visit their neighbors and go to bed early. Food was usually served by older daughters or brides.¹⁷⁷

4.3. Friday Night

On Friday nights men would come home earlier, washed up and go to the synagogue. Meanwhile, women would set the table and light the *Shabbat* candles. When men returned from the Synagogue, family members (sometimes more than 30 peo-

¹⁷³ Zaliha Kohen

¹⁷⁴ Ali Yücel, amw. p.27

¹⁷⁵ Zaliha Kohen

¹⁷⁶ Zaliha Kohen

¹⁷⁷ Yakup Abut Özsezikli

ple) would gather around the table to recite the *Kiddush* prayer and dine.

Some families would stay at home on Friday nights,¹⁷⁸ while some others would celebrate the *Shabbat* like a High Holiday, gathering around the big dining table with all the members of the family, enjoying their meal. Men and women would sit together without making any differentiation between genders, and if the children would make too much noise the grandfather would look daggers at them. When the habit to eat around a table was still not established, everybody would sit around a large metal tray called *sini* and dip their spoon in the same food pot.¹⁷⁹

On Friday evenings the table was full of special dishes. Pit roasted lamb, chicken with potatoes, stuffed vegetables, pasta with chicken, stuffed wine leaves, and chard pie's flavors will never be forgotten. *Kosher wine* and raki were indispensable.

Guests would usually bring their own food and everything was shared and eaten together.

Fresh fruits and vegetables were rarely found, especially in winter. At the end of the meal, dried fruit pulps with walnuts or pistachios (Antep style), little triangle-shaped pastries filled with walnuts, sunflower seeds, roasted chickpeas, *menengiş* (peeled pistachios) and hemp seeds were served together with *charoşet* made of black grapes.¹⁸⁰ Baklava was not eaten after meals, not to mix meat and milk.

After dinner, lettuce leaves and peeled cucumbers were served together with black grapes as dessert, and there would be a friendly chat on religious matters in general.¹⁸¹ These conversations covering the life of Moshe Rabbeinu (Moses), the narrative of some portions of the *Torah* and advices on family

¹⁷⁸ Zaliha Kohen

¹⁷⁹ Hıdır Bildirici

¹⁸⁰ Zaliha Kohen

¹⁸¹ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, August 31, 2012

formation were somehow like instruction courses about religion.¹⁸² In the meantime songs were sung in unison; sometimes backgammon or card games (for free) were played. Around 11:00pm, the table was cleared and everyone went to his room. Brides would not join their husbands before elderly family members went to bed.¹⁸³

4.4. *Shabbat*: Saturday

Saturday mornings, they would wake up around 6:00 or 7:00am and all men would definitely go to the synagogue around 7:30 or 8:00am. Women who would like to accompany their husbands would go to the women's gallery (upstairs) of the synagogue and sit behind an oriel window not to be seen. They would sit and watch the entire service and especially follow the *Torah scrolls* being walked around the synagogue.

There was no *seudah* after the prayer; everybody would quickly return home. The *rabbi* of the congregation was usually invited to a neighboring house. Food was served as soon as men were home.

Smoking, driving or lighting a fire on *Shabbat* was out of question.

*My uncle had slapped me for the very first time in my life, only because I went 5 meters by car on a Shabbat.*¹⁸⁴

Women would ask for their Muslim neighbors' help to light the fire or switch on the lights at home. The ones who did not go to the synagogue would prepare the *seudah*. On the table were dishes cooked on Friday and kept hot in a brazier, including salads, chicken *muhammara*¹⁸⁵ made of stewed chicken with

¹⁸² Yakup Bilmen

¹⁸³ Yakup Bilmen

¹⁸⁴ Yakup Abut Özsezikli

¹⁸⁵ It was served for a few years at Yeniköy Synagogue's *seudah*: Yusef Levi's e-mail dated, July 25, 2010.

a mixture of tomato and chili paste and flavored with peanuts, walnuts oil, lemon, peppermint and cumin, also lamb stuffed with rice, minced meat and spices (*ecce*).¹⁸⁶ This meal that lasted until noon or was sometimes prolonged with singing until 1:30pm was considered as brunch.

After the meal, men would rest and sleep for a while, then go to the *Midrash* before the beginning of the *Mincha* prayer for some *Tehillim* reading and *Torah* discussions, and would return home after the *Arvit* prayer. After 1950's, as it was religiously forbidden to spend money on *Shabbat*, women started going out for a walk or visit friends on Saturday afternoons. Neighbors spent time together, drinking tea or coffee, eating sweets, walnuts, pastries etc. and making gossip.¹⁸⁷ In those years, young people started going out too.

Meanwhile, braziers were topped up with coal to keep the rooms warm for the dinner guests.

Sunday's classical dishes were *mahlûta* soup made of red lentil, cracked wheat and roasted onion which was added after the meal was cooked,¹⁸⁸ *ades* (lentil) and *irmik* (saucy lentil).

4.5. Fun

The most preferred promenades for summer were Alleben River, Kırkayak Family Garden, Kavaklık Area, Başpınar, and Değirmenbaşı. In summertime, women and children would gather and walk to this places after lunch and men would join them after the service at the synagogue.¹⁸⁹

During summer, families would decide on a date (preferably a weekday to have less participation) for a traditional picnic and would be out in the fields for the whole day. Men would join women and children after work. Each family would bring

¹⁸⁶ Leyla Tavaşi

¹⁸⁷ Leyla Tavaşi

¹⁸⁸ Yusef Levi's e-mail dated, July 25, 2010.

¹⁸⁹ Adel Arkadaş Cohen

their own food that would always include *mücedre* (lentil rice). Because of *Kashrut* laws, no food was purchased from the grocery store, everything was prepared at home.

Bebirge and Marvene villages were also nice promenade places. Families used to go there either on a weekday or a Friday.¹⁹⁰ Food was brought along and they would stay over in business customers' houses where they would have fun together.¹⁹¹ Young boys and girls would dance the Charleston or ride on a swing over the green landscape.¹⁹²

When *Shabbat* ended, children of 11-12 years of age would meet and go to the movies together. On Sundays, sometimes they watched the same movie for 3 or 4 times in a row. There were open air movie theaters in the 60's. Also, once or twice a year some music band or theater group came to town and took stage.

Mazal Arkadaş Levy recounts that when she was young, newly married couples came together once a week to dine and drink, but that later on these gatherings were prohibited due to family elders' rumors.¹⁹³

4.6. Clothing

Men would usually wear the traditional baggy pants called *maslah*, covered their heads with a fez and put their *tsitsit* beneath their clothes. After the Dress Code Regulation passed in 1934¹⁹⁴ men started wearing pants and covering their heads with a cap or fedora according to their financial situation. Women used to wear traditional eastern clothes and long dresses; when

¹⁹⁰ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, July 21, 2010.

¹⁹¹ Yusuf Kohen

¹⁹² Özkul Arkadaş

¹⁹³ www.facebook.com/groups/120687707810/

¹⁹⁴ Law No. 2596, on the Prohibition on the Wearing of Certain Garments, December 3, 1934, *Official Gazette*, December 13, 1934, Numbered 2879, Jurisprudence 3, V.16, p.24

they went out in the street they would cover from head to toe with an unveiled outer garment. After 1934, they too began to wear modern outfits.¹⁹⁵ But as seen in many pictures taken in the years 1914-1915, clothes worn during family gatherings and ceremonies were very modern even back then.¹⁹⁶ When women went to the synagogue on *Shabbat* or High Holidays, they would have their hair done and apply a heavy makeup as if they were going to a wedding.¹⁹⁷

Men rarely grew a beard, but mustache was very common. Women would not shave their hair but instead cover it with a scarf. In the 1930's they gradually started going to the hairdresser's and tried new coiffures.

¹⁹⁵ Yakup Bilmen

¹⁹⁶ Murat Nihmet

¹⁹⁷ Özkul Arkadaş

PART FIVE

TRADITIONS

5.1. Boyfriends-Girlfriends

There wasn't any boyfriend-girlfriend relation in Antep comparable to today's current situation. Even engaged young couples were accompanied by little sister of the girl, to protect the young bride just in case – God forbid – her fiancé would attempt to hold her hand.¹⁹⁸ However, young people often created an opportunity to secretly meet and go to the Kırkayak Garden or to the movie theater to spend some time together.¹⁹⁹

With the arrival of Rabbi Avram Palti who did his military service in Gaziantep in the 60's, a friendship between girls and boys was established thanks to the *Talmud Torah* gatherings he initiated on his free day, weekly luncheons he organized and social entertainments he arranged on Sundays.²⁰⁰

Let's also mention that there was a very old brothel in Antep, situated in the center of the city, around Eblahan area. It was known that there were also some illegally operating whorehouses in town.²⁰¹

¹⁹⁸ Zaliha Kohen

¹⁹⁹ Leyla Tavaşi

²⁰⁰ Murat Nihmet

²⁰¹ Yakup Bilmen, Murat Nihmet

5.2. "Asking for a Girl's Hand"

Marriages were usually arranged between families and the boy's parents would come and ask for the girl's hand.²⁰² As almost all Jewish families knew each other, it was never a problem to match suitable couples. If the boy and the girl knew each other, parents would also pay attention to the youngsters' opinion. In the meantime, an acquaintance would go the boy's father to tell him: "You know, your son would be a good match for so-and-so's daughter, what do you think?" The family council would then gather to discuss the proposal. If the decision was positive, the boy's father would invite the girl's father; or even better, through the intermediate of a respected person called *hittebin*, they would: "Asking for the daughter's hand, with God's consent," and so the dowry and wedding arrangements would be discussed. Being a *hittebin* was an honor.²⁰³ The groom's dowry would usually be a golden chain watch and the wedding expenses would be covered by the groom's family. The content of the girl's trousseau was usually negotiated.²⁰⁴ Sometimes, a message was sent from the boy's family to the girl's parents, notifying them that, "They wished to come by to ask for their daughter's hand." If the girl's parents would approve this match, they will reply "They are most welcome, if not they would say, "We are busy."²⁰⁵

And sometimes there would be a twist of fate and years later, destiny would take its course. A very striking event like this occurred in the Bilmen family around the end of 19th century. Abud family wanted to marry their son Rabbi Simel (Samuel) with Sariye, who was the daughter of the Franko family but the Franko's preferred to marry her with a relative, Abraham

²⁰² Ebhun Arkadaş

²⁰³ Murat Nihmet

²⁰⁴ Leyla Tavaşi

²⁰⁵ Murat Nihmet

Franko. When Sariye became pregnant with Abraham Hayim (the grandfather of Yakup Bilmen and Adel Cohen) her husband passed away. In the meantime, Rabbi Simel got married with another girl but became widowed shortly. Simel and Sariye married and had six children – four girls and two boys.²⁰⁶ So you see, you can't escape from fate...

Occasionally and as a good deed, a poor girl was brought from Istanbul to be wed in Antep.²⁰⁷

According to the tradition, they would ask for a girl's hand after *Pesach* or *Sukkot*. They would call this: "*Ventilate the Matzah*". Of course, sometimes there were exceptions to this:

*Cabra's son Charlie had not married till the age of 48. A few years ago when he came to Istanbul, I saw him in Büyükdada, Anadolu Club sitting in the dark with a girl. When I asked him who she was, he told me that she was from Libya and that her parents resided in Rome, Italy. I told him, "Let's close the deal." And when I suggested them a rabbi in Italy, they got married within a month.*²⁰⁸

I was the youngest son in the family. In 1952, I attended the Officer Candidate School to do my military service. After a 6 month training in Ankara Infantry School, I completed my field duty in Erzurum and once being discharged, I returned to Gaziantep in 1953. First I started working as a salesclerk in a shop to gain some experience and learn about the market. Later, together with a friend of mine, we established our own business on drapery. In 1956, my older sister Sümbül Hayat invited me to Istanbul claiming that there were great business opportunities. Here, I started working first with the Şaşı, then the Duşi Family. Thanks to my visionary brother Cabra who came from Mersin, I was

²⁰⁶ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, April 21, 2009.

²⁰⁷ Yakup Bilmen, Adel Arkadaş Cohen

²⁰⁸ Yakup Bilmen

able to set up my own business with a common friend. My sister's father in law, Selim Hayat²⁰⁹ was running a little hostel on Refik Saydam Street. People who were planning to emigrate from Beirut to Israel via Istanbul would stay in this hostel where Arabic and French were spoken until their travel papers would be ready. There was this young girl staying at this pension for similar reasons. And I used to invite her and her girlfriend to the movies sometimes. Slowly, we started having an emotional connection with her and I asked for my older sister's opinion. She told me that we had to inquire the girl's family and that probably the girl's parents would do the same. My girlfriend wanted to ask for her father's consent and decided to write a letter to her parents. To make a long story short, her father came to Istanbul and we were engaged within three days. We got married²¹⁰ in Zülfiaris Synagogue in Istanbul.²¹¹

5.3. Dowry

The dowry that would be given to the groom by the bride's parents and the trousseau arrangements were meticulously discussed in advance. The dowry payment was not determined in cash but in golden coins. The number of *suvaret* (bracelets) or length of the *zencire* (Aleppo style long golden chain, *kolana*) that would be given away to the bride was decided upon agreement. The number of mattresses, comforters and duvet sets, tablecloths, towels, dresses and later on sewing machine etc. were determined one by one. The groom was presented with a golden chained, diamond decorated pocket watch called *kordon*. If the bride to be was very beautiful and had great virtues,

²⁰⁹ Brother of famous Turkish music composer known as Mısırlı İbrahim Efendi and lute player Avram Hayat.

²¹⁰ This synagogue serves today as the Quincentennial Foundation Museum of Turkish Jews.

²¹¹ Hıdır Bildirici

she would not be asked for a dowry (*hamam curnundan*) and the trousseau would be arranged by the groom.

*"My late grandfather, Rabbi Levi Yusef Levi Arkadaş had sent his daughter Nazire to Maraş as a bride and gotten lots of golden coins in return."*²¹²

Sometimes the bride's father would not have enough money to pay the promised dowry and the wedding would be postponed. If the groom did not want to wait any longer, he would secretly buy the jewelry that was promised to him and give it to his father in law, and the father in law would in turn present it to his son in law as if he bought it himself.²¹³

The trousseau was exposed prior to the wedding, before the bride went to her husband's family house. It was exhibited for a week and sometimes the content was added to the *ketubah*. On a predetermined date, they would all come together at the groom's house and go to the bride's house to receive the trousseau.²¹⁴

5.4. Engagement

The engagement was celebrated at the girl's house. Following the engagement night, the girl's parents would invite the groom's family for a whole week – every evening in a different house – and as the wedding day approached, the groom would also be invited to dine with them. This dinner was called *Aşe Aris*.²¹⁵ The groom's parents would also invite the girl's family for dinner the whole week – again every evening in another house. And this dinner was called *Aşe Arus* (Bride's Dinner).²¹⁶

Sometimes the *Kiddushin* would be given at the engage-

²¹² Adel Arkadaş Cohen

²¹³ Adel Arkadaş Cohen

²¹⁴ Murat Nihmat

²¹⁵ Özkul Arkadaş

²¹⁶ Zaliha Kohen

ment. As the *Kiddushin* was equivalent to marriage, it would symbolize that from then on the girl belonged to this man and they needed to legally divorce to break this agreement.²¹⁷ On this issue, let's listen to what Adel Arkadaş Cohen has to say:

Sara Kohen [Arkadaş] was very very pretty; the songs she sang would mesmerize everybody. She had a wonderful voice and lots of virtues. Her talent in sewing, embroidery and knitting was renowned. She had plenty of suitors. Her first fiancé Maraşlı Simel Farac was the nephew of my grandfather Hayim. I don't know why but this engagement was broken.

*She then got engaged to the half brother Lion Abud, but this engagement was broken too when Lion immigrated abroad. Her third fiancé was my uncle, Yesua Franko Bilmen (Hayim Franko's son). This time they were not contented with the engagement and gave also the *Kiddushin*. But the wedding did not take place and they stayed engaged for three-four years. Then when my uncle Yesua, fell in love with Margo, the daughter of the Tavaşi family who came from Kilis, he had to go to the Beth Din of Istanbul's Chief Rabbinate to get divorced although they were not religiously married – just because of the *Kiddushin*. After she divorced, Sarah got married with my other uncle Moiz Levi Arkadaş and together they built a very happy family. As she was my wife's sister, she became both my aunt in law and my sister in law. She passed away in 1988.²¹⁸*

5.5. Before the Wedding

The wedding was usually scheduled for a Friday night, either before *Pesach* or *Sukkot* and the invitation was organized

²¹⁷ Suzan Alalu - Klara Arditi - Eda Asayas - Teri Basmacı - Fani Ender - Beki Haleva - Dalya Maya - Ninet Pardo - Sara Yanarocak *Yahudilikte Kavram ve Değerler. Gözlem Gazetecilik Bas. Yay. A.Ş.*, Istanbul, 1996, p.116

²¹⁸ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, April 21.

by the groom's family. The wedding ceremony took place in the garden during summer and at home, under the *Chuppah* in winter. Assis and Franko families' spacious gardens were sometimes allocated to other families' weddings and the groom's family would set in the garden the chairs and tables they had rented for the occasion. Some families used to wear the *tallit* even under the *Chuppah*. Wedding-ceremony halls started being used much later.

They would go to the synagogue before *Shabbat*; right after the wedding prayer was recited and when the prayer was over, they would return home or to the garden or the ceremony hall for the reception. Later, taking notice of the violation of *Shabbat*, weddings started being held on Sundays.²¹⁹

Weddings lasted for approximately a week, including the pre-blessing stages. Five days prior to the specified date, (i.e. on Monday) the trousseau would be displayed at the bride's house and be shown to guests. The next day, the groom's family would come to the bride's house to take possession of the trousseau and a dinner was arranged on this occasion. The third day, families, friends and acquaintances would be invited to the *Aşe Arus* or Bride's Dinner that would take place once again at the bride's house. On Thursday, with the participation of friends and families, an *Aşe Aris* or Groom's Dinner would be organized at the groom's house. On the fifth day, that is to say on Friday, after the bride's last dinner at her father's house (*Aşe Arus*), the bride would get ready for the wedding ceremony that would take place later that night.

On the eve of the wedding, a henna night was arranged at home to symbolize the bride's saying goodbye to childhood and becoming a woman²²⁰; and for this occasion men and wom-

²¹⁹ Murat Nihmet

²²⁰ Suzan Alalu – amw., p.119

en came together in unison.²²¹

Before the wedding the tradition of *Hamman Arus* (*Banyo de Novya* – Bride's Bath) was absolutely followed. But before that, the groom would send to the bride's house a bag with underwear, towels, bath bowl, soap and suchlike bath supplies. The groom or the groom's mother paying for the bath was also a tradition. All the women in the bride and groom's families would go together to this bathing ceremony organized on a Thursday. Many times, a woman-*Sammas* would come to the bride's house to carry her bag to the bathhouse. The bride's body would be washed with a special soap made of olive oil and laurel, and her hair cleaned with rose scented clay. This entertainment accompanied by food and music lasted for hours and people would rejoice with the songs and melodies of the invited band.²²²

Before the wedding, it was also customary for the groom to go to a bathhouse. On Thursday night, the *Sammas* of the synagogue would come to invite the groom to the bathhouse. After this musical ceremony accompanied by songs and food (known as *Hamman Aris*), another banquet was organized this time at home where everyone would dance, women would ululate, and young men would form a *habura* (*rondo*, circle) around the groom to shout out three times and ask for God's help for the newlyweds.²²³

5.6. Wedding Ceremony

At first, couples were only married religiously and not legally but after the declaration of the Republic when civil marriage became obligatory, the official marriage ceremony was performed just before the marriage prayer.²²⁴ The municipal

²²¹ Zaliha Kohen

²²² Leyla Tavaşı

²²³ İzak de Kordovi, amp., *Şalom*, February 12, 1964

²²⁴ Zaliha Kohen

band's performance was considered as most reputable. Usually ice cream and lemonade was catered. Alcoholic beverages were not served.²²⁵

The *Kettubah* was handwritten by the rabbi and delivered to the bride's mother after the prayer.

The *Kiddushin* was presented in a silver tray and shown to the *rabbi* and the witnesses. The couple would put wedding rings on each other's fingers.²²⁶ The groom's crushing a glass under his foot was an absolute tradition.²²⁷ Games were played at the celebration after the wedding; people would dance and wish health, peace and plenty of children to the newlyweds.

After the wedding, according to a tradition known as *Avra*, the bride and groom would go and visit all family elders one by one – during the day or at night.²²⁸

In general, apart from some exceptional cases or financial problems, the bride would move to the groom's house.

If possible, a special bedroom would be prepared at the groom's house; otherwise the room would be divided into two by hanging a carpet in the middle, and this conjunct bedroom would be primarily allocated to the newlyweds.²²⁹ After the wedding celebration, the bride and groom were sent off to the bedroom and the mother and mother in law would wait for the "bed sheet". If they were a bit late, they would knock on the door and ask, "Are you ready? Are you done yet?"²³⁰ This very

²²⁵ Yakup Bilmen

²²⁶ İzak de Kordovi, amp., *Şalom*, February 12, 1964

²²⁷ A tradition carried out in all Jewish communities that symbolizes that Jewish people should keep in mind the destruction of the Holy Temple (Beit Hamikdash) even at their happiest moment. The groom crashes with his foot a glass wrapped in a cloth, then all the pieces of the broken glass are buried in the ground or is stored somewhere it can't be found.

²²⁸ Zaliha Kohen

²²⁹ Murat Nihmet

²³⁰ Leyla Tavaşi

bed sheet was shown to women who came for coffee a couple of days later.

When weddings started being performed on Sundays, instead of Fridays, the traditional *Shabbat Chatan* ceremony was taking place the following Saturday and the groom used to walk the *Torah scrolls* around the synagogue. After the prayer, the family would return home for the *seudah*.

The Sunday following the wedding, a diner called *iftarat* was organized at the groom's house where only dairy foods would be served.

5.7. Interreligious Marriage

Although there were a few girls who married Muslim guys in Antep, it never occurred that a Jewish guy marry a girl from another religion. There has never been a marriage with a Christian. On this issue, an interesting event occurred with Leyla, a band (*saz*) girl. Leyla who was born in a very poor Jewish family had gone to Diyarbakır at a very early age to get married, but after a while, being tired of getting beat up by her husband, she ran away with a Muslim young man who played the zither in a band and settled in Antep. This fine young man always defended Leyla's honor although he made her perform in the band. Leyla was a faithful girl who always kept the *Shabbat*, never ate bread during *Pesach*, fasted on *Yom Kippur* and went to the synagogue for the prayer, and in the meantime supported her parents and paid for her sister's wedding. When the zither player passed away, in order to execute his last will, she immigrated to Israel to meet her parents who had already settled there.²³¹

On this occasion, it would be useful to give some information about "saz". In Antep, "saz" was the name given to entertainment venues where Turkish Classical Music was performed,

²³¹ Adel Arkadaş Cohen

and various appetizers were eaten accompanied by a couple of glasses of raki. The entertainment known as “İkindi Sazı” would start in the afternoon and last until late in the night. The first “saz” was established in the 1930’s in Maarif coffe house, then other venues started opening around the city. The musical band (*fasıl*) would take the stage, female vocals would sit on four or five chairs aligned in front of the musicians and come to the microphone by turns to sing their songs. Many renowned performers of Turkish Classical Music started their career there. Sometimes a belly dancer would take stage too. At the end of the 1940’s saz venues were replaced by *pavyons*.²³² Nevertheless in the 1950’s, the habit of “İkindi sazı” was still popular. For example there was a “saz” in the Kırkayak district. Its clientele who would sit on casual wooden tables and chairs consisted of literate music lovers who respected art, and were dressed up in suits and ties. There were some rich and famous people who would come too. Women vocalists were dressed in very decent clothes and wore lipstick only as makeup.^{233,234}

5.8. Divorce

Divorce was not a common issue. However, if divorce was inevitable due to severe conflict or any other valid reason brought by the parties, the *get* (divorce document) would be submitted by the Aleppo *Beth Din* during the Ottoman period and by the Istanbul *Beth Din* after the declaration of the Republic. Following the adoption of the Civil Code, *get* could only be approved from the *Beth Din*, after submitting them the divorce decree from the court. If the couple had children, the mother usually would get custody of them.

²³² Servil Atauz, amw., p.223

²³³ Erol Güngör, “1950’li yıllarda Gaziantep’te İkinci Sazı”, *Gaziantep* 27, May 21, 2007

²³⁴ For saz venues of the 1930’s, see also Yaşar Özen’s article: “Nostalji”, *Yöre Magazine*, p.1, Gaziantep, 1990

5.9. Birth and *Brit Milah* (Circumcision)

Families had plenty of children.

*My mother gave birth to 14 children; only 9 of us (2 girls and 7 boys) survived).*²³⁵

If nothing went wrong, a midwife or an experienced elder in the family would assist the mother at childbirth. Circumcisions were done at home, with a few exceptions. There was a *Moel* in the city. But there was a time when they had to bring a *Moel* (even a *Shochet*) from Siverek or Adana.²³⁶ During the last 40 years, the late Mr. Geron would go from Istanbul to Antep.²³⁷ Today some people from Antep are disapproving the resplendent circumcision ceremonies organized in the synagogues and longing the good old days:

*How come a baby is allowed to piss at the most sacred place, at the Tevah during the circumcision? How come a mother who has not completed her postpartum period can take place in the cortege? In the past, the mother could only take a peek through the door. By organizing this ceremony in a place outside home, we already oppose the ritual; at least let's behave properly within the synagogue.*²³⁸

Usually before the first birth, cloths were sewn for children and hung at home.²³⁹

Confinement period was 40 days. The mother would spend the first week in bed, and her mother in law would cook and bring the food to her. Especially if she gave birth to a little boy, she would be rejoicing with pride. In the meantime, she was nurtured everyday with sahlep made of grated almonds to increase her milk supply and with chicken soup to gain strength.

²³⁵ Murat Nihmet

²³⁶ Murat Nihmet

²³⁷ Zaliha Kohen

²³⁸ Murat Nihmet

²³⁹ Murat Nihmet

Again to increase her milk supply, she was given a special bread mode with 40 whole walnuts. Orange syrup and sponge cake was served to the guests who came to congratulate the family.²⁴⁰

On the 40th day, they would go to the bathhouse for a special ceremony called *Hammam Nevse* where a paste called *Nevse Emi*, made of various grounded spices mixed with a thick syrup of grape juice, oil and honey was coated on the mother's body to improve her health; the baby in turn was covered with salt and then both of them took a bath.²⁴¹

5.10. Bar Mitzvah: Adolescence Ceremony

As all dates of birth were kept by the *rabbi*, he would warn the fathers of the young boys who reached the age of *Bar Mitzvah*. The adolescence ceremony (*Bar Mitzvah*) consisted of the *tefillin* being worn on a Monday or Thursday morning at the synagogue. There wasn't a separate ceremony on *Shabbat* but the young boy who had his *Bar Mitzvah* during the week was called to the *Tevah*. After the prayer, sugared almonds were distributed. Some families would have an invitation at home or if they were wealthy enough, they would organize a *seudah* at the synagogue,

There was no *Bat Mitzvah* tradition in Gaziantep.

5.11. Death

In case of a decease, his/her relatives would make an deal with the people in charge and agree on an appropriate amount of money for the washing and shrouding of the deceased, digging the pit, the burial and the reading of traditional prayers. If they did not have enough money, they would make a down payment or give their sterling silver or valuable jewelry as pledge. In the first instance everybody was willing to pay, whereas after the burial disputes were going on. If the money

²⁴⁰ Adel Arkadaş Cohen

²⁴¹ Zaliha Kohen, Murat Nihmet

agreed upon was not paid, the pledges would remain in the safe deposit box.²⁴²

Commonly, the deceased was washed at home and buried in the Western section of the Asri (Modern) Cemetery reserved for Jewish people. There used to be a *Chevra Kadisha* organization taking care of these services. Nehmad family members have presided this organization for a few generations.²⁴³ Only men would join prayers at the synagogue. It was out of question for women to go to the cemetery. After the burial, a stone was put on the graveyard to mark its place and usually nothing would be written on the tombstone. Everyone knew by heart the place their relatives had been buried.²⁴⁴

The *keriya* (tearing of garments) and *Schiveh* (seven days of morning) were done at the house of the deceased and during this time *Avels* would sit on the floor, curtains would be shut and mirrors covered. During this mourning week meals would not be served on the table. Memorial prayers would be recited at home on the seventh day, the first month, as well as on the eleventh and twelfth months after the decease.²⁴⁵

5.12. Cooperation

Albeit very few, there were still some poor families among Gaziantep Jews. There were usually no mendicants. Money was collected at the synagogue for the needy and food was spared at home and sent to their houses. Before *Shabbat*, every family would set aside some bread and home-cooked meal, and young guys known as *mazon* would volunteer to distribute it to the needy.²⁴⁶

There weren't too many poor people or needy families. I re-

²⁴² Murat Nihmet

²⁴³ Murat Nihmet

²⁴⁴ Hıdır Bildirici

²⁴⁵ Hıdır Bildirici

²⁴⁶ Yakup Bilmen

*member quite well one of them. Her name was Mazal Oro, she died in a fire.*²⁴⁷

Sometimes women would also collect goods for the needy. Especially during *Chanukah* they would go door-to-door accompanied by the *Sammās* and collect winter rations for the poor families.²⁴⁸ Every holiday, these poor families were provided with money, food and clothing.

²⁴⁷ Adel Arkadaş Cohen

²⁴⁸ Murat Nihmet

PART SIX

RELIGIOUS AND HIGH HOLIDAYS

Antep Jewry, which depended on the Chief Rabbinate of Aleppo was renowned as a community which strictly followed Sephardic customs and traditions, and meticulously celebrating all Jewish holidays. Every holiday had its own singularities and special dishes. For example, kadaif was cooked for *Tu Bishvat* (New Year of the Trees) also known as *Beraha de las Frutas*. A *Shomer* would be present to check if the dessert was prepared without milk and in accordance with the *Kashrut* laws. Baklava that was usually prepared with walnuts was cooked with pistachio nuts at *Tu Bishvat*.²⁴⁹

*Tu Bishvat was a holiday that all children looked forward. Before the holiday, a cloth bag was sewn and prepared for every child, and one or two samples of all the fruits served on that evening were put in bags and given to children. My mother continued this tradition in Israel.*²⁵⁰

At *Sukkot*, there would be a *sukkah* both at the synagogue and in the garden of every house, until they started living in apartment buildings. The *Etrog* needed for the *Sukkot* prayer was brought from Israel, whereas the *Lulav* was bought in Mersin. It was also an essential tradition for one man in every fam-

²⁴⁹ Yusuf Kohen

²⁵⁰ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, August 31, 2012

ily to sleep in the *sukkah* for the entire holiday (eight nights).²⁵¹

At *Hanukkah*, all family members would be kindling the *Hanukiah* branches filled with oil.²⁵²

At *Tisha B'Av*, they would not work for the whole week. Women would roll out dough and make noodles. They would not eat meat, not wear new clothes, and not even sew.²⁵³

During Purim, the *Megillah* was read at the synagogue and children (even teenagers) would organize various shows and plays narrating the historical meaning of this holiday. Especially in the years 1962-63, when Rabbi Avram Palti was in town to do his military service, lots of plays had been staged.²⁵⁴

6.1. Pesach: Commemoration of the Exodus

As soon as *Purim* was over, *Pesach* preparations would start. First, bed linings were washed, and the mattresses and quilts were fluffed by the housewives – as there were no wool fluffers back then.²⁵⁵ Every single garment in the closets was cleared up as much as the spare shirt button and was put back meticulously in the cleaned closets. All plates and bowls, cookers and frying pans in the kitchen were washed and re-washed and boxes which contained special dishes utilized only during *Pesach* were taken out and carefully checked. Coppers were sent to the tinsmith. Ancient Antep stone houses' four-to five-meter-high walls and large rooms were cleaned one by one.

Meanwhile, they would go to the tailor or the tailor would be called home and similar to wedding preparations, new clothes would be made to measure – from undergarments to shirts, shoes, bags etc.²⁵⁶

²⁵¹ Yakup Bilmen

²⁵² Murat Nihmet

²⁵³ Özkul Arkadaş

²⁵⁴ İbrahim Murat Nihmet

²⁵⁵ Leyla Tavaşi

²⁵⁶ Zaliha Kohen

Matza was made at home. Every family would purchase the amount of wheat they needed from the market, take it home and sort it out three times without wetting it.²⁵⁷ Then on a Sunday, everyone would bring its own wheat or white corn to be grinded on a flourmill specially rented for this occasion, its grits purified and meticulously cleaned by three or four *Shomers*. The grinded flour was brought home and kneaded in accordance with the tradition. At the beginning there was a bottom-fired, covered *Matzah* furnace at the synagogue's courtyard. Some youngsters would roll out the dough here for a little fee.²⁵⁸

*Though I was a kid, I still remember those times. Matzot looked like Indian pitas. Furnaces were like cement water pipes... After 1948, furnaces were no longer used. Migration had started by then.*²⁵⁹

Matzot were prepared plain, without holes, the size of cracker bread and were placed in the oven within 18 minutes. Spices were bought uncrushed and were brayed in the mortar. Rock salt was bought, burned for purification and turned into *Kosher* table salt after being brayed in the mortar.²⁶⁰

On *Pesach* eve, once at home after the prayer at the synagogue, all family members – sometimes as much as 30 or 35 people – would take a seat at the ceremonial *Seder* meal. The *Haggadah* was recited. Anyone from outside the family could as well join the *Seder*.

The *Haggadah* was first read in Hebrew and then, every word was translated into Arabic so that children would thoroughly understand its meaning. In the following years, the *Haggadah* started being recited in Turkish. This reading would last for almost three to four hours and would continue with *Afiko-*

²⁵⁷ Yakup Abut Özsezikli

²⁵⁸ Yakup Bilmen

²⁵⁹ Murat Nihmet

²⁶⁰ Yakup Bilmen

man (last morsel) and traditional *Pesach* songs. The traditional four glasses of wine would be consumed. Young boys would take part in the *Haggadah* reading and in the meantime women would find the occasion to rest a bit after a whole month of excessive labor.²⁶¹

What were the main dishes of the *Seder* that was repeated for two nights? Apart from the parsley, celery and *maror* (bitter herbs) as leafage, lamb bone (*Zeroah*), *charoset* made of black grapes and served in the traditional *Seder* plate, *siliye* (chard), *lubye* (dry black-eyed peas), *kibbe hamda* (sour meatballs), *sfiha mahşiye* (deep-fried eggplants stuffed with onion)²⁶² were the main dishes.

Special chili and tomato pastes were prepared and stored for *Pesach*. Vine leaves for stuffing were washed in advance and preserved in vinegar (in brine).²⁶³

There was no harm in eating rice during *Pesach* as it did not swell, but lentils and noodles were not consumed.

On the first day of the holiday, after men would return from the Morning Prayer at the synagogue, young ones would visit the elders, and on the second day the elders would return the visit.

*On the first days of Pesach and Sukkot, the entire community would come and pay their respects to my grandfather Rabbi Yusef. Whereas on the second days, he would return their visits.*²⁶⁴

During these visits, they would mainly talk about religious issues and quote the *Torah*.²⁶⁵

²⁶¹ Yakup Bilmen and Zaliha Kohen

²⁶² Zaliha Kohen ve Özkul Arkadaş

²⁶³ Murat Nihmet

²⁶⁴ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, August 31, 2012

²⁶⁵ Özkul Arkadaş

6.2. Yom Kippur: Atonement Day

“The tenth day of this seventh month is the Day of Atonement. Hold a sacred assembly and deny yourselves, and present an offering made to the Lord” [Leviticus 23:27]

According to Jewish religion, the last day of Regret and Repentance (*Yamim Noraim*) period is the holiest day of the Jewish life. Jews traditionally observe this holy day with a 25-hour period of fasting and intensive prayer, often spending most of the day in synagogue services; they don't work, don't eat or drink, they just confess and pray for the remission of sins.

Atonement Day began with the fasting meal (*tomar tanid*) eaten before sunset and men leaving for the synagogue. On *Yom Kippur*, early in the morning men would go to the synagogue once again, and the fasting would end when three stars appeared in the sky and the *Shofar* was blown. They would then come home and break the fast (*kortar tanid*). On *Yom Kippur*, women too would go to the synagogue early in the morning.

The *Mitzvot* of *Yom Kippur* were sold by auction at *Rosh Hashanah* and *Shabbat Teshuva*. No offers were made at *Yom Kippur*. At the end of a contentious and exciting auction, the tradition was repeated as it was always the same people who would buy the *Mitzvot* every year.²⁶⁶

In Antep, the *kapara mitzvah* (sacrifice order) that had to be fulfilled on the morning before *Yom Kippur* was carried out according to local traditions. One or two months before the High Holidays, every family would buy a sufficient amount of chicken and rooster from the villagers and begin to feed them at home, in the garden or in the poultry house. According to local tradition, a rooster was slaughtered for every man in the family, and a chicken for every woman, whereas two chickens and a rooster were spared for pregnant women.

One week prior to the sacrifice, a *Shochet-Rabbi* would go

²⁶⁶ Murat Nihmet

door to door to examine the animals, put the defective (*trefa*) ones aside and lock the healthy ones in cages.

The best time for *Kapara* was on the *Slichot* morning before the eve of *Yom Kippur*, prior to the morning call to prayer. In order to rush the slaughtering to be on time, the *Rabbi* and the *Sammas* would start before sunset and stroll around Jewish houses with a torch in their hand. The sacrifice would start on behalf of the head of the family and a the *Bracha* was recited before the every slaughtering of chicken or rooster, then the blood of the slaughtered animal would be drained to the soil and a few drops of the *kapara* blood would be spread on the respective person's forehead. If the house's ground was made of stone or concrete, they would sprinkle some dirt on it before the slaughtering. Sometimes more than 30 or 40 animals were slaughtered in one house.²⁶⁷

After the sacrifice ritual, women would sit in a circle to clean up the slaughtered animals. Animals were deplumed, disemboweled, and washed first with water then with an unused, green Antep soap or a special soap made of olive oil and laurel leaves. The animals were then salted and set aside for an hour to be later washed with warm water and wiped dry with a clean towel. So the chickens would be ready to cook. The soap washing custom is still carried out today in daily life.²⁶⁸

*10 or 15 years ago, we were invited to one of our Muslim's customer's house in Bursa. As we would not eat Trefa I bought a chicken and ask our hostess to give me some soap in order to wash the entrails. She was surprised. "We wash it with flour," she told me. "After you disembowel the chicken you should rub it with some flour." Since then I do the same.*²⁶⁹

²⁶⁷ Yakup Bilmen

²⁶⁸ Zaliha Kohen

²⁶⁹ Zaliha Kohen

What would they do with so many slaughtered animals? Some of them were distributed to needy families and the rest was consumed at home. Contrary to the tradition of not eating sacrificed animals, and distributing all of them to the poor or charities, in Antep (and probably in communities of neighboring towns) some of the slaughtered animals were spared to be consumed at home. This tradition still continues among families originating from Antep who today immigrated to various cities and countries.²⁷⁰

Which foods were served before fasting? Tomato soup with chicken, deep fried chicken with broth, rice and *selve* (unseasoned chicken, rolled in eggplant slices) were indispensable dishes.²⁷¹

*Although selve was specially cooked without any spices, it still made us very thirsty. But we could not refrain ourselves from not eating.*²⁷²

As time to breaking fast approached, the table was set by women who didn't attend the ceremony at the synagogue.

According to family customs, fast breaking was celebrated by eating cookies and cakes accompanied by tea, or *Zahte*, slices of bread dipped in olive oil and jam. Later, the dinner would go on with various dishes such as chicken salad, fried chicken and potatoes, *Kibbe Misilmeniye* (boiled stuffed mutton balls) and *Kibbe Arap* (boiled steak tartar a la turca).²⁷³

²⁷⁰ Yakup Bilmen

²⁷¹ Zaliha Kohen

²⁷² Özkul Arkadaş

²⁷³ Zaliha Kohen and Leyla Tavaşi

PART SEVEN

RELATIONS WITH OTHER COMMUNITIES

Although they adhered strictly to their religious obligations, Gaziantep Jews always lived in an atmosphere of solidarity and cohesion with their fellow citizens as well with the majority of Muslim population in the villages they were doing business with. These two communities who had very similar traditions and religious beliefs always lived in perfect harmony for centuries, and the supportive comportment of the Jews of Antep and Kilis during the War of Independence played a major role in the improvement of this close relationship.

There was no distinction between Muslims and Jews among soldiers who were conscripted to defend their homeland; every man who was strong enough to fight would be sent first to Diyarbakır for a basic drill and from there to different fronts around the country. Countless Jewish boys went to war in this way and no one ever heard from them again.²⁷⁴

7. 1. French Occupation and Turkish War of Independence

When the French army occupied Antep in 1919, the Armenian population took place on the intruders' side, whereas Antep Jews including young people, such as Yusuf Şaşı and Hayim Salame continued to provide ammunition, and food supplies (from Aleppo) to the National Forces throughout the war. Hayim Salame who was taken captive by the French army

²⁷⁴ Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi.

and expelled to Malta, could only be brought back by Atatürk, thanks to the population exchange that took place at the end of the war.²⁷⁵

*Every night, our fathers and our relatives would go to dig trenches. Meanwhile the National Forces kept Jewish women in a separate place for protection; they moved them to Nizip.*²⁷⁶

One, who supported the Countrywide Resistance Organization of Kilis and its environment, was Murdeh Şrem.²⁷⁷ When the French forces noticed this supportive attitude of the Jews, they began to persecute them. Hıdır Bildirici states that this was the reason his uncle could never have children.²⁷⁸

Another testimony on the issue comes from Dr. Uğural Barlas:

*Before the war, Turks and Armenians lived in harmony in Antep. But during the Antep War, the Armenians collaborated first with the British forces, then with French intruders, fought against and shot their Turkish neighbors. Although Armenians were on the enemy's side, Jewish people took side with the people of Antep; they fought against the French and British troops for the liberation of the city; the wounded Jews were looked after at the Sikh Mosque Hospital by Dr. Mecit [Barlas]. The casualties were buried in the same mass graves as our martyrs.*²⁷⁹

Göğüş recounts the situation as follows:

When the French army came to Antep, the Armenians shifted to their side. Jews remained on the Turkish side, so we asked them: "You don't know how to fight a battle, how come

²⁷⁵ Yakup Bilmen

²⁷⁶ Yakup Bilmen

²⁷⁷ Şinasi Çolakoğlu, *Kilis: Direniş, Kurtuluş ve Sonrası*, Ankara, 1991

²⁷⁸ Hıdır Bildirici

²⁷⁹ Dr. U[ğural] Barlas, *Yöre Magazine, Mehmet Sağlam Special Edition*, Gaziantep, 2007

you did not escape?" They answered: "Then we will carry your casualties." However, they have extensively supported the Turks during the war; some of them even fought at the front and died. People like Hayyum [Hayim] Esas [Asas], and the Jewish Lord gave lots of financial support. As a historian, it's my most sacred duty to write these facts.²⁸⁰

People from Gaziantep proudly remember "Karayılan" and the flour they made from apricot seeds on the days of resistance; they never forget the Jew's participation to resistance while Turks and the Kurds were fighting shoulder to shoulder against French troops.²⁸¹

In Antep, people did not know the meaning of the word anti-Semitism. Sometimes, just for a laugh, when children from the neighboring villages or outskirts would throw stones to Jewish houses, the first reaction would come from the Muslim families.²⁸² There were good neighborly relations between Muslims and Jews. They used to know the Jewish customs and support them. Children used to play together on the street and it was always their Muslim neighbors who would come to light their stove's fire – and later electric lamps – on *Shabbat*.

We had lots of Jewish neighbors in Gaziantep. Mrs. Leyla, the mother of Mrs. Sarah who later got married to Mr. Yakup Bilmen was a famous dressmaker and she used to live in our neighborhood. When I was a kid, I went to their house on Saturdays, early in the morning to light the fire and they gave me some money in return the following day. Muslim and Jewish kids used to play together. At Pesach they were giving us Matza and when the holiday was over, we were sending them baklava. Our families would visit each other

²⁸⁰ M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleri ile Gaziantep*, Cihan Ofset

²⁸¹ Levent Gedizoğlu, "Mardin yolunda iki durak", *İki Bine Doğru*, November 27, 1988, p.59

²⁸² Hıdır Bildirici

on holidays. We had a nice and friendly relation. Tavaşi and Nahmat families were our friends. Some of the Jews were herbalists, some others linen drapers. They were all fair and honest people. Very hardworking. So were their eating and drinking habits. They would prepare a dinner for ten, and there would be enough food to feed twenty people. Families were not too close but they would frequent their neighbors. When we were young, we used to go to the "saz" with Mr. Yakup [Bilmen]. We had friends in common. Our friendship still goes on in spite of many years that have passed. We still see each other and come together in family dinners.²⁸³

We were close friends with Hıdır [Bildirici]. We used to live in Kervan Han on Bayramoğlu Street; us at number 5, and them at number 7. There were more or less 100 Jewish families who lived in Antep. Neighborly relations were great. We used to go to school together with Hıdır. We organized contests and the winner used wear a paper medal. Back then, there was no electricity in the house. An Italian company had established a power station which could only illuminate the streets and the governor's house. During the Second World War, we were studying either under the electric pole or under the light of an open-top oil lamp. Every Saturday, Aunt Leyla [Hıdır's mother] would call me to light the fire of the stove. I would tell her, "I'll light it if you give me five piastres." At our sacrifice holiday, we were sending them meat and at Pesach, they would send us Matza. My mother and Mrs. Leyla often visited each other and in summer, we would go for a family picnic at the Kavaklık area near Allaben River. After secondary school, Hıdır went to Izmir to study, and I went to Gaziantep high school. We drifted apart. Then, when met again in Ankara while I was studying at the Military Academy and he was doing his military service; we cherished the good old days. I have a memory of

²⁸³ Mehmet Çelikel's interview dated, January 16, 2008.

my childhood: one day I got lost and people who found me took me to the synagogue because they thought I was a Jew with my blue eyes and fair complexion; my parents found me there.

During the Antep War, when French troops besieged the city, our elders helped the gangs. The Armenians took sides near the French army, whereas Jewish people supported us. My father was a baker, but he used to make both breads and rifles. When there wasn't enough wheat, barley and oat to make flour, we crushed the apricot seeds and added in. Hidir's father was one of the leaders who helped the gangs. People from Antep never forgot the support of their Jewish compatriots²⁸⁴.

There were three major ethnic groups in the city during the French occupation: Muslims, Armenians and Jews... Jews and Muslims acted in unity and solidarity.²⁸⁵

At an interview made with M. Ali Ay and his son Bedrettin Ay who are famous industrialists in Gaziantep, Bedrettin Ay had summarized their relations as follows:

Neighborly relations were especially great. The region between Kale Altı and Uzun Çarşı, right down the road to Mehmet Paşa Mosque was known as the Jewish Quarter. Our house was right across the church [should be the synagogue]. We used to have Jewish neighbors too. We had good relations with them. Neither they cared that we were Muslim, nor we minded their being Jewish. Neighborly relations were so fine.²⁸⁶

There was a long-established Jewish Community in Antep who was very knowledgeable in trade business, had good relations with their neighbors and who was always referred to

²⁸⁴ Reşit Göğüş, July 3, 2007

²⁸⁵ Mayor Asım Güzelbey, Şalom 14 Mart 2012

²⁸⁶ "Önemli olan ahlak ..." Interview with industrialist M. Ali Ay, published in *Ekspres* (Gaziantep), May 5, 2009, www.gazeteekspres.com/roportaj.php?id=8

with respect after they left the city. I know that this community never had any conflicts with the people who lived here. Because back then we had lots of Jewish neighbors. We grew up in the same neighborhood, the same street; we studied in the same school. I remember that they were not turning the electricity on Saturdays or cook or light the fire. Of course there was no central heating or natural gas in Antep in these years; we heated our houses with stoves. They did not set a match to their stoves on Saturdays. Children living in the same neighborhood would go to their houses to light their stoves, open their heaters and switch on their contact buttons. It was a humanitarian duty.²⁸⁷

Mustafa Kemal Atatürk and the Republic were gladly welcomed by Gaziantep Jews:

My mother was very fond of Atatürk. She made me learn “Kemal Paşa Çok Yaşa” (Live Long Kemal Pasha) march by heart; I still remember the lyrics. After the declaration of the republic, she started talking to me in Turkish.²⁸⁸

The notables of the city were very intimate with my grandfather. So much that they used to come to him for advice even if there was a conflict between two Muslims citizens. He used to hug with the Imam and the Mufti.²⁸⁹

When Ebhun Arkadaş returned to Gaziantep after he graduated as a dentist, he recalls that almost all his patients were Muslim and they had established a close proximity beyond professional relation: “...after 4 years of medical study, I could certainly be elected as a congressman regardless of the political party if I would stand in as a candidate.”

What was the extent of Jewish-Christian relations? Armenians were the only Christians who lived in Antep. They were

²⁸⁷ Mayor Asım Güzelbey, *Şalom*, March 14, 2012

²⁸⁸ Video recording of Morris Bildirici interviewing Henry Abadi.

²⁸⁹ Ebhun Arkadaş

very wealthy but were not getting along with Jews. Yakup Bilmen recalls a tragedy that occurred in his family:

*Isak Faraç who was the brother of my mother Roza Faraç used to run a tavern with an Armenian partner. During the French invasion they fell to loggerheads. My uncle bought the share of his Armenian partner and paid him. His partner took the money and left, and then 50 meters further he turned back and shot my uncle who dropped dead on the pavement.*²⁹⁰

7.2. World War II Years

During the World War II, Gaziantep Jews did not face any difficulties. Yakup Bilmen recalls that the Arbitration Committee did not overtax the Jews during the Wealth Tax, mentioning that “This community highly supported us and always took our side,” and indicates that they were only levied 3.000 Liras whereas the Şašo Family in Mersin was imposed 600.000 Liras.

Between 1935-1945, on the days of blood and atrocities of the World War II, immigrants who wanted to escape from Poland, Slovakia, Hungary and many other European countries which were under the threat of the Nazi Regime, to settle in Palestine, came to Istanbul (with the state’s consent), and from here they were directed to the border to go to Aleppo. From Iskenderun, via sea route they were reaching their final destination.²⁹¹

7.3. After 1950’s

Born in 1926, Yakup Bilmen was one of the closest contacts of the city’s political circles after 1950’s. One week before the 1950 elections, on May 7, 1950 when Celal Bayar visited Gaziantep, he was in the welcoming committee who met him 90 km before the town border. He used to accompany Celal Bayar and Adnan Menderes at the political party meetings, standing

²⁹⁰ Yakup Bilmen

²⁹¹ Yakup Bilmen

shoulder to shoulder with the members of the parliament. Yakup Bilmen was one of the 50 people who attended the meeting in which he promised that if he wins the elections he would enact the “Arabic Reading of the Ezan Prayer.” That’s why he was among those who were sought by the police after the revolution of May 27, 1960. When he heard that there was a search warrant against him, he caught the first plane and went to Istanbul where he hid for a month.

They all loved and showed sympathy to Bilmen and the Jews in the city:

Democrat Party’s congressmen Ekrem Cenani, Ali Ocak, and Süleyman Kuranel, as well as Imam Hüseyin of CHP (Republican People’s Party) were my close friends. We had a prosperous life in Gaziantep. I was proud of being a Turkish Jew and was profoundly loved and respected. Everybody knew that we Jews were an inseparable, indivisible part of this nation and that we would cause no harm. I was always treated with respect, no matter where I was: on political gatherings, meetings, banquets or “saz” venues. We were among the notables of the Gaziantep gentry. The President of the Aggravated Felony Court, the Prosecutor etc. used to stop by our shop every morning to drink coffee. Meanwhile an individual unpleasant incident occurred. After the 1957 elections, a fanatic CHP sympathizer crashed into my house and attempted to kill me.²⁹²

7.4. Migrations

At the end of the 1970’s, in a period of left-right debates and conflicts, the atmosphere of the rapidly growing city started deteriorating with new people settling in.

All of our friends were Muslim. Whereas the newcomers had started calling us “Nasty Jew”. They shot at one of our relative’s house, came to threaten us in our draper store, or

²⁹² Yakup Bilmen

started harassing us on our way to the movie theater or when we were out for a walk. They set some Jewish shops on fire and then extinguish it. There were not more than 8 or 10 people like this but it was alarming in this chaotic situation. Then news come through that an incident was planned against Gaziantep Jews. We were so scared that we started piling tables, cabinets and chairs behind our doors when we went to bed at night. We were feeling uneasy, so we left town and went to Israel. Four months later when things settled down, we returned home. Our friends in Gaziantep told us, "Don't worry, we will protect you," but there were no Jews left in the city. In March 1979, we left Gaziantep for good.²⁹³

"At the end of the 70's the city has grown too much and there were people from other cities who came to settle. Ideological conflict began. The nice chats we had with our compatriots came to an end."²⁹⁴

At the end of the 70's, they began to harass Jewish people who lived in the city. Some incidents that were first perceived as left-right movements were later understood to actually derive from business competition and that they were organized to frighten Jews from the same profession. There was social unrest and uneasiness everywhere. Let's lend an ear to a kidnapping and ransom event that occurred in those days to İbrahim Avram Nehmat:

I was 25; young pharmacist who recently graduated from Ege University, My house was on the upper floor of the pharmacy. I was newly married and my wife was pregnant. As I was about to close the pharmacy for lunch break, a car pulled over and I was kidnapped, taken outside of the city by force of arms. My father paid the ransom they asked, without telling anybody and so I was released. A week later we

²⁹³ Özkul Arkadaş

²⁹⁴ Yakup Bilmen

*went to Istanbul and six months later we moved to Israel. I still live there and continue my profession. Later my father also sold his property and left the city. Just like most of the families did.*²⁹⁵

*And so, in 1981 Jewish life ended in Gaziantep.*²⁹⁶

In the city which rapidly grew at the end of the 70's, newcomers could not adapt to the traditional solidarity that reigned in Gaziantep and in an environment which was already tense with left-right conflicts and polarization, peace was perturbed. Finally in the years 1980-1981 the Jewish community of Gaziantep totally vanished.

*When I graduated from University I returned to Gaziantep and opened my dental clinic there. But at the end of the 1970's our peaceful life came to an end. Every event triggered a new one. The pressure was caused not by our fellow citizens who knew us well, but from people who recently moved to town. I moved my clinic to Istanbul in 1978. And my family settled there one year later. People from Gaziantep felt abased and very upset. We wished to stay there but some circles did not let us.*²⁹⁷

*We were three childhood friends who in 1978 joined the army for our military service. None of us returned to town [Gaziantep] after our discharge.*²⁹⁸

Yakup Bilmen came to Istanbul for his children to be able to continue their higher education. In 1980 he entrusted his business to his partner, moved to the USA and stayed there for two years. However he did not stop longing for home and returned to Turkey.. His brother Şua stayed in Gaziantep until the 70's and only came to Istanbul in 1971.

²⁹⁵ İbrahim Avram Nihmet

²⁹⁶ Murat Nihmet

²⁹⁷ Ebhun Arkadaş

²⁹⁸ Özkul Arkadaş, *Şalom*, February 1, 2012

EPILOGUE

Over the years, except for some personal initiatives, there weren't many Gaziantep Jews who returned to their homeland. In 1999, a group of 32 people of the Bilmen, Arkadaş and Tavaşi families organized a three-day trip to Gaziantep to fulfill their longing and to show the houses they were born and lived in for a while to their children and grandchildren. The group was warmly welcomed by the locals and given close attention. And some graduates, who were in town for Gaziantep High School's alumni day, were greeted with affection and longing by their desk-mates who happened to be Cabinet Ministers or Deputies.²⁹⁹

In 2011, I attended Gaziantep High School's 50th Alumni Day, together with my husband and daughter. I was met and hosted in such a friendly and loving way that it was as if the whole ceremony was organized solely for me. I thought I was the queen of the world during these 3-4 days. My daughter said: "Mommy, if I did not come with you, I would never believe in what you would tell me. I would think, 'my mother is exaggerating'". I still keep in touch with some of my friends.³⁰⁰

A large contribution from Istanbul and abroad – especially from Israel and the USA – is expected for the official opening

²⁹⁹ Ester Yannier, "Gaziantep'te unutulmuş Yahudi mirası", *Şalom*, 1 Şubat 2012

³⁰⁰ Adel Arkadaş Cohen's e-mail dated, August 31, 2012

ceremony of the historical synagogue that is anticipated in October 2012.

Hopefully, the renovated Synagogue building will on one hand render service to the city's cultural development and on the other hand, encourage Gaziantep Jews who left the city for various reasons to come and visit their homeland more frequently. Maybe this will be an opportunity for them to visit their ancestors' graves and commemorate their souls (read a *kadish*) in an appropriate corner of the Synagogue complex in order to strengthen the future generations' links with this Veteran (Gazi) city.

APPENDIX A

SELECTION OF GAZIANTEP JEWISH CUISINE

Although Antep Jewish cuisine which requires lots of labor and care shows some peculiarities of its own, it is obvious that it was influenced by Aleppo Jews traditions considering the proximity of the cities, and that Antep was under Aleppo's jurisdiction for long years. On the other hand, traits – though moderate – from Ottoman cuisine can also be encountered.

Local vegetables such as estragon, pubescent cucumber (acur) used for stuffing, pickling cucumbers, cayenne pepper used for stuffing, big red turnips, keme (some kind of mushroom), and pistachio were frequently used in Antep cuisine.

Because of *Kashrut* laws, foods were classified as *zafor* (meaty) and *laban* (dairy), and these two categories were neither cooked nor served together.

In this summary we will only be able to give you a few examples of the wide-ranging Antep cuisine.

STARTERS - MEZEVET

Antep Jewish cuisine is renowned for a great variety of starters which were cooked especially for the *Shabbat* dinner.

Besides traditional starters such as dried eggplant with haricot bean salad, Mas bean salad vinaigrette, haricot bean salad with green olives, egg salad vinaigrette, dried black-eyed pea salad vinaigrette, chickpea salad vinaigrette, white bean onion salad vinaigrette and potato salad vinaigrette, one can enumerate a great variety of hors d'oeuvres peculiar to Antep cuisine:

- **Söyülme:** Eggplant salad with vegetables.
- **Muhammara:** A typical starter made with red pepper paste, crushed walnuts, olive oil and pomegranate syrup. An indispensable hors d'oeuvres for Friday nights and Saturday mornings.
- **Antep Salad:** A juicy salad eaten with a spoon.
- **Pirpirim Salad:** Purslane salad.
- **Keme Salad:** Mushroom salad
- **Bencen Mele:** Fried eggplants.
- **Cecem Taccan:** Chicken first boiled then fried – eaten cold.

PIES

- **Senmusek:** Cheese pie. Also cooked with ground meat. (Special *Shabbat* dish.)

SOUPS

- **Malhuta:** Made with red lentils and cracked wheat. Served with the addition of braised onions, mint and pepper.
- **Alaca:** Mostly made with red lentils and cracked wheat. It can also be prepared with various legumes and dried estragon. Served with the addition of braised onions.
- **Sirbeli Soup:** Cooked with red lentils, cracked wheat and especially with purslane (pirpirim). Served with the addition of braised onions.
- **Kishik Soup:** Made with a special tarhana (sundried food made of curd, tomato and flour) and yogurt.
- **Mas Soup:** Cooked with mas – rice. Served with the addition of braised garlic, dried mint and flaked red pepper.
- **Lentil Soup:** Cooked with red lentils and rice. Served with the addition of braised garlic, dried mint and flaked red pepper.
- **Lebeniye:** Cooked with rice and yogurt.
- Of course we should also mention **Sebika, Metehelme, Ismanitbileba** etc.

MAIN COURSES

- **Beyet (lamb stuffed with rice):** The ribs of the lamb are set aside and filled with rice, peppercorn and pine nuts, and then sewn. The meat can be cooked with fried potatoes, fried eggplants, keme, chickpeas, dried apricots, quinces or sour apples – as wished. The same dish can be prepared with a whole chicken instead of lamb ribs.
- **Siliye:** Chard, celery leaves, onion and meat are cooked together; then everything is put on a tray and baked in the oven after whisking a few eggs on top.
- **Tava:** Green plums, fresh garlic cloves, meat, chili, tomatoes and olive oil are cooked in a saucepan.
- In this category we can also mention dishes like: okra with meat, dried black-eyed peas with meat, fried potatoes and meat, green beans with meat, chickpeas with meat, dry beans and chard cooked with olive oil.
- **Hamit:** A meaty, juicy, sour dish cooked with vegetables.
- **Selve:** Unseasoned chicken pieces rolled in eggplant slices.
- **Zehre and Lifit Mele:** Fried cauliflower and white turnip (served on Fridays for lunch).

RICE

Rice was cooked in countless ways but the most popular ones were: **Micedere** cooked with cracked wheat or rice with lentils, **Burgol Bislevat** cooked with rice and chickpeas, **Fuliye Bicura** (rice with horse beans) served with **Halup**; **Lubyeli** rice cooked with black-eyed peas, **Firik** rice and **Ozbek** rice.

STUFFED VEGETABLES - MIHSI

First stuffing that come to mind are: squash with rice and meat, chard with rice and meat, cucumber with rice and meat, eggplant with rice and meat, vine leaves stuffed with rice only, and vine leaves stuffed with cracked wheat.

- **Isfiha:** Eggplants or chilies stuffed with rice and meat, and cooked after being fried.
- **Mihsim Shekel:** Mixed stuffed vegetables including eggplants, chilies and tomatoes all stuffed with rice and meat.
- **Mihsilaben:** Eggplants, squashes and chilies are filled with rice, pine nuts and blackcurrant and then cooked. This dish is served with the addition of yogurt with garlic.

MEATBALLS - KIBBE

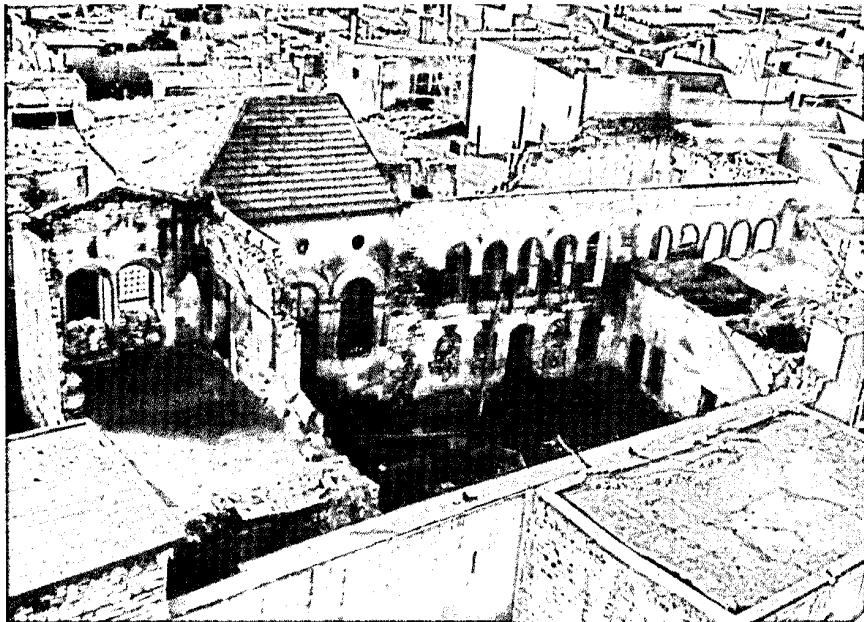
- **Kibbe Namusiye:** Fried meatballs stuffed with cracked wheat. The indispensable dish of Friday nights.
- **Kibbe Arab:** Stuffed mutton balls. Boiled with winter squash, celery, carrots, cloves of garlic and dried mint.
- **Kibbe Lahme:** Steak tartar a la Turca.
- **Kibbe Ades:** Lentil balls.
- **Kibbe Shebne:** Fatty balls.
- **Kibbe Ich:** Burghul salad.
- **Kibbe Hamda:** Rice balls filled with sour meat.
- **Ecce (Icce):** Made in various ways. The most renown is the one made with ground meat. It's a kind of fried meatballs prepared with a mixture of ground meat, eggs and flour. It used to be Friday lunches' favorite dish.

DESSERTS

- **Iğreyba (Greybe):** Cookies made with semolina, butter and sugar.
- **Mamul:** Oily dough is kneaded into little balls that are stuffed with walnuts, Cinnamon and sugar and baked in the oven. Served with a sprinkle of confectioner's sugar. It was the traditional dessert of *Purim*.
- **Iknefe:** Kadaif (künefe).
- **Kake:** A kind of cookie made of oily dough and baked in different shapes.
- **Nemuniye:** Semolina dessert.
- **Riz Halib:** Rice pudding. Cooked with rice, sugar and milk (haleb). Traditional *Shavuot* dessert.
- **Riz Asel:** Made with saffron, rice and honey (asel).
- **Israb-il Loz:** Almond syrup served on holidays and weddings.

FOTOĞRAF ALBÜMÜ
PHOTO ALBUM

Gaziantep Sinagogu - 1985
Gaziantep Synagogue - 1985

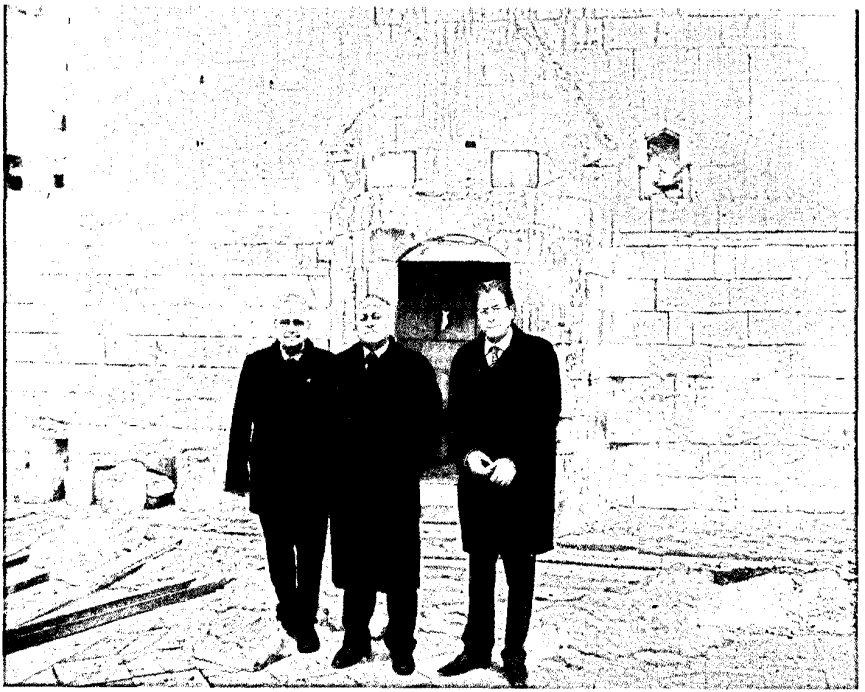

Gaziantep Sinagogu - 2000
Gaziantep Synagogue - 2000

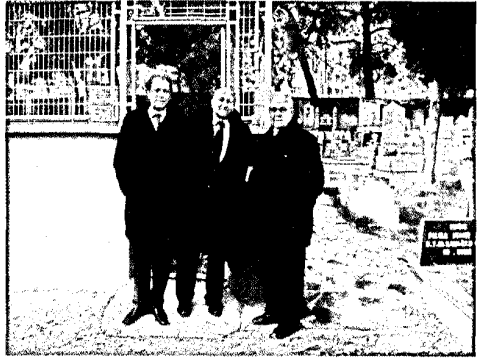

Gaziantep Sinagogu – 2005

Gaziantep Synagogue – 2005 © İzzet Keribar

Murat Nihmet – Yaşar Bildirici - Özkul Arkadaş
Sinagog Restorasyon Çalışmalarını ve Mezarlığı ziyaretlerinde – Şubat 2012
While visiting the Synagogue Restoration Works and the Cemetery – February 2012

Sinagog ana binasının restore edilmiş ön cephesi – Eylül 2012
Restauered façade of the Synagogue's main building – September 2012

Bir zamanlar Ehal'in üstünde bulunan, ancak halen kayıp olan 5638 (1878) tarihli kitabe
 The inscription panel dated 5638 (1878) located once at the top of the Ehal, but missing today.
 © Ersin Alok

"Dürüst insanlar bu binayı inşa etmeye başladılar. Ancak öyle bir zaman geldi ki, İsrailoğullarının kabile başkanları bunu tanımadılar, bilakis kentimiz yakıldı ve kardeşlerimiz öldürüldü. Mesih gelinceye kadar Moşe el Kayam başımız ve kralımız olduğu için bizim kürsümüzü o inşa edecek. O yüce ada müteşekkirimiz. Tüm dünya bu kişinin bizim başımız olduğunu bilmelidir. Bu bina 5638'de tamamlandı."

"Honest people started to build this building. But a time came when the heads of the tribes of Israel did not state their recognition. Instead they set our own town on fire and killed our brothers. Because Moshe El Kayam was our Sovereign and King, until our Messiah arrives. And he will build our pulpit. We are grateful to that name of Excellence. The whole world should know that He is our Sovereign. This building was completed in 5638"

Halen Gaziantep Müzesinde bulunan 5636 (1876) tarihli kitabe
The inscription panel dated 5636 (1876), conserved at the Gaziantep Museum © Ersin Alok

"Bu son istirahatgah, mütevazı Avram Franko'nun ruhunun Cennete yükselmesi için kızları Sinbol, Vasirine ile eşi Sinyora Mazal tarafından yaptırılmıştır. Kendisi huzur içinde uyurken kızları ve eşinin ömrü uzun olsun. 5636"

"This final resting place has been built for humble Avram Franko by his daughters Sinbol, Vasirine and his wife Mazal, in order to raise his spirit up to Heavens. May his daughters and their husbands have long life as he lies in peace. 5636"

Mıdraş'taki 5721 (1961) tarihli kitabe

The inscripton panel dated 5721 (1961), situated in the Midrash

© Ersin Alok

"Hayırsever kişi Rav Moşe Şašo ve eşi Bayan Sara bu Ehal'i babası Rafael Şašo ve annesi Bayan Geruz ruhuna vakfetmişlerdir. 5721"

"This Ehal has been donated by the benefactor Rav Moşe Şašo and his wife Sara, and dedicated to his father Rafael Şašo and mother Mrs Geruz. 5721"

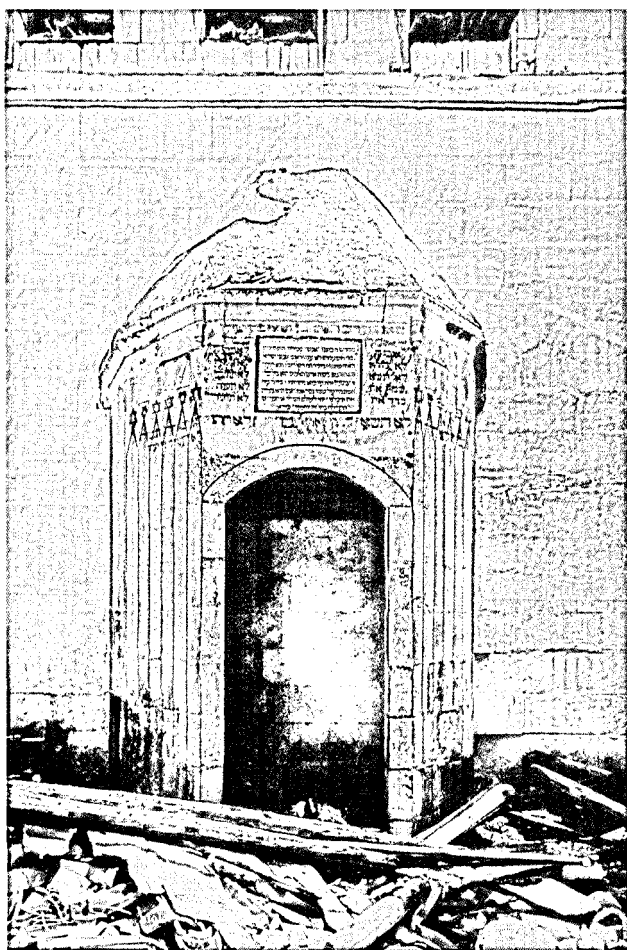

Midraş'taki 5690 (1830) tarihli kitabe

The inscripton panel dated 5690 (1830), situated in the Midrash

"Bu Midraş, değerli David Sason bey ve eşi Behora Bayan Mazal tarafından inşa edilmiştir. Bu midraşın adı Magen David diye anılacaktır. 5690"

"This Midrash has been build up by the valuable David Sason and his wife Behora Mazal. This Midrash will be named Magen David. 5690"

Ehal - 1959 © Ersin Alok

Ehal & Teva - 2012

No. 370/14/265

Gaziantep'teki dindaglarımızın, tarafımızdan tayin edilmesi lâzım gelen bir ruhaniye olan ihtiyaclarını nazarı itibara alarak, Ruhani Meclisimiz 16/12/1964 tarihinde bu mevzuu görüşmüş, dolayısıyla İstanbul 1337 doğumlu, Haham Yusuf oğlu Musa Arkadaş'ı adı geçen Gaziantep Cemaa-tine, bilcümle dini hususati tedvire mezun olmak üzere, kendisini oy birliği ile Haham olarak tayin ettiğini beyan ve imza ederim.

Ruhani Meclisi

Aza

Ribi Baruh Kohen

Baruch Kohen

Aza

Ribi Avram Amram

A. Amram

Aza

Ribi Isak Roffe

I. Roffe

Aza

Ribi Eliyau Kohen

Eliyau Kohen

Aza

Ribi Isak Haleva

Isak Haleva

Tasdik Olunur

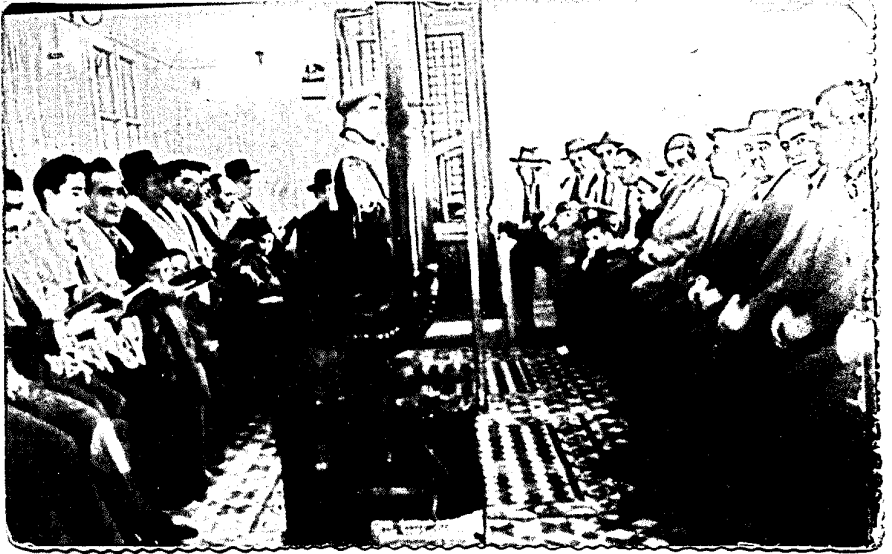
Türkiye Hahambaşısı

Rav David Asseo

[Signature]

Moşe Levi Arkadaş'ın, İstanbul Hahambaşılığı tarafından düzenlenmiş Gaziantep'e Haham olarak atama belgesi - 16 Aralık 1964

Certificate issued by the Chief Rabbinate of Istanbul, stamping Moşe Levi Arkadaş assignment as Gaziantep's Rabbi (December 16, 1964)

Midraş'ta Dua / *Prayer in the Midrash*

Ehal'in solunda oturanlar (Ehal'den itibaren) / *On the Left (Starting from the Ehal)*

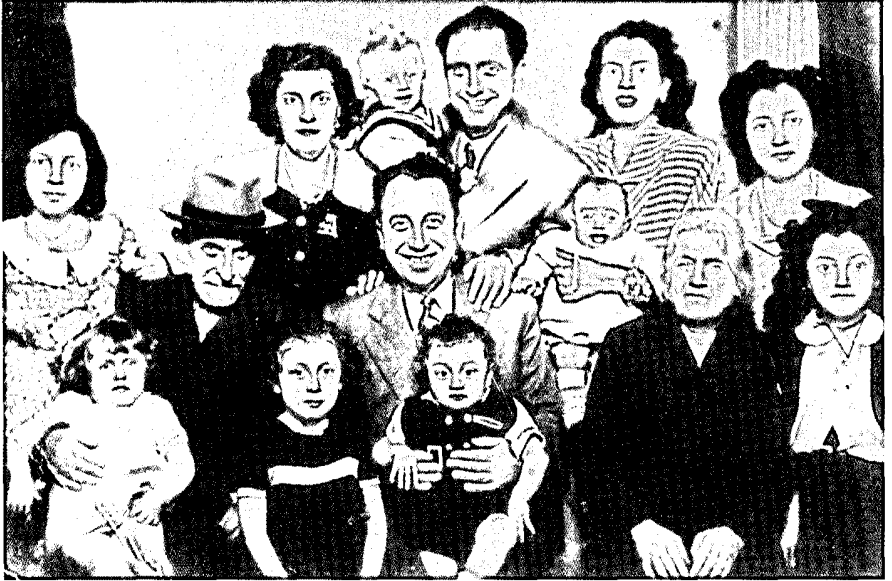
Yakup Kohen Özsezikli, Hayim Franko Bilmen, Cabra Bildirici, Şua Franko Bilmen (çocuk/
child), Zeki Franko Bilmen, Cabra Tavaşi, Yakup Franko Bilmen, Avram Alıç, Ebhun Seven,
İbrahim Eli Alıç

Ehal'in sağında oturanlar (Ehal'den itibaren) / *On the Right (Starting from the Ehal)*

Yusuf Arab Saade, Menahem Nehmad, Musa Levi Arkadaş, Moiz Kohen Lord, Yusuf Levi
Arkadaş, Ezra Nehmad, İbrahim Maraşlı (Nizip), Yakup Tavaşi, Rahmo Eskenazi, Zeki Tavaşi

Ortada / *In the Middle:*

Şammas Yakup

Levi Arkadaş Ailesi / Family 1951

Arka Sıra/ Rear Row

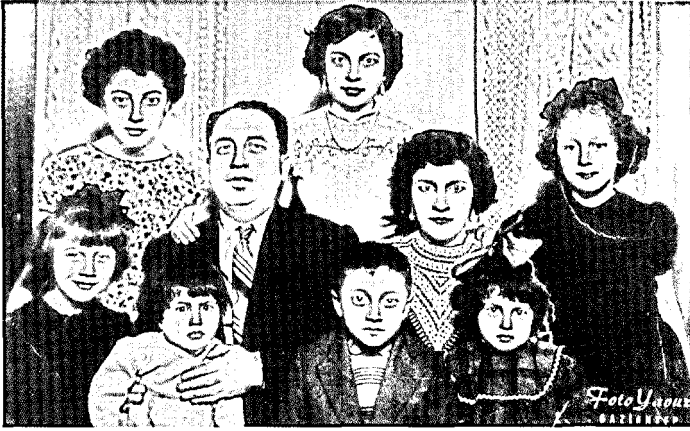
Mazal Nazlı Franko Bilmen Levi Arkadaş, (bebek/baby) Ebhun Levi Arkadas, Musa Levi Arkadas, Sara Bildirici Cohen Arkadaş, /(bebek/baby) Sünbül Şuli Levi Arkadaş (Baabur), Sünbül Levi Arkadaş Asis

Orta Sıra / Middle Row:

Sara Levi Arkadaş Fıstıkcı, Haham Yosef Levi Arkadaş, Yakov Levi Arkadaş, Sünbül Cohen Levi Arkadaş, Adel Levi Arkadaş Cohen

Ön Sıra / Front Row:

Viktorya Levi Arkadaş Kumru, Rozi Levi Arkadaş Özbonfil, Avram Levi Arkadaş

Moşe Levi Arkadaş Ailesi / Family

Ön sıra / Front Row: Şoşana Arkadaş (Debus), Avram Levi Arkadaş, Rahel Levi Arkadaş (Nehmad),

Ortada / Middle Row: Viktorya Levi Arkadaş (Kumru), Yakup Levi Arkadaş, Mazal Nazlı Arkadaş, Rozi Levi Arkadaş (Özbonfil)

Arkada / Rear Row: Adel Levi Arkadaş (Cohen), Sara Arkadaş (Fıstıkcı)

Pesah 1965

Ön sıra / Front Row: Sara Levi Arkadaş, Özkul Levi Arkadaş, Moşe Levi Arkadaş, Leyla Levi Arkadaş

Arka Sıra / Rear Row: Ebhun Levi Arkadaş, Sünbül Şuli Levi Arkadaş, Avram İbrahim Levi Arkadaş

Yaakov Levi Arkadaş & Nazlı Franko Bilmen

Moşe Levi Arkadaş ve Sara Levi Arkadaş
Özkul Levi Arkadaş – Yıldız Hason'un
düğününde 26 Mart 1987

*Moşe Levi Arkadaş and Sara Levi Arkadaş At the
wedding of Özkul Levi Arkadaş and Yıldız Hason –
March 26, 1987*

Moşe Levi Arkadaş & Avram Palti
Sinagog bahçesinde – *In the Synagogue Courtyard* (1962)

Purim Temsili (1962)
Purim Theatre Representation

Sinagogda, Purim Bayramı temsili gösterisi – Mart 1962
Purim stage representation at the Synagogue – March 1962

Purim temsili sonrası: Avram Palti, Jojo Ovadya,
 Ebhun Arkadaş ve Zeki Benzeş – Mart 1962
*Avram Palti, Jojo Ovadya, Ebhun Arkadaş ve Zeki
 Benzeş: After Purim representation – March 1962*

T.C.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
TİCARET LİSESİ
DİPLOMASI

DİPLOMA SAHİBİNİN
ADI VE SOYADI
Hıdır Bildirici

DİPLOMA N° 680

OKUL N° 758

Türkçe	Resim	Stenografi
Tarih	Beden Eğitimi	Daktilografya
Coğrafya	Aşkerlik	
Ticaret Aritmetiği	Muhabere ve Müşavirlik	
Cebir	Mal Bilgisi	
Mali Cebir	Bürokomersiyal	
Geometri	Ekonomi	
Fizik	Finans	
Kimya	İstatistik	
Yabancı Dil (Fransızca)	Ticaret Hukuku	

Antep 1930 doğumlu ve Şua Bildirici...
oğlu Hıdır Bildirici öğrenimi sırasında
yukarıda yazılı dersleri görmüş ve 1949-1950
ders yılı imtihanlarında 2. sıradaki derecede
başarı göstermiş olduğundan Ticaret Lisesi
diploması almağa hak kazanmıştır.

1 / VII / 1950

Millî Eğitim Bakanı

Ticaret Öğretim
Müdürü

İzmir
Ticaret Lis
Müdürü

Gaziantep Yahudi toplumunun ilk Lise Mezunu çocuğu Hıdır Bildirici
Hıdır Bildirici has been the first high school graduate in Gaziantep Jewish community

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MAARİF VEKÂLETİ
DEVLET LİSE DİPLOMASI

Diploma No: 661 Diploma derecesi: İyi

Yakup ^{Eğilim Kızı} Adile Arkadaş

Fen kolundan girdiği Devlet Lise imtihanını başarıyla diploma almağa hak kazanmıştır. 29 Eylül 1961

Maarif Müdürü

Okul Müdürü

Aziz Gözaşan

M. Nuri Karaküçük

(Signature)

(Signature)

Adi ve soyadı	Adile Arkadaş
Babasının adı	Yakup
Doğum yeri	Gaziantep
Doğum yılı	1944
Okul numarası	2339
İmtihani bitirdiği öğretim yılı ve dönemi	1960-1961 Güz
Kaç yıl parasız yaşıtlı okuduğu	—
Okuduğu yabancı dil	İngilizce
Diplomayı veren okul	Gaziantep Lisesi

(Stok No : 81)

Gaziantep'in Lise Diploması alan ilk Yahudi kızı - Adile (Adel) Levi Arkadaş - 1961
The first Jewish girl in Gaziantep, graduated from high school: Adile (Adel) Levi Arkadaş (Cohen) 1961

Sara Levi Arkadaş & Sara Kohen Arkadaş

Singer Dikiş Makineleri kursunda / *attended the Singer Sewing Machine training courses*

Vatani görevlerinde
During their Military Service

Yakup Levi Arkadaş

Moşe Levi Arkadaş

R. Avram Palti

Yedek Subay / *Reserve Officer*
Hıdır Kohen Bildirici

Menahem Nehmad & Ester Saade
Nişanlı – Engaged 1929-30

Lin[da] Kohen Bildirici – İlker Franko Nişan töreni / *Engagement Ceremony* (2002)

Soldan sağa / *(L to R)*

Simon Nahmiyas, Yaşar (Charly) Bildirici, Leyla Bildirici Nahmias, İlker Franko, Hıdır Bildirici, Nensi Bildirici Yuhay, Linda Bildirici, Lin[da] Bildirici (Franko), İlker Nahmiyas, Leyla Saltiel Bildirici, (önde / *in front*) Roslin Nahmias

Avram Nehmad – Rahel Levi Arkadaş
Nikah Töreni / *Civil Marriage Ceremony*

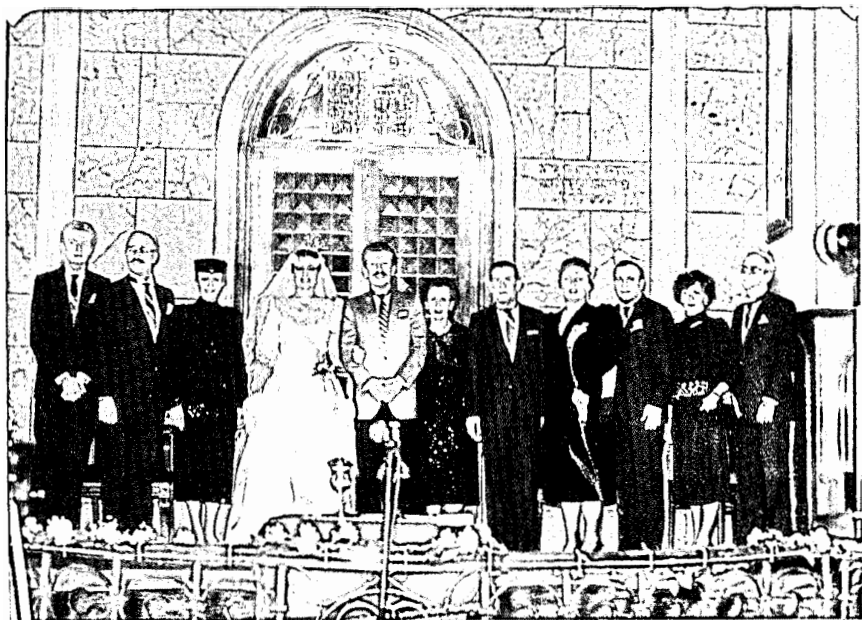
Cabra Bildirici - Nina Sara Sroul Nikah Töreni / *Civil Marriage Ceremony*
Soldan Sağa (L to R)
Nikah memuru / *Registrar*, Musa Şašo haLevi, Sara Nina Sroul, Cabra
Gabriel Bildirici, Saul Kohen

Nina Sara Srour & Cabra Gabriel Kohen Bildirici

Linda Saad & Hıdır Kohen Bildirici

Janet Manisa Bilmen & Yeşua Şuni Bilmen
Neve Şalom, 19.02.1984

Soldan Sağa (*L to R*)

Rael Manisa, Yusuf Manisa, Ester Manisa, Janet Manisa Bilmen, Yeşua Şuni Bilmen, Sara
Bilmen, Yakup Bilmen, Janet Bilmen, Hayim Bilmen, Rozi Bilmen Baruh İsak Baruh

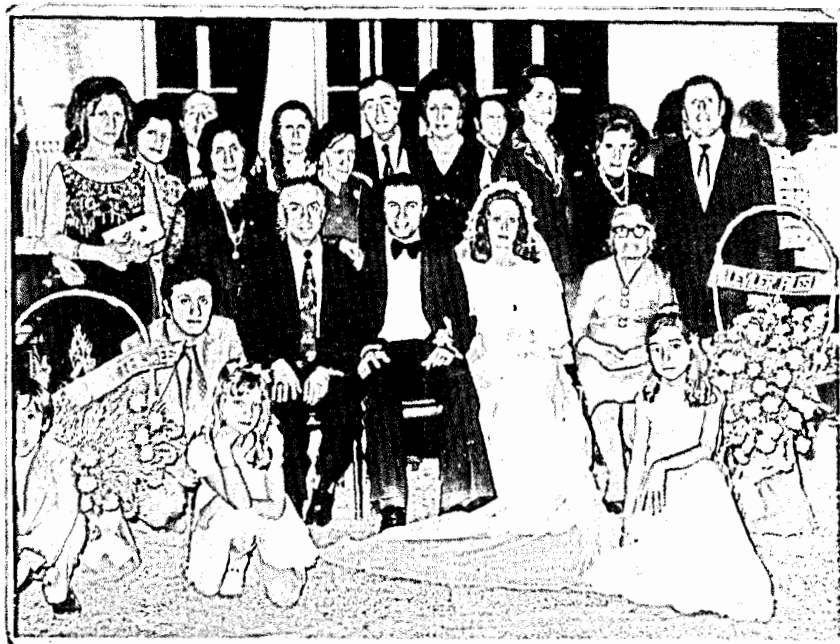
Viktorya Tavaşı (Bilmen) & Yakup Tavaşı düğünü / wedding

Soldan sağa / L to R:

Raşel Naftali (Bilmen), Yakup Naftali, Zeki İsak Franko Bilmen, Fani Franko Bilmen, Viktorya Tavaşı Bilmen, (arkada/on the rear) Zeki Tavaşı, Margo Tavaşı Bilmen, Şua Yeşua Franko Bilmen, Yakup Tavaşı, Behiye Tavaşı
Önde /in front: Eliyezer Niyazi Franko Bilmen, Hayim Franko Bilmen

Abraham Hayim Franko Bilmen & Viktorya Tavaşı (Bilmen)

Luna & Yakup Levi Özsezikli Gaziantep – 29.09.1974

Oturanlar (*seated*)

Abut Özsezikli, Yakup Özsezikli, Luna Özsezikli, ?

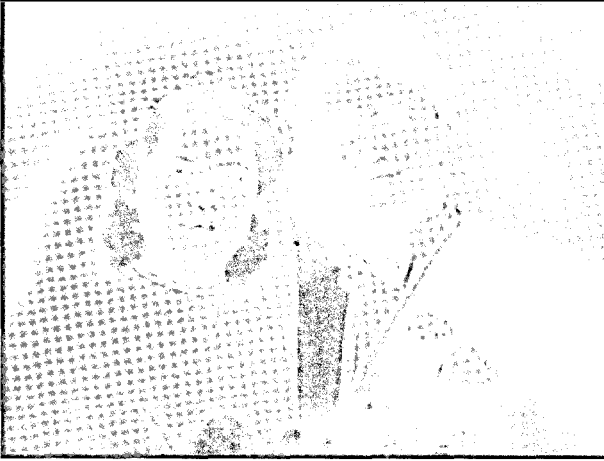
Rav Moşe Levi Arkadaş, yüzük takarken

Rav Moşe Levi Arkadaş while putting on the wedding rings

Sara Kohen – Rahamim Nehmad düğünü / wedding

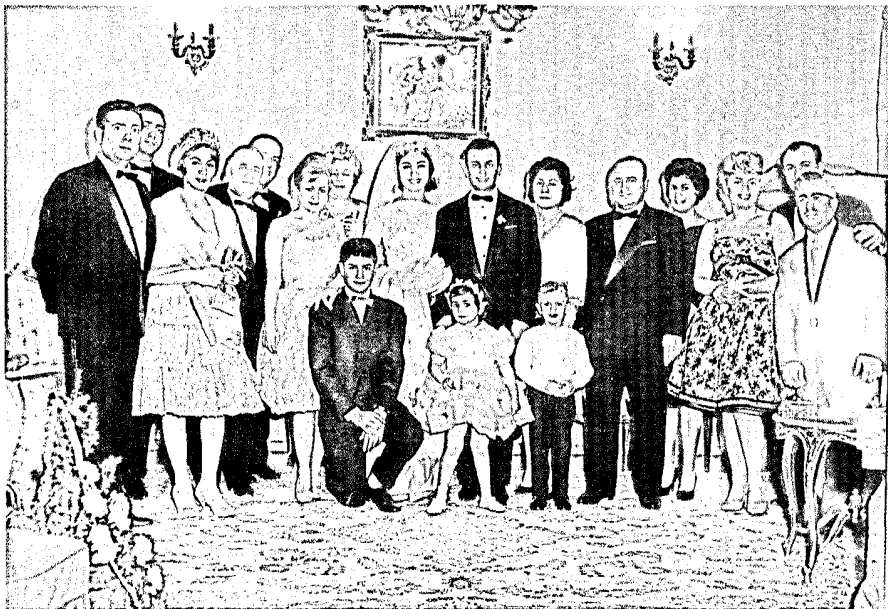
Büyükanne Simha Saade, tüm çocukları, gelinleri, damatları ve torunları ile birlikte
Grandmother Simha Saade, with all her children, sons-in-law, daughters-in-law and grandchildren

Mazal Bildirici Cohen & Yosef Bildirici Cohen

Nesim oğlu Yosef Cohen Bildirici, metinde adı geçen 1912-2011 yıllarına ait anı defterinin yazarıdır.

Yosef Cohen Bildirici, son of Nisim, is the writer of the Journal of Events 1912-2011, mentioned in the text.

Klod Şaşo & Selim Şaşo düğünü /wedding

Soldan Sağa (L to R): Jak Baruh, İzzet Garih, Rozi Şaşo Baruh, Musa Şaşo, ?, Nadya Şaşo Habib, Nazlı Şaşo, Klod Şaşo, Selim Şaşo, ?, Yusuf Şaşo, ?, Yedida Şaşo, Reful Şaşo

1871 tarihli, deri üzerine elle yazılı Ketuba
Ketubah, hand written on leather, dated 1871

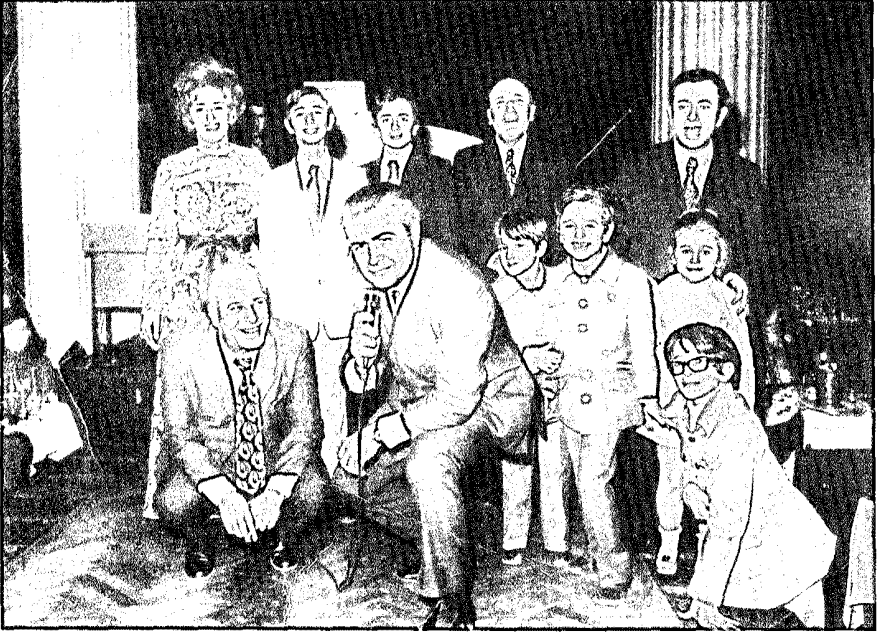
Nehmad Kardeşler / *Brothers*

Ebbune (Avner) Nehmad, Murat (Mordohay) Nehmad, Yeşua Nehmad, Habib Nehmad, Avram Nehmad , Anneleri / Mother Ester Saade Nehmad, torun / *grandson* Yosi Nehmad, Babaları /Father Menahem Nehmad

Saade Ailesi / *Family*

Yakop Saade & Simha Saade, David Saade & Salha Asis, Selim Saade & Margo Kohen, Israel Saade & Mari ?, Zeki Saade & Salha Duşi, Nizhe Saade & Yaakob ?, Ester Saade & Menahem Nehmad, Mose Saade & Fırıde ?

Cabra Gabriel Kohen Bildirici'nin oğlu Musa Moris Bildirici'nin Bar Mitzva daveti
Bar Mitzva Ceremony of Musa Moris Bildirici son of Cabra Gabriel Kohen Bildirici

Soldan Sağa (L to R):

Arka sırada / *Rear Row*: Nina Sara Srouer, Musa Moris Kohen Bildirici, Yusuf Kohen Bildirici ,
Cabra Kohen Bildirici, Hıdır Kohen Bildirici

Ön Sırada /*Front Row*: Reful Rafael Kohen Bildirici, Davetli Sanatkar / *Guest Singer*, Nesim
Kohen Bildirici, Davut Kohen Bildirici , Leyla Kohen Bildirici, Moşe Kohen Bildirici

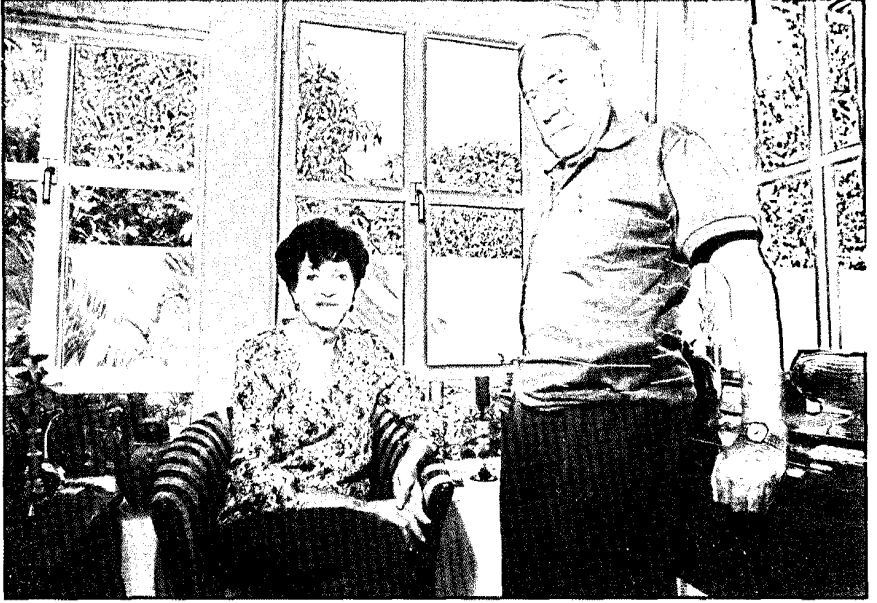
Şuni Franko Bar Mitzvası daveti / *Bar Mitzva Ceremony*
Zekiye Bilmen, Ebhun Arkadaş, Sara Arkadaş Kohen, Ester Duşi

Fani Franko Bilmen & Zeki Franko Bilmen, Margo Kohen Özsezikli & Saul Kohen Özsezikli

Adel & Yosef Cohen, çocukları ve torunlarıyla / Adel & Yosef Cohen, with their children and grandchildren

Adel Arkadaş Cohen & Yosef Bildirici Cohen - 2012

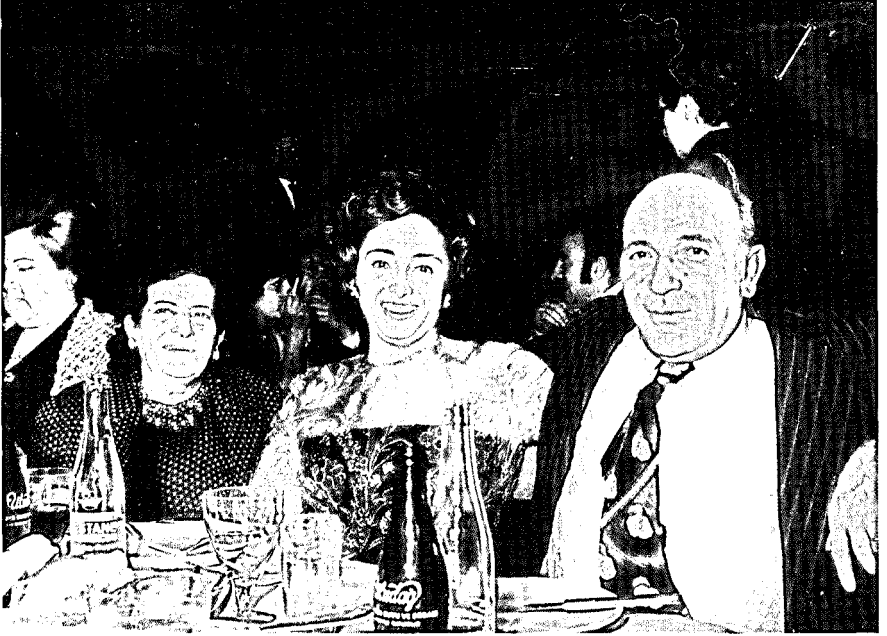
Linda ve Hıdır Kohen Bildirici

Leyla Bildirici, Nina Srour Bildirici, Linda Bildirici, Sara Franko Bilmen, Yakup Franko Bilmen, Hıdır Bildirici & Musa Moris Bildirici

Cabra Bildirici, Şua Çarlı Bildirici, Yusuf Bildirici, Sam Srour, ?, Rozi Şaşo
(Albert Baruh ile evlendi / married to Albert Baruh)

Soldan 2. Efsanevi Leyla Bildirici – Nina ve Cabra Bildirici ile birlikte. Sünbül, Kiraz, Cabra, Reful, Hıdır, Sara ve Yakub'un annesi olan Leyla Bildirici'ye, Arapça "Sitto" diye hitap edilirdi. Eşi Şua Kohen Bildirici vefat edince genç yaşta dul kalan Leyla, kızları Sünbül ve Kiraz ile beraber terzilik yaparak çocuklarını büyüttü. Herkes Gaziantep'i terk edince de İsrail'e göç ederek oğlu Yakub'un yanına yerleşti.

Second from the left: The legendary Leyla Bildirici – together with Nina and Cabra Bildirici. Leyla Bildirici who was Sünbül, Kiraz, Cabra, Reful, Hıdır, Sara and Yakub's mother, used to be addressed as "Sitto" (in Arabic). Leyla who became a widow at a very early age, after her husband Şua Kohen Bildirici passed away, tailored with her daughters Sünbül and Kiraz and raised her kids by herself. When everybody left Gaziantep, she immigrated to Israel and settled into her son's Yakub's house.

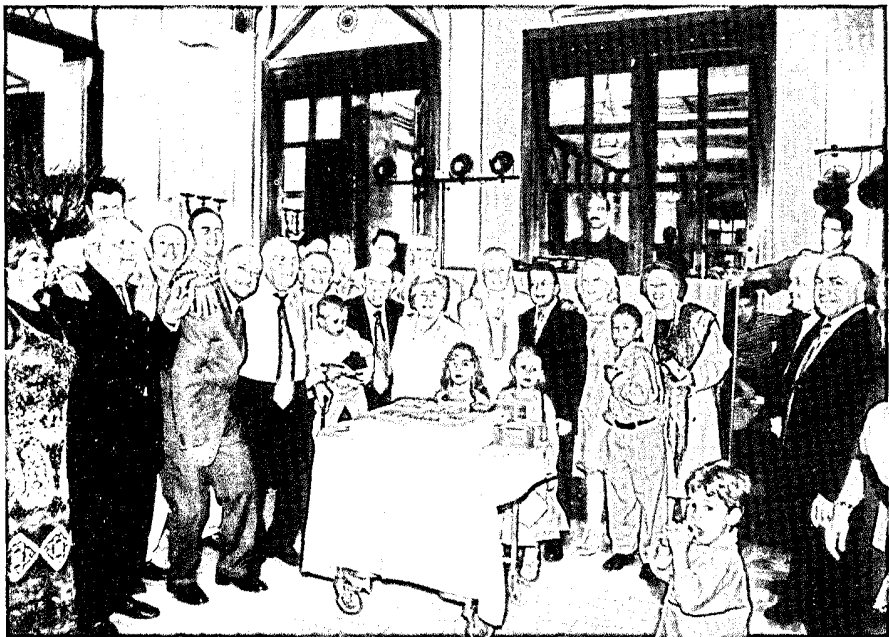
Bir Yaş günü davetinde / *Birtdhday party*
 Sünbül Hayat Bildirici, Abut Hayat, Klod Şaço, Jo Şaço, Davut
 Bildirici, Nazlı Şaço, ?, Linda Bildirici & Zekiye Bilmen Kohen

Cabra Bildirici, Ester Duşi ve misafirleri
 Victor Dana ile birlikte
 Cabra Bildirici, Ester Duşi and their guest
 Victor Dana

Fanny Srou Cabra'nın kayınvalidesi ile birlikte
 Together with Fanny Srou, Cabra's mother-in-law

Eli Bildirici Bar Mitzva Daveti / *Bar Mitzva Reception*

Soldan Sağa (*L to R*)

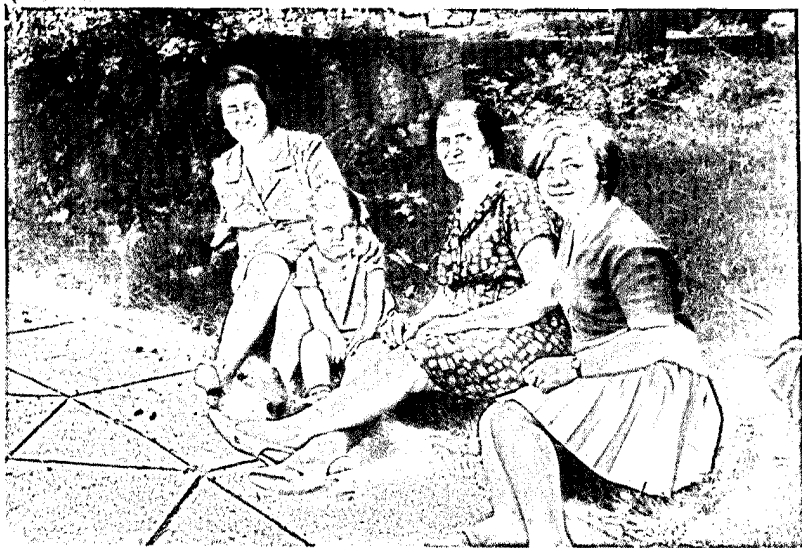
Moris Yanni, Josh Kohen, Musa Bildirici, Davut Bildirici, Yaşar (Charly) Bildirici, Cabra Bildirici, Musa Bildirici, Michael , Hıdır Bildirici, Linda Bildirici, Selma, Çela Yanni, Eli Bildirici, Rozet Bildirici, Jeffery, Nina Bildirici ve Saimon Nahmias

Cabra Bildirici, Moris Bildirici, Reful Şaşo, Hıdır Bildirici, Şua Bildirici

Gaziantep'te Kavaklı'da Piknik / *Nehmad and Saade Families enjoying a Picnic at Kavaklı*
 Nehmad ve Saade Aileleri birlikte
 En soldaki / *First on left: Bar Mitzva Mordohay Murat Nehmad*

Linda Bildirici, Leyla Bildirici, Şefika Saad (Linda'nın annesi-*Linda's mother*), ?

Foto Lâle

Linda Bildirici ve oğulları / and her sons: Musa & Yaşar (Charly)

Janet ve Naim Özsezikli

Sara Kohen Orenstein & Eşi *Husband*

Behiye Duşi Bildirici

Adel Duşi & Yako Duşi

Yaakov Duşi

Adel Arkadaş Cohen'in Gaziantep Yemekleri Kitabı
Gaziantep Gastronomy Book by Adel Arkadaş Cohen

in loving memory of

Gabriel Ben Lea Bildirici (Cohen)

The Crown of the Family

*Taught us the Jewish Values of Truth, Unity,
Kindness, Honesty and Humbleness.*

*We will follow in his footsteps to assist and sacrifice for those in
need, to make peace among families, and to rely upon our faith in
Hashem in patiently dealing with life's challenges.*

He has taught us so much and we miss him everyday.

To Place A Picture In Memory Of Your Loved One, Call: (718) 909-6060